

مؤسسە غیر انتفاعی
آذربایجان ائل بیلیمی
شماره ثبت: ۱۰۳۳

اؤل بیلیمی

۱۲۸

زومار آیی (شهریور ماه) ۱۳۹۹

مؤسسە غیر انتفاعی آذربایجان ائل بیلیمی

Azərbaycan Elbilimi

اوکیاندان اوووج (مؤشینه ائل بیلیمی) جلد ۳

Vahid Mahdavi
PHOTOGRAPHY

دکتر حسین محمدخانی (گونئیلی)

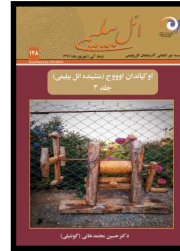
الله ن آدی ایله

آذربایجان ائل بیلیمی
درنگی نین آیلیق ایچ بولتنی
Azərbaycan Elbilimi

۱۲۸- جی سای

اوکیاندان اوووج (مئشینده ائل بیلیمی) جلد ۳
Okyandan ovuc
(Meşində elbilimi)
Cild 3

زومار آیی (شهریور ماه) ۱۳۹۹

توپلایان: دکتر حسین محمدخانی (گونئیلی)

رئداکنه ائدفلر: احد فرهمندی، اسفندیار آوگان

جلدین شکیلی: جیریق، Cıyıq

شکیل چکن: وحید مهدوی

جیریق Cıyıq ایله پامبیغین چیگیدینی (توخوملارینی) پامیقدان آیراردیلار. بئله کی اونون یثره یاپیشان یثری نین دالیسیندا اولان دلیگه (بو دلیک شکیلده گؤرونمور) گچیریلیمیش تخمینا یاریم متر اوزونلوغو اولان بیر آغاجین بیر اوجو دا دیوارین دیینده اولان دلیگه گنچردی بئله لیکله ده اونون قاباغیندا اوتوروب ایشله دن اونون قولونو توولایارکن او ییخلمازدی. دئمک ایشله دیلن یثر دیوارا یاخین اولمالی و اونون ایشله دنن اوزو دووارا ساری اولمالیدی. او آدم ساغ الی ایله اونون قولونو توولایارکن سول الیه چیگیدلی پامبیغی اونون استوانه شکیلده اولان آغاج توپو ایلی پرین پولاددان اولان میله سی نین آراسینا توتدوقجا، او نلار دا بیر- بیر نین عکسینه فیزلاناراق پامبیغی چکیب آرالاریندان گنچریب آرخایا وئرنر، چیگیدی قاباغینا تۆکردی.

مؤسسە آذربائیل
آذربایجان ائل بیلیمی
مؤتاریه نیت ۱۳۹۲

elbilimi2@gmail.com

آچيقلاما

بو سايدان اعتبارا دگرلى فولكلورچو «حسين محمدخانى» (گونئىلى) جنابلارينين «اوكياندان اوووج» (مئشینه ائل بيلمى) كتابىنى آردىجيل اولارق آذربايجان ائل بيلمى ايچ بولتنينده نشر اولاجاق. آرتيرماليدير ائل بيلمى نين بو گونه كيمي نشر ائتديگى ايچ بولتن لرینده يازيلارين املاسىنى اورتوگرافى سمينارينين قرارلارنى معيار سئچه رك دوزنله ييب، آنجاق «اوكياندان اوووج» كتابىنى نشر اتمكده رندا كته هيئتى بو قرارا گلدى كى، ساين گونئىلى جنابلارينين كتابدا ايشلتديگى ايکينجى اورتوگرافى سمينارى قرارلارى اساسيندا يازيلان املايا ال وورمادان.... اونلارين يازديقلارى كيمي بولتن ده كتيريلسين.

ايچىندە كىلر

- ۳۶۷.....اۋن سۆز
- ۳۷۱.....دۇردونجو بۇلوم ۲/ آغيز ادبياتى
- ۳۷۳.....فاللار
- ۳۷۹.....تاپماجالار
- ۳۸۶.....يانىتمالار
- ۳۸۹.....ائىجشمەلر (اۋجشمەلر)
- ۳۹۳.....دوعلار
- ۳۹۹.....آلقىشلار - خئىر آرزولامالار
- ۴۰۶.....قارقىشلار
- ۴۲۸.....آندلار
- ۴۳۱.....آند وئرنە
- ۴۳۳.....آرزو و نىسگىل داشىيان جوملەلر
- ۴۳۶.....آشاغىلامالار (تحقىرلر)
- ۴۳۹.....اوستو اۋرتولو سۆزلر
- ۴۵۰.....بئىشىنجى بۇلوم/ اكىن و اكىنچىلىك
- ۴۵۱.....اكىنچىلىككە ايش و سىلەلرى
- ۴۵۷.....اكىن يئرلرى و اكىلن يئرلە باغلى سۆزلر
- ۴۶۳.....سووارماقلا باغلى تئرمىنلر
- ۴۶۵.....جوت سورمكلە باغلى سۆزجوكلر
- ۴۷۱.....اكىن و بىچىنلە باغلى سۆزجوكلر
- ۴۷۵.....جارجار و اونون چئىشيتلى تىكەلرىننن آدلارى
- ۴۷۸.....خرمن دۇيمكلە باغلى تئرمىنلر و اشيائ آدلارى
- ۴۸۵.....آلتىنجى بۇلوم/ حئىوانلارلا باغلى
- ۴۸۷.....حئىوانلار/ اتى يئىلنن اۋىرنىلمىش يوروينلر
- ۴۹۵.....اتى يئىلمەين اۋىرنىلمىش يوروينلر

- ۴۹۷.....اۋىرنىلمەمىش (وحشى) يۈرۈىن حىۋانلار
- ۴۹۸.....حىۋانلار يىن بويالارى
- ۵۰۰.....يۈرۈىن حىۋانلار يىن بدن عضولرى
- ۵۰۲.....اوشاقلار ايله حىۋانلار
- ۵۰۷.....سورونلر
- ۵۱۱.....بۇجك (جوجو)لر
- ۵۱۵.....اوپارلار
- ۵۱۷.....حىۋان انگللرىندىن
- ۵۲۱.....حىۋان خستەلىكلرىندىن
- ۵۲۹.....حىۋانلارى چاغىرماقد ايشلنن سۇزلر

حسین م. گونشلی

سایین اوخوجولار، بو فۆلکلور تۆپلوسونون یالنیز بیر کئد آدینا یایمیلانماسی بعضی لرینه بیر سیرا سۇرغولار دۇغورایلر؛ مثلاً:

الف- بو مؤلف نه اوچون یالنیز بیر کئدین ائل بیلیمیندن اۆرنکلر وئریب و باشقا یئرلرین فۆلکلورونا ال قاتمامیشدیر؟

ب- کیم نه بیلیر مقصدی فۆلکلور تۆپلاماق دئیل، بیر کئدی تانیتماق و بو کئدی قابارتماق فیکرینده دیر؟

ج- یۇخسا باشقا یئرلرده اولان بو کیمی قۇنولاردان خبر سیز دیر؟

بئله- بئله سۇرغولارا جواب اولاراق دئمک اولار:

هر بیر فۆلکلور اۆرنگی نین دیری اونون اۆرنیئاللیغی و اولدوغو کیمی قالماسیندادیر. بو یاندا دا چۇخ واختلار هر بیر ائل-بیلیمی اۆرنگی بو کئددن اۇ کئده، حتی بو آدامین دیلیندن اۇ آدامین دیلینه آز دا اولسا فرقئیر؛ بئله اولدوقدا، الله اولان بیر فۆلکلور تۆپلوسونو اۇ زامان بیر

بۇلگەننن آدینا قلمە وئرمک اۇلار کی، اۇ تۇپلودا هر بیر
 فۇلکلوریک قۇنونون چۈشیتلی واریانتلاری هر نئچه کند
 و شهردن تۇپلانارسا، هر بیر یسی اۇز یئری نین آدی ایله
 ده یان- یانا قۇیولسون، مثلاً بیر کئنده اکین زمیسی نین
 سووارماق اۇزره تئرمینلری سیرالاناراق، هامان ایشین
 باشقا کندلر و شهرلرده کی تئرمینلری ده اۇز قایناغی نین
 آدی ایله بیرگه اۇنون داوامیندا سیرالانسین. بو ایش ده هئچ
 یئر و هئچ کس طرفیندن دستکلنمه یین فۇلکلور تۇپلایانین
 یۇخ، بو کیمی ایشلر اۇز رینده ایشله یین بیر علمی
 قۇرومون ایشی دیر. بوناگۆره ده اۇزون ایللر سۆره سینده
 ائشیتدیگیم، اۇیرندیگیم ائل بیلیمی اۇرنکلرینی کاغید
 اۇز رینه گتیره رک یایماق و یا هئچ اولماسا ساخلاماق
 و ایتیپ- باتماقداق قۇروماق فیکرینه دۆشندن سۇنرا،
 اۇزون ایللر بۇیو دا اۇنو نه عۇنوان ایله حاضرلاماق و
 یایماق دۆشونجه سیله یاشادیم. بوناگۆره کی، تۇپلادیغیم
 اۇرنکلرین هر بیر یی بیر یئردن اۇلاراق، اۇز کندی میزدن
 اۇیرندیگیم و تۇپلادیغیم اۇرنکلر چۇخونلوق تشکیل
 ائدیردی. نهایتده دۇغما یوردوم و بۇیا- باشا چاتدیغیم
 «مئشین» کندی نه عائید اۇلنلاری آیرماغا مجبور اۇلدوم.
 ائل بیلیمی ایله اۇغراشانلار، ائل بیلیمی نین بیر اۇجسوز-
 بۇجاقسوز اۇکیان اۇلدوغونو دا چۇخ یاخشی بیلیرلر. بونو
 دۆشونه رک ساده جه بیر کندی ن ائل بیلیمی نین بوتونلوکله
 ده دئییل، بیر بۇلومونو فۇلکلور اۇکیانیمیزین بئله حۇسابا
 گلمز بیر بۇلومو کیمی دیرلندیره رک، بو تۇپلونو «دنیزدن
 بیر چاناق» عۇنوانی ایله ده نشر ائتمگه دۆشوندوم.

بونو دا سۇیله مه لی یم کی، همین کئندن تۇپلادیغیم

تخمیناً ۲۸ عۆنۋان فۇلكلوريك داستاننى باشقا يئرلردن تۇپلادىغىم ۱۶ عۆنۋان آيرى داستانلا بىرلىكدە ۱۳۹۷- جى ايلده ۳۰۲ صحيفهلىك بىر كىتابدا «ناغىلار- گوننى بۇلگهسى روايتلىرى اوزره» عۆنۋانى ايله نشر ائتديرديم. هابئله همين كنددن تۇپلادىغىم سايى ميندن يۇخارى اولان «مثلر و اتالار سۇزلىرى»-نى باشقا يئرلردن تۇپلادىغىم اتالار سۇزلىرى و مثلرله بىرلىكدە ۱۳۹۲- جى ايلده يايىنلايىلدىم. «اتالار سۇزو- سۇزلىرىن گۇزو» عۆنۋانى ايله ۲۸۴ صحيفهده باسىلان بو كىتاب آزى ۶۰۰۰ اتالار سۇزو و مثلى ايچينه آلماقداير. يئنهده همين كند و آذربايجانين باشقا يئرلىرىندىن الدە ائتديگىم آزى ۱۴۰۰۰ دئىيم و تترمينلىرى، نئجه- هارالاردا ايشلنمەلىرىنين آچىقلامالارى- ايله بىرلىكدە ۱۳۹۵- جى ايلده ۱۵۰۰ صحيفهده «دئىيملر سۇزلويو» باشلىغى آلتيندا يايىنلايدىم.

اينانيرام كى، بو اثرده بىر سيرا بۇشلوقلار و چاتيشمازلىقلاردين اولدوغونا باخمايaraq، فۇلكلور تۇپلامادا هله چۇخ يئرلىرىندە ايلك آددىملار دا گۇتورولمەين گوننى آذربايجان كىمى بىر بۇلگهده باشقا دوستلاردين الينده اولماقلا، اولاردين دا اوز دۇغما شەرلىرى و كندلىرىنين فۇلكلورونو تۇپلاماغا اۇرنك اولابيله جكدير.

مئشىن - ۱۳۹۸/۸/۲۷

دۇردونجو بۇلوم

۲

آغيز ادبيياتى

۱- فاللا باخماق، فاللا باخديرماق مئشىندە دە چۇخ گۇرونردى. اۇرنىك اۇلاراق كندە قاراچى^۱ (ھمىشە كۇچرى اۇلاراق اكينچى لره «الك»، «غربيل» تۇخويوب ساتماقلا مشغول اۇلان آداملار) گلندە، اۇنلار ين كيشىلىرى مال- داوار باغىرساغىندان حاضىرلانمىش سىرىملر (ساپلار) لا غربىل، الك، داشگىر، شترە و بونلار كىمى شىلر تۇخويوب ساتماقلا مشغول اۇلوردولارسا، آروادلارى فاللا باخماقلا،

۱- قاراچى لارين اۇزلىرىنە مخصوص دىللىرى وارىدى. بىزىم كندلره گلندە تۇركجە دانىشىردىلارسا، اۇز آرالارىندا اۇز دىللىره دانىشىردىلار. اۇيرندىگىمە گۇره اونلار ين دىلى بو گون «رومانو» دىلى تانىنان دىل ايدى. بو دىل بو گون ايراندا سۇن ئفسلىرىنى چىكىمىدەدىر. شهربار شهربستانىن باتىسىندا يئرلشن «قشلاق زرگرها» آدى كندىن دىلى بو دىل اۇلموشدور. آنجاق ايندى اۇنلار دا فارسلاشىب و يالنيز ياشلى آداملار بو دىلى بىلىرلر. ھابئله موغان بۇلگەسى نىن بىلەسووار شهربستانىنا ياخين «زرگر» كندىن اھلى دە كئچمىشە بو دىلدە دانىشارمىشلار. ۱۳۹۶- جى گونش ايلىندە نئچە نفر دوستلارلا موغاندا گزمىكن قايداركن دايناراق بو كندىن اھالىسى ايله دانىشاركن بللى اۇلدو كى، بو كند دە تماميله تۇركلشمىش و بو دىلى ياخشى بىلنلر ين سۇنوجوسو بىر- ايكى ايل اۇندان اۇنچە رحمتە گتمىشىدى. يالنيز بىر نفر تاپايدىك كى، بو دىلدن اۇنلار جا كلمەنى ساخلايايلىمىشىدى. دئىلىنلره گۇره بو دىل ين دانىشانلارى پاكستاندان و اورانىن «كراچى» شېرى و يا اۇ شېرىن اطرافىندان گلمىشلر. قاراچى آدى دا كراچى سۇزونون دىيشىلىمىشىدىر.

قادينلار فالى آچماقلا، اولارلار تالعيندن خبر وئرمككە پول قازانيرديلار. قاراچيلار آرتيق آدامين الينين كفه سينه باخماقلا، الينين قيريشلارينا باخماقلا، هابئله تاسا باخماقلا اولارلار گله جه ييندن دانيشيرديلارسا، كندين اوزونده فال كيتابلارى اولان آداملار دا كيتاب آچماقلا فاللا باخارديلار. بو ايش ايندى ده آز- چوخ داوام ائتمككە دير.

۲- بونلارلا ياناشى اوشاقلار دا بير ايشين نئجه اولاجاغيني نظره آلاراق شئ- خط آتماقلا، ياش- قورو۱ آتماقلا فاللا باخارديلار.

۳- هر ايل عاشورا گونو كندين ايچينده اولان«اوليه۲» دئيىلن زيارتگاهدا داش يابيشديرماقلا دا فال توتارديلار. بئلكى همين گونده آغانى زيارت ائديب، بير نئجه دؤور كيچيك و آغاجدان قايريلمىش ضريحين باشينا دولاناندا سونرا بير اوزو صاف اولان بير كيچيك ياستى داش و يا بير ناماز مۇهورو تيكەسى و يا كيچيك مۇهور تاپيب، باشلاريني ضريحين ايچينه سۇخاراق، نيت ائندن سونرا داش و يا مۇهورو ياواش- ياواش مزارين عمودى قويولموش مرمر داشدان اولان باش داشينا سؤرتريدلر. بعضا اولوردو كى،

۱- يئردن بير كيچيك ياستى داش گؤتوروب، نيت ائندن سونرا اونون بير اوزونو دىل ايله ياشلايب، هاوايا اتارديلار. داش يئرە قايتديقدا، ياش اوزو، اوستە دوشسەيدى ايشين ياش اولاجاغينا، ياخشى اولماياجاغينا، قورو اوزو، اوستە دوشسەيدى ايشين ياخشى اولاجاغينا اينانارديلار.

۲- دئيىلنلره گؤره بورا، اوليا مزارى دير. اوليا و كندين دىليجه دئسك «اوليه»دن بعضيلر كرامت گوردوكلرينى ده سؤيله ييرلر.

بلكە دە سۆرتولمەيەلە جاذبە قوۋوھەسى تاپاراق) داش و مۇھور نەچە ئانىەلىيە باش داشىنن سىنەسەنە و يا آرخاسىنا يابىشىپ قاليردى. بئەلە اولدوقدا، داش يابىشىدىران آرزوسونا چاتاچاغىنا آرخايىن اولور، سئوينيردى. اسلامى انقلابدان سونرا بو بينا يئىننن تىكىلمەك مقصدىلە سۇكولدوكدە سىنىق-سالخاق اولموش آغاج ضريح دە ائىشىيە آتيلدى. ۱۳۸۰- جى ايللردە آغانن مزارىنن باش داشى دا مدنيت اوغرىلارى طرفىندن اوغورلانىپ آپاريليدير؛ بوناگۆرە اورادا داش يابىشىدىرماق اولمور.

۴- ايلن آخىر چىرىنبەسى آخشامى «كىلىد سالماق» ايله فال توتماق ايندى دە گۆرەنمكەدەير. بو ايش دە آرتىق آروادلار و قىزلار طرفىندن حياتا كئچىرىلير. بئەكى كئچمىشده اولرىن هامىسى بير مرتبە اولاراق، ايشىق دوشمەك و توستو چىخماق اوچون هامىسى نىن دا داما بير و يا نەچە باجاسى اولوردو. آخىر چىرىنبە آخشامى هاوا بير آز قارائىقلاشاندا فال توتماق اىستەين قونشو اىنە بير «گۆلە كىلىدى» و يا بو گۆنكو كىلىدلردن گۆتوروب، داملارا چىخار، قونشولارىن بيرىنن باجاسىنا ياخىنلاشار، ائودە اولانلارىن دانىشىقلارىنا قولاق آسار، اولنلارىن سؤيله دىكلرىنى فالىنن جاوابى كىمى قبول ائدردىلر.

بو گۆنكو داملار نەچە مرتبە اولاراق باجالارىدا يۇخدور، بوناگۆرە دە اولنلارىن پنجرەلى قاباغىنا ياخىنلاشماقلا، حتى كۆچەدن كئچىنن دانىشىغىنا قولاق آسماقلا فال توتما ايشى داوام ائدير.

۵- مینجیق چىخارتما مراسیمی، هر ایل صفر آیى نین ايكینجی یاریسیندا مینجیق سالما باشلانار، همین آیین سۇن چرشنه آخشامینا کیمی هر کیم سالاجاغی مینجیغی سالار و ربیع الاول آیى نین دوققوزونجو گونو چىخاردارلار. آچیق سۇز بو کی بیر بالاجا و آغزی گئن کۆزه (کۆپه) نى تعیین ائدیپ، ایچینه بیر آز سۇ دۆلدورار، اونو محله ده بیر ائوده قویارلار و قاپی قونشویا بیلديرلر کی، فیلان کسین ائوینده مینجیق کۆپو قویوبلار؛ کیمسه مینجیق سالاجاقدیرسا، آپاریب سالسین! بونو ائشیدن آروادلار و قیزلارین هر بیرى بیر و یا نئچه دنه مینجیق و یا سانجاق، دۆیمه و بونلار کیمی بیر شیلر گۆتوروب آپاریب او کۆپه سالار. مینجیقلار، سانجاقلار، دۆیمه لر دیشیک دۆشمه سین، دئیّه، هر بیرى اؤزونونکونه بیر نیشان قویار؛ مثلا اونا بیر ایینه ساپی سالار و یا باشقا بیر نیشان قویار.

مینجیق سالما فرصتی صفر آیى نین سۇن چرشنه آخشامینا قدر داوام ائده بیلر.

صفر آیى نین آردینجا گلن ربیع الاول آیى نین دوققوزونجو گونونده قادینلار مینجیق کۆپو اولان ائوه تۇپلاشار و یا کۆپو ده گۆتوروب باشقا بیر ائوه آپارار و اورایا تۇپلاشدیقدان سۇنرا، قوال چالا- چالا و اوخویا اوخویا مینجیق چىخارتما باشلانار.

بئله کی قوال چالان قادین اؤزو و یا باشقا بیر قادین قوال ايله سس سسه وئرر، بیر فولکلوریک شعر و یا بایاتینی اوخویاراق، کۆپو دۇنونون آلتینا آلمیش باشقا بیر قادین الینی

اۋز دۇنۇنۇن ياخاسىندىن سۇخۇب كۆپۈن ايچىنە آپارار و
الېنە تۇخۇنان مېنجىق و يا سانجاغى الېنە آلېب، اۇخۇيانىن
سۇزو باشا چاتىدىدا اۇنو ائىشىيە چىخارىب قادىنلار گۇستىر.
قاباقچادان نىت ائەلمىش قادىنلار و قىزلارېن ھامىسى
چىخارىلمىش مېنجىغا باخار. مېنجىق يىيەسى اۇنو تانىيىب
آلار. مېنجىق چىخارىلاندا اۇخۇنان اۇخۇماق اىستىر ياخشى
و اۇمود وئرىجى اۇلا، اىستىرسە دە پىس و اۇمود اۆزۈجو، اۇ
خانىمىن نىتى و فالىنىن جۈابى سايىلار.

ئەلەلىكلە بۆتون مېنجىقلار و سايىرە چىخارىلار و ھەر كىم
اۋز فالىنىن جۈابىنى آلار. بىر مېنجىق سالىمىش قادىن بىر فال
توتايلىر، ايكى مېنجىق سالىمىش ايكى فال و

ھىمىن گۆن مېنجىقلار چىخارىلىپ قورتاراندا سۇنرا دا
چالىب اۇخۇماق و اۇنىماق داوام ائدر، اۇ گۆنە مەخسۇس
سۇزلر اۇخۇنار.

۶- كىچمىشە جىجىم(پالاس)، خورجون، چووال و
سايىرە تۇخۇماق اۋچون ايش(ھانا) اۋزادىلاردى. اۇنو
تۇخۇيۇب قورتارىب كىسندە، اۋولجە نىت ائدىب، سۇنرا
اۇنون «كۆجو» سۇنو ساخلايان و كۆرك آدلانان تەخمىنە ۱/۵
مىتر اوزونلۇغو و بىل سايى يۇغۇنلۇقىدا اۇلان آغاجىنى بىر
قادىن اۋزو مېنىب و يا بىر اۋشاغى اۇنا مىندىرىب ايش

۱- پامىق، يۈن، قىزىل قارتمالارلا چووال، خورجون، پالاس و سايىرە
تۇخۇماق اۋچون دۆز و آزى ۱۰ مىتر اوزونلۇغو اۇلان بىر يىرە
چالىنان آغاج مېخىلار و سايىرەدە چكىلن قاتمالارلا مېشىندە و بەضى
كىندىلدە «ايش»، بەضى كىندىلدە «ھانا» دىيىلىر.

تۇخونموش حىطدن كۆچەيە چىخاردى. ايلك اۇنجه قاباغينا چىخان آدام و يا آداملارين دانىشىغينا قولاق آسار و اونو اۆز فالينين جوابى كيمى گۆتورردى. همين قادينين نيتى اۆزونون و يا باشقا بير قادينين دۇنيايا گلهجك اوشاغى بارەدە اۆلسايدى، ايلك قاباغينا گلن آدام قادين و قىز اۆلسايدى، دۇنيايا گلهجك اوشاغين قىز، كيشى و اۇغلان اۆلسايدى، اۇغلان اۇلاجاغينا ايناناردى.

۷- اله بير تسبىح گۆتوروب، دنه لرلرندن بير قدرلرني آيىرىپ، ذكر دئدىكجه اۇنلارى يثرينه قايتاراراق، فال توتماق و يا مذهب دىلى ايله دئسك، استخاره ائله مك ده بير چشيت فال توتماق سايلايىلر. بو ايشده سۇنونجو دنه قايتاريلاندا دئيلن ذكر كلمه سى فالين و استخاره نين جوابى سايلار. استخاره نين ذكرلرى «سبحان الله - وَالْحَمْدُ لِلَّهِ - وَلَا» دان عيبارتدير. يعنى سۇن تسبىح دنه سىينده «سبحان الله» ذكرى دئيلرسه، فالين ياخشى گلدىيىنه، «وَالْحَمْدُ لِلَّهِ» دئيلرسه، نه ياخشى، نه پيس گلدىيىنه، «وَلَا» دئيلرسه، پيس گلدىيىنه اينانارلار.

۸- قورآنلا استخاره ائله مك ده بو كنده آرتيق ديندار آداملاين آراسيندا معمولدور. اۇنلار يا اۆزلرى استخاره ائدر و يا باشقا بير آداما استخاره ائله تدىرلر. قورآن و تسبىح ايله استخاره ائدنده، استخاره ياخشى كلمه سه، «بلكه ده ساعات خوش دئيلدى، - دئيه» باشقا بير واختدا بير داها استخاره ائله مك قارارينا گلرلر.

تاڭماجالار

تاڭماجالار و موّعمالار، شفاھى خالق ادبىياتىمىزىن چۇخ مارقلى و ھىجان دۇغوران قۇللارىنداندیرلار.

تاڭماجالار و موّعمالار، واخت سووماق و باشقاتماق اوچون يارانمايش، بلکہ درين دوشونجه صاحىبى و يارادىجىلىق استعدادى اولان بىلىکلى اداملار اولنلار ياراتماقلا خالقين ذهنىنى آچماغا، اولنلار فیکیرلشمه يه، طبعیت و وارلىقلا آرتیق تانىش ائتمه يه چالیشمیشلار. بير بولماجا يا تاڭماجانى تاڭماق و يا بير موّعمانى چۇزمک ایستەين انسان فیکیره گئدير، اطرافيندا و طبعته اولان چۇخلو شئىلرى نظريندن کئچيرير، آيلار - ایللر خاطيرلامادىغى شئىلرى خاطيرلاير، بئله ليکله چۇخلو اونوتدوغو شئىلر يادينا دۇشور، بيلمەدى کلرينى اویرنير.

مئشىنده دئىيلن تاڭماجالاردان نئچه سىنى آشاغيدا گتيريرىک:

تاڭماجا، گۆل تاڭماجا. مەھسيز خاتين، ديشلرى يۇخ.
«تۇيوق»

آياقلارى آريجا، باشيندا کلمى، قاريندا ورمى، بالالارين
يىغار باشينا. اوتوروب آغلار. «سماور»

اونەدير كى، قاتارلانىب ھئى گئدر؟ «اولوم»

بىز، بىز، بىز ايدىك، اوتوز ايكى قىز ايدىك ازيدىك،

بۆزولدوك، بىر تاقچايا دۆزولدوك. «دیشلر»
 تۆلكو ماما، الين قۇيار، چىخار داما «يىشىك»
 آغدير، پنىر دئىل، قویروغو وار سیچان دئىل. «آغ تورپ»
 آلتى آيدا بىر قارىش، بىر آيدا آلتى قارىش «بوغدا-آرپا»
 آلتى جهنم، اوستو سو: «نفت و گاز ايله يانان سماور»
 آلتى دریا، اوستو اود. «قلىان»
 آچارام ياتار، باغلارام قاچار. «دیرمان»
 آلچاق دامدان قار ياغير. «آلک»
 آخشام باخديم چوخودو، سحر باخديم يوخودو. «اولدوز»
 آی منيم آل ياسديغيم ايچينه اۇن ياسديغيم «ايده»
 آياغى يوخ، آمما يثريير. «ايلان»
 اتيندن كاباب اولماز، قانيندان كاسا دولماز «نار»
 اذان وثير، ناماز قيلمير، آرواد آلير، كبين بيلمير «خوروز»
 او نديكى، گۆيدن يثره ساللانار. «ياغيش»
 اۇنه قوشدور آناسيندان سۆد آمر؟ «ياراسا قوشو بالاسى»
 اۇنهدى كى اولده دۆرد آياغى، سۇنرا ايكى آياغى، لاپ
 سۇنرا اوچ آياغى وار؟ «آدام، اوشاقلقد ۴، جونليقد ۲،

قوجالیقدا ۳۱. آیاغی وار .»

اونه دی کی هر نه وئرسن آللنار. «اوشاق»
اویان قایا، بویان قایا، ایچینده ساریدان مایا «یومورتا»
اؤچ قارداشدیر دره ده، بیر دئییر: گل گئدک! بیر دئییر
گئتمیرم، بیر باشین تؤولاییر «سو- داش- اوت»
اؤچو بیزه یاغیدیر اؤچو جنت باغی دیر اؤچو ییغیب
گتیردی اؤچو ووردو داغیتدی «ایلین اون ایکی آی»
اؤدسوز یانار، قانادسیز اۇچار، آیاقسیز قاجار «گونش-
بولود- یئل»

اؤووجدا دورماز، داما گیرر «ایشیق»
بازاردا اولماز، ترزیده قالماز، اوندان شیرین اولماز. «یوخو»
باشینی کسیدیم قانی یوخ، یومورتاسی نین سانی یوخ. «قاریشقا»
بالاجا گونبد، قاپیسی یوخ. «یومورتا»
من گئدیرم، اؤ گئدیر، من دورورام، اؤ گئدیر «سو»
بورادان باتار، اوردان چیخار «ایینه»
بیر بالاجا بویو وار دام دؤلوسو تویو وار «چیراق»
بیر قلبیر آشیغیم وار، ایچینده بیر ساققاسی «اؤلدوزلار آی»

بیر کیشی ایله بیر قیز ایکسی بیر آتا مینیب گئیدیردیلر. قیز،
دۆشمه سین، دئییه، برک-برک کیشینی قوجاقلامیشدی. بیر
اوندان سؤروشدو: - آی قیز، بو کیشی سنه نامحرم دئیلمی؟
قیز جاواب وئردی: - بونون اروادینین قارداشی منیم دایمدير.
«دده ایله قیز»

بیری یاتار دورماز، بیری گئدر گلمز: «کۆل، تۆستو»

بیز و یئنه ده بیز و بیزیم یاریمیز و بیزیم یاریمیزین یاریسی
و سن ده بیزه قوشولسان، ساییمیز یۆز نفر اولار. بیز نچه
باشیق؟ «۳۶ باش»

بیزده بیر کیشی وار، دمیردن دیشی وار: «یون داراغی»

بیزی اۆزدولر، ایپه دۆزدولر. «انجیر»

بیزیم ائوده بیر قویو وار، ایچینده ایکی سویو وار «یومورتا»
تاپ بو نه دی؟ تاپماجا قولاقلاری یاپیجا گۆزلی پییالا
«اٹشک»

تاپ، بو نه دیر- تاپماجا/ باباسی میسلیم قوجا/ باجیسی
بالدان شیرین/ قارداشی حارامزادا «اؤزوم»

تاپماجا، گۆل تاپماجا. اوزونجا قیز اوزانار هفته ده بیر
بزه نر «سارماشیق»

جانی تخته، قانی بئزین، اۆرک دمیر، آیاق رئزین. «ماشین»

چیخدیم تپیه، دۆشدوم کۆپیه «چکمه»

حاجیلار حاجا گئدر عهد ائلر گئجه گئدر بیر
یومورتا ایچینده نئچه مین جوجه گئدر. «نار و نار دنه لری»

دردین، غمین هئچ ائیلر، قیش گلنده کؤچ ائیلر. «پاییز»

دییرمانا دن گلیر، دورون گؤرون کیم گلیر؟ توخونما میش
چو والدا او یونمه میش اون گلیر «اییده»

سحر چاغیندا، اریک باغیندا، اوچاردی بیر قوش، ائدردی
جیک - جیک «سئرحه»

السیز آیاقسیز، قاپیلاری آچار «یئل»

عاشیق ائلدن یوخاری، شانا تئلدن یوخاری،
قوشلاردا نئجه قوشدور دیزی بئلدن یوخاری
«چکیر تگه»

قارانلیقدان کیم چیخار دوققوز آی دوققوز گۆنه؟ «کۆرپه
اوشاق»

قویون دئیل، اوتلاییر، قوش دئیل، یومورتلاییر. «قاریشقا -
ایلان»

گلیردیم کتدن (کنددن) / سس گلدی برکدن / آغزی
سوموکدن، / ساققالی اتدن «خوروز»

گیرده دی گیرده کان دئیل، قویروغو وار سیچان دئیل «آلما»

نفسی وار، جانی یوخ. «کؤروک»

هاپ هایماجا گؤل آپماجا، ممه لی خاتین دیشلری قوجا
«داراق»

ھالالار آی، ھالالار چۆلدە دووشان بالالار دیرناغیندان
سو ایچر دیمدیگیندن بالالار «سۆنبول - چلتیک»

ھامینی بزر، اۆزو لۆت گزر. «ایینه»

های گندر، ھوی گندربیر قاریش یول گندر «ننی»

ھمیشہ گندیر، آما گئنه یولدادیر «چای سویو»

یئر آلتیندان یاسا گندر «سو»

یئردہ بیر آغ سۆفرہ وار، پامبیق کیمی پاریلدار. «قار»

یئره ووردوم بالٹانی، آغزی گۆموش خالتانی
یئردن بیر اوغلان چیخدی یئرین، گۆیون سلطانی
«بوغدا»

یول اۆستہ یاغلی قاییش «ایلان»

بیر سیچانیم وار اویونباز، یووویا گیرر دہ چیخماز،
ماللا بونا پیتیک یاز، گۆرک چیخار یا چیخماز؟!
«قیفیل»

بیر آعاجیم وار اون ایکی بوتاغی، ھر بوتاغیندا اوتوز
یارپاغی، ھر یارپاغین بیر اۆزو قارا، بیر اۆزو آغ. «ایل -
اون ایکی آی - اوتوز گون و گئجہ - گوندوز»

قندہ اوخشار دادی یوخ، گۆیدہ گزر قانادی یوخ. «قار»

اوندی کی گئجہ - گوندوز یول گندر؟ «ساعاتین عقبہ لری»

بیزده بیر کیشی وار، آغزیندا ایکی دیشی وار. «ماش»
 قاپی دالیندا کیلکه‌لی قئیز «سوپورگه»
 گۆندوز یاتار اووادا، گئجه گزر او بادا «یاراسا قوشو»
 ننه‌یه دیمز، بابایا دیر، خالایا دیمز، بیبییه دیر، آلاها دیمز،
 بیلاها دیر. «دوداقلار»
 بیر بوتاخدی، بئش یارپاغی. «ال»
 داشداندی، دمیردندی، یئمگی خمیردندی، عالمه یئمک
 وئر، اؤزو دؤیماز ندندی؟ «دیرمان»

يانتىمالار يا ياهالتىمالار بعضاً گۆلكم اوچون، بعضاً واخت سۇوماق اوچون اورتايا آتيليرلارسا، اولار يارادانىن مقصدى آزي بير اۇنملى حقيقت ده اولاييلر. او دا ياخشى دانىشماق و سۇزو ياخشى و يىترلى سۇيله مك.

باشقا سۇزله دىسك يانتىمالارى دۇغرو و اولدوغو كيمي سۇيله مەيى باجاران آدام، دىمك ايستە دىيى سۇزلى ده چۇخ ياخشى و آسانلىقلا دىنلە يىجىلر يەنە چاتدىراييلر و دانىشدىغى واخت دىلى تۇپوق وورماز. يانلىتىمالاردان بير نىچە نۇمونه وئىرىك:

هر كىم بو عىبارتى اوچ دۇنه آرديجىل و يانلىمايلاق دىيه بىلسە، اۇيۇنۇن غلبه چالانى سايىلار:

قۇرخ كۆپ - قۇرخ قۇرپى قۇرىق كۆپ.

و يا:

هر كىم بو عىبارتى آرديجىل اولاراق دۇغرو دىيه بىلرسە يارىشىن غلبه چالانى سايىلار:

گۇيدىن كىچىن چىل يىلدىرچىن قارداش، چىل يىلدىرچىن ناشىسان، گل چىل يىلدىرچىن ناشاق، چىل يىلدىرچىن ناشمىسان، چىل يىلدىرچىن ناشمىياق!

ھابئەلھەر كىم آشاغىداكى جۆملەنى اۆچ دۇنە يانىلمايلاق
آردىجىل سۇيەلەيەبىلرسە، يارىشدا اۆستون گلن سايىلار:

چىل تۇيوق، چىللەمە تۇيوق، سىگىدە ياتار، يۇمورتا
تۇكر.

ھەر كىم بو ياھالتمانى آردىجىل اۇلاراق اۆچ دۇنە دئە
بىلرسە...:

- دۆشەدوم تەدىرە، سىلدىم - سۆپوردوم، سىلكىندىم
چىخدىم.

يئە دە ھەر كىم آشاغىداكى جملەلرى يانىلمايلاق بىر -
بىرىنىن آردىنجا سۇيەلەيە بىلسە، اۇنون ياخشى دانىشمانلىغىنا
آرخاين اۇلماقلا ياناشى ياھالتما يارىشلارنىدا غلبە
چالايىلەجەيىنە دە اينانماق اۇلار. بونو دا سۇيەلەمەلىم كى، بو
ياھالتمانى مەنە سۇيەلەين، دوستوم رحمتلىك «حسن حاتمى
زنوزى» ايدى. او كىشى بوندان علاوہ ائىل بىلىمىمىز چۇخلو
باشقا قۇللارنى ايلە دە تانىش اۇلاراق اۇنلاردان دا دانىشايلىردى.
بوناگۇرە دە بو گۇنە كىمى چۇخلو مجلسلردە فۇلكلورىك
قۇنولاردان سۇيەلمەكە ياناشى رادىو ايلە، اۇزلىكە دە كرج
رادىوسو ايلە چۇخلو قۇنوشمالارنى اۇلموش، دانىشقلارنى
رادىو اۇتوروجولرى ايلە يايلىمىشىدىر. حسن زنوزى ادى ايلە
تانىنان بو كىشى ۱۳۳۰ - جو ايلە مەند شەرستانى نىن شىمال -
شرقىندە يۇرلشن، مەند ايلە ۳۰ كىلومەتر آزالى اۇلان زنوز
شەرىندە دۇنيايا گۇز آچمىش، نەچە ايللر ايران اۇردوسوندا
ايشلەدىكدن سۇنرا ضابط درەجەسى ايلە تقاعدە چاتمىشىدى.
۱۳۹۵ - جى ايلە رحمتە گۇدن زنوزى عۇمرونون سۇنلارنىدا

شہریار شہرینین اندیشہ شہرجیئیندہ یاشاییردی، ہمین
شہردہ دہ دۆنیاسینی دیشدی. زنوزینین سؤیلہدیئی یاہالتما:

گتتدیم گۆردوم پیر اترکک کار-کۆر کیرپی، پیر دیشی
کار-کۆر کیرپینین کۆرکونو یامیردی. دئدیم:

- ای اترکک کارکۆر کیرپی، نییہ دیشی کار-کۆر
کیرپی نین کۆرکونو یامیرسان؟

دئدی:- دیشی کار-کۆر کیرپی نین کۆرکونو یامیرام
سنہ نہ؟ اترکک کار-کۆر کیرپی نین کۆرکونو یامیرام سنہ
نہ؟!

شفاهى خالق ادبىياتىمىزىن بىر قۇلو دا اۋجسەملەر و ساتاشمالاردىر. بو سۆز مۇشىندە «ئەجسەملەر» كىمى تىلفوز اۋلار.

ايكى نفر آراسىندا دىيىلن قافىيەلى «سۆزجوكلر و جۆملەلر» دن تشكىل اۋلان اۋجسەملەر و ساتاشمالار، شفاهى خالق ادبىياتىمىزىن لاپ چۇخ بۇيالى ژانرلارىنداندېر؛ بئلكى اۋنلاردا حياتىن بۆتون يۇنلرىندىن دانىشماق مۆمكۈندور. اۋجسەملر آرتىق فى البداهه يارانار و سۇيىلەنرلر.

اۋجسەملر، ساتاشمالار و آتماجالاردا سۇيوش دە اۋلار، آلقىش دا، ساواش دا اۋلار، بارىش دا. تىقدىردە اۋلابىلر، تحقىر دە. اۋىرتمە دە اۋلابىلر، ياهالتمە دا. اۋجسەملردن اۋرنكلر:

اۋولكى آدام، ايكىنجى آداما دىيىر:

دنگىن بادام و يا ايه دندىن بادام!

ايكىنجى آدام دىيىر:

۱- اۋجسەملر سۆزۈ دۇغرو اۋلورسا، بو سۆز «اۋج-انتقام، گۇرولموش ايشىن قارشىسى»، «اشمە دە آشما و آچما سۆزونون اينجە اۋلان «اۋج» سۆزونون تاثيرىندە اينجەلشمەسىدېر». بئلكى اۋلورسا، بو عىبارتى «اۋج آچما=انتقام آلما، قارشىلىقلى ايش گۇرمە» كىمى آچىقلاماق اۋلار.

- بادام.

بادام سۆزونون دئىلمەسىنى گۆزلەين اوولكى آدام، بادام
دئىنە دئىير: اولمادين آدام.

ويا:

دئگين مارال!

- مارال.

كۆل كيمى قارال!

بو «دئگين» شكيلينده ايشلنن سۆز، بعضيلر «آيه
دئدين» (اگر دئدين) كيمى ايشلديرلر. مثلاً:

آيه دئدين چاخماق!

- چاخماق.

سن اولدون آخماق.

هابئله:

آيه دئدين قارا

- قارا.

ساچلاريني دارا!

xxx

آيه دئدين قاچ!

- قاچ!
قاچسان قاپینی آچ!

xxx

آیه دئدین آلما
- آلما.
گئت بوردا قالما!

xxx

آیه دئدین ایشله
- ایشله!
آل بونو دیشله!

xxx

دنگینن خالا!
- خالا.

تندیرین قالا!

xxx

دنگینن ساری!
- ساری.

چىخ باش يوخارى!

xxx

دئگىن اينك!

- اينك.

آت گتير مينك.

xxx

دئگىن قۇيون!

- قۇيون.

اوينادىق اويون.

سايين اوخوجولار بير آز فيكىرلشديكده گۆره بيلرلركى، هر
اؤجشمه نين سۆنو بير دئييل، چؤخلو باشقا آنلاملى سۆزلرله
بيته بيلر؛ مثلا اؤخودوغونوز اؤجشمه لر ين سۆنونجوسونو
بيتينر «اوينادىق اويون» سۆزونون يئر ينه: «يئمە يە دۇيون»،
«دريسين سۇيون»، «باشا بۇرك قۇيون»، «هاچاندير تۇيون؟»،
«چيمنده سۇيون» و چؤخلو باشقا سۆزلر ده اولاييلر.

دوعالار

آللاه واسیطهسی ایله بیر شئی ایسته مه یه «دوعا» دئمک اولار. بیرینه خوش گون آرزولاماق، ساغلاملیق ایسته مک، اوغور قازانماق دیله مک و بئله بئله شئی لره دوعا دئییل، خئیر دیله مک و آلفیش دئمک اولار. دوعا آلاهدان ایسته نیلنلره دئییه بیلرک.

آشاغیدا سیرالانان عیبارتلر مئشین آغزیندا ایشله نن دوعالارداندیر:

- آللاه قیسمت ائله سین!
- آللاه آخیرین خئیر ائیه سین.
- آللاه آدامین دوشمانینا دا وار وئرسین.
- آللاه آرتیرسین!
- آللاه آغزینان (آغزیندان) ائشیتسین.
- آللاه آننین (آلنین) آچیق ائله سین.
- آللاه اؤزن (اؤزونه) قیسمت ائله سین!
- آللاه ائله سین!
- آللاه ائله مه سین!
- آللاه اجیر (اجر) وئرسین!

- آلالہ الی اوسدونده اوسسون.
- آلالہ اوغول وئرسین!
- آلالہ اوغلون ساخلا سین!
- آلالہ اوتان دیرماسین!
- آلالہ اومود ائوی ائله سین!
- آلالہ اوریینجه وئرسین.
- آلالہ اوزاق ائله سین!
- آلالہ اوزوموزه باخسین!
- آلالہ اوزون آغ ائله سین!
- آلالہ اوگران خئیر چئخاتسین
- آلالہ اومود ائوی ائله سین!
- آلالہ ایراق ائله سین!
- آلالہ ایسته مه سین!
- آلالہ ایشن فرش (فرج) وئرسین!
- آلالہ ایشین اوواند (آواند) ائله سین!
- آلالہ ایشین اوواندا سالسین.
- آلالہ ایشین راست گتیسین!
- آلالہ ایمانین کامیل ائله سین!

- آلاله اينصاف وئرسين!
- آلاله باشا كيمى ائله سين!
- آلاله باشى اوجا ائله سين!
- آلاله باشين اوجا ائله سين!
- آلاله باشيننان تۆهسون (تۆكسون)!
- آلاله باغيشلا سين!
- آلاله بالان ساخلا سين!
- آلاله بد نظردن، يامان گۆزدن ساخلا سين!
- آلاله بركت وئرسين!
- آلاله بركتين آرتير سين!
- آلاله جييين دولو ائله سين!
- آلاله حيفظ ائله سين!
- آلاله خئيره جالاسين!
- آلاله خئير وئرسين!
- آلاله خوشبخت ائله سين!
- آلاله دادينا چاسسين (چاتسين)!
- آلاله دۆستلۇخدان اسگيك ائله مه سين!
- آلاله دۆيونون آشسين.

- آلالہ ددہ لی - ننہ لی ائلہ سین!
- آلالہ راضی اوُسسون!
- آلالہ رحم ائلہ سین!
- آلالہ رحمت ائلہ سین!
- آلالہ رحمین کسمہ سین!
- آلالہ ساخلا سین!
- آلالہ ساغ الی سؤل الہ مئحتاج ائلہ مہ سین!
- آلالہ ساغ گؤزو سؤل گؤزه مئحتاج ائلہ مہ سین!
- آلالہ سَنَن راضی اوُسسون!
- آلالہ شافا(شفا) وئرسین!
- آلالہ صبر وئرسین!
- آلالہ عزیز ائلہ سین!
- آلالہ عؤمور وئرسین!
- آلالہ عاغیل وئرسین!
- آلالہ عیزتین آرتیر سین!
- آلالہ فَرَش(فرج) وئرسین!
- آلالہ قادا- بالا(بالا)دان ساخلا سین!
- آلالہ قبول ائلہ سین!

- آلاله قنیم اؤسسون!
- آلاله قوۋات (گۆچ، طاقت) وئرسین! (آغیر ایش ایشله ینلره دئییلن خئییر دوعادیر).
- آلاله قوۋوملوخدان اسگیی (اسگیک - اکسیگ) ائله مه سین!
- آلاله قییماسین!
- آلاله کؤمک اؤسسون!
- آلاله کؤمه یی اؤسسون!
- آلاله گؤتومه سین!
- آلاله گؤرستمه سین!
- آلاله مۆبارک ائله سین!
- آلاله مورادین وئرسین!
- آلاله مین برکت وئرسین!
- آلاله مین بوتاغ ائله سین!
- آلاله وار ائله سین!
- آلاله وار وئرسین!
- آلاله وئرسین!
- آلاله هئچ کیمین باشینا گتیمه سین.

- آلاہ ہر کسین اۆزینہ گۆره وئرسین!
- آلاہ ہیدایت ائلہ سین!
- آلاہ یاخشى جزا وئرسین.
- آلاہ یاخشى یۆل وئرسین!
- آلاہ یار اؤسسون!
- آلاہ یامان گۆن وئرمہ سین
- آلاہ یامان وئرمہ سین!
- آلاہ یؤلا گتیسین!
- آلاہین رحمتیندہ اؤسسون.
- آلاہین رحمى گسسین.

آلقیشلار - خئیر آرزولامالار

باشقا یئرلر کیمی مئشینده ده خالقین آغزیندا بیر ایش و یا کسدن «راضیلیق بیلدیرن» و اونا قدیردانلیق و یاخشی آرزولارینی چاتدیرماغا گۆره چۆخلو تئرمینلر ایشلنمکده دیر. گۆرولموش ایشلردن راضیلیق بیلدیرن تئرمینلری «آلقیشلار»، خئیر ایسته مه بی بیلدیرن تئرمینلری «خئیر آرزولامالار» سایماق اولار. آشاغیدا بو کندین آغزیندا ایشلنن آلقیشلار و خئیر آرزولامالاردان اؤرنکلر گۆستریلیر.

- آخیرین (آخیرین - عاقبتین) خئیر اؤسسون!
- آغ گۆنه چیخاسان!
- آغزین شیرین اؤسسون!
- آنادان امدیین سوّت حالالین اؤسسون!
- آننین (آلنین) آچیغ اؤسسون!
- آياخلارین آغریماسین!
- آیدینیغا چیخاسان!
- اؤزن قیسمت اؤسسون!
- اؤزونه قیسمت اؤسسون!
- ابلفض (ابوالفضل) (ع) دادینا چاسسین!

- اۆزۈ آغ اۆسسۈن!
- اۆزۈ گۆلسۈن!
- اۆزۈن آغ اۆسسۈن
- اۆزۈن گۆلسۈن!
- اۇغرو آچىق اۆسسۈن!
- اۇغورلو اۆسسۈن!
- ايشىخلىغا چىخاسان!
- ايشىن اۇۋاند اۆسسۈن!
- باشان دۇنوم!
- باشان دۇلانىم!
- باشى ساغ اۆسسۈن!
- باشىن ساغ اۆسسۈن!
- باشىنا دۇنوم!
- باشىنا دۇلانىم!
- بالالارىننان خىير گۆرەسن
- بىختەور اولاسان!
- بىر كىدى (بىر كىلى) اۆسسۈن!
- بۇش جىبە ال اوزاتمىياسان!

- بۇيان قوربان اولوم!
- بۇيان قوربان كسىم!
- بۇيون قوربانى!
- بۇيونا قوربان اولوم!
- بۇيونا قوربان كسىم!
- بىر اكىب، مەن گۇتورەسەن!
- بىرچىنن آغارسىن!
- بىرە مەن اۋسسۇن!
- بىس گۇن گۇرمۇيەسەن!
- تارى ساخلاسىن!
- تەندىر - اۋجاغىن ايسسى (ايسسى) اۋسسۇن!
- تۇرپاغى سايى ياشاسىن!
- تۇرپاغى سايى ياشىياسان!
- جانىم قوربان.
- جانىن ساغ اۋسسۇن!
- جىيىن دۇلو اۋسسۇن!
- چۇخ ياشا!
- چىراغىن آلاە ياندىرسىن!

- حۇرمتىن آرتىق اۇسسۇن!
- حضرت عابباس كۆمىن اۇسسۇن!
- خىيرىن گۆرەسن!
- خىيرىن خبر اۇلاسان!
- خىيرىن گۆرەسن!
- خوشبخت ياشاسىن!
- ددەلى - نەلى اۇسسۇن!
- دۇنيان دۇيۇنجا يىيەسن!
- روحو شاد اۇسسۇن!
- روزوسو بۇل اۇسسۇن!
- ساغ الين منىم باشىما!
- ساغلىغان قىسمت اۇسسۇن!
- ساغلىغىنا قىسمت اۇسسۇن!
- ساغلىغىنان قالاسان!
- ساغلىغىنان گۇلدىن!
- ساغلىغىنان گۈلدەسن!
- ساغلىغىنان گىيەسن!
- سەققىلىن (ساققالىن) آغارسىن!

- سەنە دە نەزىپ اۋسسون!
- سەنى گۇرۇم مەن بوتاق اۋلاسەن!
- سەنى گۇرۇم مەن ياشىياسەن!
- سۇفرەن آچىغ اۋسسون!
- سەنەسەندە آغ تۆك بىتسەن!
- سەنەندە آغ تۆك بىتسەن!
- غۇمرون دۇز داغى اۋسسون!
- غۇمورو اوزون اۋسسون!
- غۇمورون اوزون اۋسسون!
- عزيز اۋلاسەن!
- على الەننەن توسسون!
- على كۇمەين اوسسون!
- قادا- بلا گۇرمۇيەسەن!
- قادان آلەم!
- قادان جانىما گەسەن!
- قەرىندە گۈل بىتسەن!
- قەدى مۇبارك اۋسسون!
- قەم سەندەن اوزاق اۋسسون!

- قۇشا قىيەسىز(قارىياسىز)!
- قۇناخ شىرمىدەسى اۆلموياسان!
- قۇناغىن چۇخ اۆسسۇن!
- گۆزۈ دۆلۈسونجا گۆرسۇن!
- گۆزۈن دۆلۈسونجا گۆرەسۇن!
- گۆزۈن يامان گۆرمەسىن!
- گۆنۈن آخ اۆسسۇن!
- اللرى آغرىماسىن!
- اللرىن آغرىماسىن!
- مىن ياشا!
- مىن ياشاسىن!
- ئىنىم - ئىچىلىم دىمەسىن!
- ئىنىم - ئىچىلىم دىمىيەسۇن!
- نۆشۈ جانىن اۆسسۇن!
- وار اۆسسۇن!
- وار اۆلاسان!
- ھىمىشە تۇيدا(اۆلاسان)!
- الى - قۇلو آغرىماسىن!

- الی - قۇلو وار اۇسسۇن!
- ياخشى يۇل!
- يارادان كۇمىي اۇسسۇن!
- يارادان كۇمىين اۇسسۇن!
- يامان گون گۇرمويەسن!
- يانسىن چىراغى، گلسىن سۇراغى!
- يانسىن چىراغى، گىسىن صداسى!
- الين آغرىماسىن!
- الين - قۇلون آغرىماسىن!
- الين - قۇلون وار اۇسسۇن!
- يۇز ياشا!
- يۇز ياشاسىن!
- يۇز ياشاياسان!

قارقیشلار

بیر کس و یا بیر شئیہ یامان گۆن آرزولاماغا، آلاهدان
اؤنا پیس گۆن ایسته‌مه‌یه قارقیش دئییلیر. مئشین آغیزیندا
ایشله‌نن قارقیشلاردان:

- آج اؤله‌سن!
- آجی داوییا وئرسین!
- آدی باتسین!
- آدین آددارا (آدلارا) قویوم!
- آدین باتسین!
- آرا یئرده قالاسان!
- آرتیب- آغارمیاسان!
- آرخاسی اؤسده قالمیش!
- آرخان اؤسده قالاسان!
- آرخان یئره گسسین!
- آرزى- حسرتى گؤزونده قاسسین!
- آرزى- حسرتین گؤزونده قاسسین!
- آرزین (آرزون) گؤزونده قاسسین!

- آزار توتاسان!
- آغزی شیرین، گؤللو خوش یئمیه سن!
- آلاه آلت-اوست ائله سین!
- آلاه اؤلدورسون!
- آلاه ائوین یئخسین!
- آلاه ائوینی یئخسین!
- آلاه الینن آسین (آلسین)!
- آلاه الینن چئخاسسین!
- آلاه ایچیزه اوت (اود) اله سین!
- آلاه ایچیزه قیران ساسسین (سالسین)!
- آلاه بئلینن وورسون!
- آلاه باشان داش ساسسین (سالسین)!
- آلاه بلاسینی وئرسین!
- آلاه بلان وئرسین!
- آلاه تیفاغین داغیتسین!
- آلاه ذلیل ائله سین!
- آلاه شیطانا نهلت (لعت) ائله سین!
- آلاه عؤمورون کسسین!

- آلالہ قیرسین!
- آلالہ کسّسین!
- آلالہ نامید(نا اؤمید) ائله‌سین!
- آلالہ وورسون!
- آلالہ یوْخا چیخاتسین!
- آلالهین قضبی(غضبى) توتسون!
- آنان آغلار قاسسین!
- آنان باشینا قارا ساسسین(سالسین)!
- آنان ماتمَن(ماتمینہ) اوْتوسون!
- آوارا- سرگردان قالاسان!
- آوارا قالاسان!
- ائله یئره گئده‌سن چرچیلر ده خبرین وئرمه‌سین!
- ائوین آلالہ ییخسین!
- ائوین داغیسسین!
- ائوین ییخیسسین!
- اتین تۆکوسسون!
- اتیین اللرده قاسسین!
- ار گۆره‌سن، بالا گۆرمویه‌سن!

- ال- آياغان قارا خينا ياخيم!
- ال- آياغان قارا يارا چئخسين!
- ال- آياغينا قارا خينا ياخيم!
- ال- آياغينا قارا يارا چئخسين!
- الدن اوُسسون!
- الدن اوُلاسان!
- اللرن چئخما چئخسين!
- اللرن قارا خينا ياخيم!
- اللرين قوروسون!
- اللرينه چئخما چئخسين!
- الى قوروسون!
- الى كسيسين!
- الين آلاه قوروسون(قوروتسون)!
- الين آلاه كسين!
- الين خئيري كسيسين!
- الين خئيريني آلاه كسين!
- الين قوروسون!
- الين كسيسين!

- اليننن آلاه چينخاسسين!
- اليننن چينخسين!
- اليننن خئيرى كسيسسين!
- اوڭاغين كور قاسسين!
- اوڭاغين گئشسين!
- اوڭون داش يامانسين!
- اوڭون قارا يارا چينخسين!
- اوڭون قويلو اوسسون!
- اوڭون اتى توكوسسون!
- اوڭون سويو توكوسسون!
- اوڭون سويونو آلاه توهسون!
- اوڭون قارا اوسسون!
- اوڭون گولمهسين!
- اوڭون هئچ واخت گولمهسين!
- اوشاق اوڭوننه حسرت قالاسان!
- اوڭران اوڭون كيمي بالا چينخسين!
- اوڭول گورهسن، گلين گورمويهسن!
- اولويا- اولويا قالاسان!

- اۇن ايكى ايمام بئلىننن وورسون!
- اۇنو اكە-دوغانا نەھت (لعت)!
- اۇنو گۇروم قان اندرسين!
- اۇنو گۇروم قان قۇسسون!
- اۇنو يئر چەھسين (چكسين)!
- اۇنو گۇروم ايت اغزىندا گئسسين!
- اۇز باشين يىيەسن!
- اۈككە (اۈفكە) لرين اغزىننان گسسين!
- اۈككە لرين اغزان گلسين!
- اۈلو اينىندن چيخسين!
- اۈلون ايت اغزىندا گئسسين!
- اۈلەسن گۇتورنين اۈلماسين!
- اۈلەسن!
- ايت اغزىندا گئدەسن!
- ايتىلەسن، تاپىلمىياسان!
- ايچيزە اۈت (اۈد) النسين!
- ايچيزە قيران دوشسون!
- ايلان گوزونن ناللاسين!

- ايمانى ايت آغزىندا گۇسىين!
- ايمانينى ايت يۇسىين!
- ايبيد اولەسن!
- بۇركون تۇزلو قاسسىين!
- بۇركو تۇزلو قاسسىين!
- بۇشىيىن بۇش قاسسىين!
- بۇلىن آلاە سىندىرسىين!
- بۇلىن سىنسىين!
- بۇيومويهسن!
- بۇيومهسىين!
- باش يىيەسن!
- باشان داش دۇشسون!
- باشىن مئيدان تۇپو اۇسسون!
- باشىنا قالاسان!
- باشىنا قاسسىين!
- بالا تۇيو گۇرمويهسن!
- بالا تۇيو گۇرمهسىين!
- بالا گۇرسون، نوە گۇرمهسىين!

- بالا گۆرمويەسن!
- بالا گۆرمەسین!
- بالا گۆرەسن بەر- بارین گۆرمويەسن!
- بالا گۆرەسن، نوە گۆرمويەسن!
- بالاسی اؤسسون!
- بالان اؤسسون!
- بالایا حسرت قاسسین!
- بالایا حسرت قالاسان!
- بایداغی (بایراغی) یاتسین!
- بایداغین (بایراغین) آلاە یاتیسسین!
- بۆرنۆنان گسسین!
- بۇغازان قارا یارا چىخسین!
- بۇغازان کیف (کۆف) دۆشسون!
- بۇغازینا کیف دۆشسون!
- بۇغازی دکنسین!
- بۇغازین دکنسین!
- بۇغازینان آشاغا گتتمەسین!
- بۇیا- باشا چاتمییاسان!

- بۇيان بۇش ايپ توسسونار(توتسونلار)!
- بۇيان(بويونا) بۇش ايپ توتوم!
- بۇينو آلتيندا قاسسين!
- بۇيون آلتيندا قاسسين!
- بۇيو يئر آلتيندا قاسسين!
- بۇيو يئرە گيرسين!
- بۇيون يئر آلتيندا قاسسين!
- بۇيون يئرە سۇخوم!
- بۇيون يئرە گيرسين!
- بۇيونو يئرە سۇخوم!
- بير جۆت باشماغيينان پالتارلارين بوخچادا قاسسين!
- پئشمان قالاسان
- پيس آدام پيس گۆنە قاسسين!
- پيس گۆنە قالاسان!
- تارى كسسين!
- تۇخومون كسييسين!
- تۇرپاخ سَنَن اوجا دورسون!
- تۇيون ياسا دۇنسون!

- تيفاغين آلاھ داغيسسين!
- تيفاغين داغيسسين (داغيلسين)!
- جانين - جييرين يانسين!
- جانين وائينا قالاسان!
- جانين يانسين!
- جانينين وائينا قاسسين!
- جاوان اوله سن!
- جييرلري آغزينان گسسين!
- جييرلرين آغزان (آغزينا) گسسين!
- جييرلرين آغزينان لاخدا - لاخدا (لخته - لخته) گسسين!
- جييري يانسين!
- جييرين يانسين!
- چۆره آتدى (آتلى) اؤسسون، سن پيادا!
- چۆره بورنونان گسسين!
- چۆره سنه قنيم اؤسسون!
- چۆره گۆزون توسسون!
- چۆره وای اؤسسون!
- چۆره وای اولاسان!

- چۆرَييم بورنوندان گسسين!
- چۆرَييم سنه قنيم اوسسون!
- چۆرَييم گۆزونو توسسون!
- چۆرَيين گۆزون توسسون!
- چاي آشاغي آخيديم، چاي يۇخارى آخدارا- آخدارا
(آختارا- آختارا) قاليم!
- چكه- چكه قاسسين!
- چكه- چكه قالاسان!
- چۇلاغ اۇلاسان!
- چۇلاغ اوسسون!
- چيىراغي گشسين!
- چيىراغين آلايه كئچيسسين!
- چيىراغين گشسين!
- چيىراغيني آلايه كئچيسسين!
- حارامى اوسسون!
- حارامين اوسسون!
- حايان(حيان) توكوسسون!
- حسرتى گۆزوندە قاسسين!

- حسرتین - مورادین گۆزوندە قاسسین!
- حصبە بوغسون!
- خئیرین گۆرمویە سن!
- خئیر گۆرمە سین!
- خوش گۆنە حسرت قاسسین!
- خوش گۆنە حسرت قالاسان!
- خئیرنە بوغسون!
- داریلار دۆشیی، قملر یاسدیغی ...
- داریلار دۆشیین اؤسسوں، قملر یاسدیغین!
- دبیز (رسمینیز) درد اؤسسوں!
- ددەسی نەلتەدە (لەتتەدە) یاسسین!
- ددەسینی ایت چئخاسسین!
- ددەسینی ایت یئسین!
- ددەن ایت چئخاسسین!
- ددەن ایت یئسین!
- ددەن نەلتەدە (لەتتەدە) یاسسین!
- درمانسیز درده دۆشە سن!
- دۆبەردی داغیسسین!

- دۆڭر دىن داغىسىن!
- دىلى توتوسون!
- دىلى قوروسون!
- دىلى لال اوسون!
- دىلى يانسىن!
- دىلىن توتوسون!
- دىلىن قوروسون!
- دىلىن لال اوسون!
- دىلىن يانسىن!
- ذىل اوسون!
- ذىل اولاسان!
- ذىل قاسسىن!
- ذىل قالاسان!
- زاوالا گلهسن!
- ساغ الى سول كورينتن چىخسىن!
- ساغ الىن سول كورينتن چىخسىن!
- ساغ دىمىيەسن
- ساغ گىدىب، سلامت قىيىتمەسىن!

- ساغ گئديب، سلامت قئيتميه سن!
- ساغ گلميه سن!
- ساغ يئم ييه سن!
- سال آتدا (آلتيندا) قاسسين!
- سال آتدا (آلتيندا) قالاسان!
- ساللار سَنَن اوجادا دورسون!
- سحره چئخماسين!
- سحره چئخميا سان!
- سرگردان قالاسان!
- سَسی سالين آلتينان گسسين!
- سَسی قارا قبيسداننان (قبرستاندان) گسسين!
- سسين سالين آلتينان گسسين!
- سسين صمد زميسينَن گسسين!
- سنی اکنه - دوغانا نهَلت (لعنت)!
- سنی گوروم قان اندره سن!
- سنی گوروم قان قوساسان!

۱ - بو قارغيشدان آنلاشيلير كي، كندين قبرستاني، قبرستان اولماميش صمد آدلى كيشى نين اكين زميسى اولموشدور (البته بو باره ده هئچ بير روايت يوخوموزدور).

- سنى گۇروم ياناسان!
- سنى يئر چەسىن!
- سۇدوم بۇرنوننان گىسىن!
- سۈرونە - سۈرونە قالاسان!
- سىئىرى تۇرپاغا دۆشسون!
- سىئىرى يئرە دۆشسون!
- سىئىرىن تۇرپاغا دۆشسون!
- سىئىرىن يئر اۋتسون(اۋرتسون)
- سىئىرىن يئرە دۆشسون!
- سىئىرىنى يئر اۋتسون!
- شاملارىن قارا بۇيانسىن!
- شىرىن جانىننان چكە - چكە قاسسىن!
- شىرىن جانىننان چكە - چكە قالاسان!
- شىل اۋسسون!
- شىل اۋلاسان!
- شىل قاسسىن!
- عۇمور - گۆنۈ كىيىسىن!
- عۇمورون - گۆنۈن كىيىسىن!

- عزراييل آپارسين!
- قئيرتى (غئيرتى) تۇكۇسسۇن!
- قئيرتىن (غئيرتىن) سالىن آلتىندا قاسسين!
- قاپى - قاپى دىلنسين!
- قاپى - قاپى دىلنەسن!
- قاپىسى باغلى قاسسين!
- قاپىسى چئىرىپىسين!
- قاپىن باغلى قاسسين!
- قاپىن چئىرىپىسين!
- قارا خبرىن گىسسين!
- قارا لئچك قالاسان!
- قارا يارا توتاسان!
- قان اندرسين!
- قان قۇسسۇن!
- قانين آغزىننان گىسسين!
- قۇجاغىن بۇش قاسسين!
- قۇرآن بئلىننن (بئلىندن) وورسون!
- قۇرآن سنى توتسون!

- قورو ال- قورو اتك قاسسين!
- قورو ال، قورو اتك قالاسان!
- قۇللارى قوروسون!
- قۇللارين ترپنمەسين
- قۇللارين قۇروسون!
- قۇلو قۇروسون!
- قىچين سىنسين!
- قىزين الى قىرمىزى خينا گۇرمەسين!
- قىزين قارا گئىسين!
- قىزين قىزديرما آپارسين!
- قىزىنى قىزديرما آپارسين!
- كۇكو كىيسسين!
- كۇكۆن آلاە كىسين!
- كۇكون كىيسسين!
- كۇكۆنو آلاە كىسين!
- كار اۇلاسان!
- كاسىيلىغىن اۆزو قارا اۇسسون!
- كۇر اۇلاسان!

- كۆل باشان اۆسسۇن!
- گىئىشى اۆسسۇن، گلىشى اۆلماسىن!
- گىئىشىن اۆسسۇن، گلىشىن اۆلماسىن!
- گۆرۈب- گۆرەجەيىن بو اۆسسۇن!
- گۆزدن اۆلاسان!
- گۆزلرن آغ گىسىن!
- گۆزۈ چىخسىن!
- گۆزۈ يۇللاردا قاسسىن!
- گۆزون اللردە قاسسىن!
- گۆزون چىخسىن!
- گۆزون يۇللاردا قاسسىن!
- گۆزۈنە آغ گىسىن!
- گىسىن، گلمەسىن!
- گۆر با گۆر اۆلاسان!
- گىئەسەن، گلمىيەسەن!
- ماتمەن اۆتوروم!
- ماتمىنە اۆتوروم!
- مورادىن گۆزۈندە قاسسىن!

- ناقافیل درده دوشه سن!
- نامید(نا اؤمید) اؤلاسان!
- نسلین آلاہ کسین!
- نسلین کیسیسین!
- ننه سیز قاسین!
- ننه ملر قاسین!
- ننه مله سین!
- تونبّین(تو به تون) دوشه سن!
- نهلت(لعت) ذاتی - سو تن گسین!
- نهلت(لعت) ذاتی سو تونه گسین!
- نهلتده(لعتده) یاتاسان!
- نهلتده(لعتده) یاسین!
- نهلتہ(لعتہ) گسین!
- نهلتہ(لعتہ) گلہ سن!
- وئران قاسین!
- وئران قالاسان!
- وئراناسی قاسین!
- وای خبرین گسین!

- وای، ائوین ییخیسیین!
- وایان اوتوروم!
- وایدان باشین آچیلماسین!
- وایینا اوتوراسان!
- وایینا اوتوسوننار!
- وورقونا گسیین!
- وورقونون گوژلو (گوژلو) گسیین!
- یئتیم قاسسین!
- یئتیم قالاسان!
- یئددی قاپی دۇلناسان!
- یئدی - ایشدی یی حارامی اؤسسون!
- یئدی بورنوندان گسیین!
- یئدی - ایشدی یی بورنون دلیکلرینتن گسیین!
- یئدی - ایشدی یی بورنونان گسیین!
- یئدی - ایشدی یی حارامین اؤسسون!
- یئدی بورنونان گسیین!
- یئر ستنن اوجا دورسون!
- یئردن گوژورنین اولماسین!

- يئره باتاسان!
- يئره ديه سن!
- يئميه سن!
- ياتاسان، دورمو ياسان!
- يالانسان، اوله سن!
- يالانسان، يانا- يانا قالاسان!
- يانا- يانا قالاسان!
- يايوان چؤريه مئحتاج اولاسان!
- يوخ اؤسسون!
- يوخ اولاسان!
- يوخا چيخاسان!
- يوخا چيخسين!
- يوخدو، يوخ اؤسسون!
- يوخون اؤزو قارا اؤسسون!
- يوردو خارابا قاسسين!
- يوردو داغيسسين!
- يوردو قاراننيخ قاسسين!
- يوردون خارابا قاسسين!

- يۇردون داغىسىين!
- يوردون قارانيخ قاسسين!
- يوردوندا بيقوشلار(بايقوشلار) بانناسين!
- يىيەسى اۋسسون!
- يىيەن اۋسسون!

آندلار

- آغام ابلفضله آند اوئسون
- آلاها آند اوئسون
- آلاها آند ايچيرم
- آند اوئسون آلاها
- آند اوئسون ابلفضله
- آند اوئسون اميرالمؤمنونه
- آند اوئسون اون ايكي ايماما
- آند اوئسون بالالاريمين جانينا
- آند اوئسون بو عربي قبيليه
- آند اوئسون حضرت عاباسا
- آند اوئسون يارادانا
- اوز جانيم اوچون
- اوزوم اولوم
- اون ايكي ايمام حاققى

- اۇن ايكي ايماما آند اۇسسون
- ايكي ايشيغيمدان اولوم
- ايكي گۆزومدن اولوم
- ايمام حسينه آند اۇسسون
- باشين اوچون
- بالالار ييمدان اليم اۆزؤسسون
- بالام جاني
- بو بركت حاققى
- بو بركتنه آند اۇسسون
- بو شاه-ى چيراغا آن اۇسسون
- بو شيرين كامدان اولوم
- پئيغمبر حاققى
- پئيغمبره آند اۇسسون
- جانان آند اۇسسون
- جانيم اوچون
- جانين اوچون
- جناب اميره آند اۇسسون
- چۆره حاققى

- حاقق سلاما آند اوسسون
- ديليم شهادته دؤنمه سين،
- ديليم لا اله الا الله دؤنمه سين
- سحره چينخيم
- سن اوله سن
- سنين جانان آند اوسسون
- سنين جانين اوچون
- قريب ايمام رىضايا آند اوسسون
- گئتدييم بئته آند اوسسون
- گؤزوم قت (قند) كيمى آغارسين
- من اولوم
- من اولوم آلاه
- من اولوم حضرت ابلفض (ابوالفضل)
- منيم اولو اوزومه باخاسان
- يئدييميز دوز- چؤريه آند اوسسون
- يالان دئسم اليم ... اوزولسون
- يالان دئسم توتدوغوم- قىلديغيم سنين اوسسون
- يالان دئسم ديليم لال اوسسون

- سن آلاله (سنی آلالها آند وئیرم)
- سن اوّل آلاله
- سن اوّل ابلفضل (ابوالفضل)
- سن اوّل اوّنایکی ایمام
- سن اوّل ایمانین
- سن اوّل بالالارین جانی
- سن اوّل بالان جانی
- سن اوّل جناب امیر
- سن اوّل حضرت عابباس
- سن اوّل منیم جانیم
- سن اوّل ویتزدانین
- سن اوّل یئدییمیز دوز - چؤره
- سنی آند حضرت عباسا
- سنی آند وئیرم آلالها

- سنى آند وئىرىم ايمام حسينه
- سنى آند وئىرىم اينانديغان
- سنى آند وئىرىم جناب اميره
- سنى ايمام حسين^(ع)
- سنى پئيغمبر^(ص)
- سنى تارى (تانرى)
- سنى جناب امير
- سنى حضرت عابباس^(ع)
- سنى كربلا
- من اولوم
- منى قبيره قوياسان
- منيم اولو اوزومه باخاسان

و . . .

خالقimizin دانشيقلاريندا، آرزولار، نېسگيللر و حسرتلري داشيان دئيملر، تترمينلر، حتي ناغيللار، روايتلر، حكايله لر و ... ده واردير.

مئشينده، آرزولار، نېسگيل لر و حسرتلري چاتديران تترمينلر، جۆملهلر و عيبارتلرين بير سئراسي آشاغيدا گؤستريلىر.

آرزولاري گؤسترن جۆملهلر داها چؤخدور:

«گۆن او گۆن اؤسسون ...»، «نؤلايدى...»، «بير او گۆنؤ گؤره يديم. ...»، «بير گؤرسه يديم ...»، «داهى (داها) نه ايدى ...»، «آلاه آغزينان ائشيسين...» كيمي عيبارتلردير. مثلاً: «گۆن او گۆن اؤسسون كى بو بالامين تويونو گؤروم» و يا «نؤلايدى؟ منن آيرى دوشن قارداشيمي بير ده گؤره يديم». «بير ده او گۆنؤ گؤرسه يديم كى فيلان ظالم اؤز عمللرينين جزاسيني گؤرور». و...

تويلاريميزدا گلنين بئلىنى باغلاياندا قايناتانين ديليندن دئيلن آرزو داشيان بير باياتى:

گلین - گلین ناز گلین

ال - آياغى دۆز گلین

يئددى اوغلان ايسديرم

سؤن بئشى قيز، گلین

xxx

– بیر آدامین بیر شئیدن اومود اۆزدویونو گۆسترن جومله لر
داها چۇخ بو عىبارتلرله باشلانار:

«گئتدى كى، گئتدى»، «باتدى كى باتدى»، «هئىچ
اۆمودوم يۇخدو»، «هانى اۆ گۆردويوم...»، «داها عاغليم
كسمير بير ده ...»، «من نه بۆله يديم (بيله يديم)...»، «هاردان
بۆله يديم...»، «من بئله بۆلموردوم...»، «داهى (داها) گۆزوم
سۇ ايشمير (ايچمير)»...

xxx

حسرت داشييان و بو كنددين داها چۇخ ياس مجلسلرينده
اۆخونان بير باياتى:

قيزيل گۆل اۆلمويايدى
ساراليب سۆلمويايدى
بير آيريليخ، بير اۆلوم
هئش بيرى اۆلمويايدى.

مئشينلى لرنيسگيل و حسرتلرينى بو عىبارتلرله ده بيلديرلر:
حئييف اۆسسون... ، نيسگيل اۆسسون...، يازيق...،
بئيناوا (بيناوا)...، بئچارا...، و...

مثلا:

«حئيف اوسون، بو ايل پاييز ياغيشلاري واختيندا ياغمادي» و يا «بو ايل چكدييميز زحمتلره حئيف».

«نيسگيل اوسون مشه حسنين ده جوتو يتردن چيخدى» (يعنى سون واختلارا قدر بير اكينچى ساييليرديسا، ايندى ساغالماز خستهلييه دوشدويونه گوره، يا دا اولدويونه گوره، و يا... گوره داها هئچ واخت جوت سورره بيلمه يه چكدى.) و يا «يوسفون قوربتده (غربتده) اولمهي نيسگيلي اولدو».

«يازيق چوبان قافارين داوارلاريني قورد قيريب.» و يا «يازيق بو اكينين صاحابي (صاحبي)، گوره سن بوراني نئجه ييغا قدير؟»

«بئيناوا مشه زؤهره نين بير اوغلو واريدى، او دا اولدو» و يا «بئيناوا خجه خاتين، هئچ واخت اوزو گولمه دى».

«بئچارا عباسين ايشى هئچ واخت راست گلمه دى» و يا «بئچارا صادق، گوره سن او دلى اوشاق ايله نيله يير؟» و ...

آشاغلامالار (تحقیرلر)

بیرینی دانلایاندا، تحقیر ائندنه دئییلن دئیملر:

- آجینان اولنین بیرى!
- آجینان اوْباشدان چاغى یوخودان دورور!
- آخماخ اوْغلو آخماخ!
- آدام اوْلمویان یئرده سن ده بیر آدامسان.
- آلاه دیبین باشین دلیب، ائلییب آدام.
- اوْ آدام اوسسایدی ...
- آوارانین بیرى آوارا!
- اوْتانمازین بیرى اوْتانماز!
- اوْزو اوْز گۆرموش!
- اوْزونون سویو تۆکولموش!
- اوْنون عاغلی اوسسایدی ...
- باشى - دیبى بیر قیْرانا دیمز!
- دیل قانمازین بیرى دیل قانماز!
- سن اؤسسن قارقالار قارا گئیرلر!
- سن آدام اوسسایدین...

- سەن نەسەن، سەننەن ئۇلان نە ئۇلا؟
- سەن، سەن ئۇسسايىدىن ...
- سەننەن ئۇسسايىدىن ...
- گۆن ئۇرتادان سۇرا ئادام ئۇلموش!
- ئۇچىم باشان ئۇلسون!
- مۇتەقىن (مۇتەقىن)!

.....

xxx

نەچە ئۇرادىلىنى كىچىتمەك ئىستەدىكە

دەرىمانىن پرىنە باخ پرىنە
ئۇچ ئۇرادىلىنىن ئرىنە باخ ئرىنە

xxx

يىرى، ئىچىق ئىلەيىب گەندەن سۇنرا، گەندەيىنە پۇشمان
ئۇلۇب ئۇز ئىياغى ئىلە قايىدىب گەندە دۇيىلر:

يىت، يىتەن ئىياغى،
يىرە، يىتەن ئىياغى،
ئۇزۇن گەندەن، ئۇزۇن گەندەن،
ئۇلۇن ئىتەن ئىياغى.

xxx

باشقاسى نىن گۆجو ايله بير يثره چاتان آدام، اۆز داياغىنى
سايماديقدا، اۆنو دستكله مېش آدام اۆنون ضعفينى يادا سالماق
اۆچون اۆزونو بوغدا^۱، طرفىنى دارى ساناراق دئير:

ايلىم ايلىم ايترسن، كۆل دىيىنده بىترسن،
مندن سنه قارىشماسا ايت پۇخوندان بترسن

اوشاقلارين آراسىندا سۆز دولانديرانلارى كيچىتمك
اۆچون اوشاقلار طرفىندىن دئيلن سۆزلر:

خبرچى خليل آروادى اۆتدو يۆل اۆسته آغلادى
دالينا سۆپورگه باغلادى

xxx

۱ - دارى اۆنونا بوغدا اۆنو قاتىلماسا، خميرى الدە دورماز(دارى
اۆنونون خميرىنىن كۆندەسى دئيز قىراغى قوملارنىن كۆندەسى كىمى
اۆلار) و داغىلىب تۆكولر.

ال آچير = ديلنير، هر گلندن پاي ايستير.

ال - آياغا دۆشمك = يالوارماق، يالوار - ياخار ائله مك.

ال وئرمز = قازانماز، درده ديمز.

اؤلوسونه تاپدير = نتيجه سيز زحمت چكير.

آتدان - اۆسدن آچيلماخ = اۆري قالخاراق آياغي
گئتمك، ايسهال - استفراغ توتماق.

آتدان - اۆسدن (آلتدان - اۆستدن) دانيشماخ = پيس
سۆزلر دانيشماق، دانيشيغيني باشارماق، سۆزلري آغيزدان
چيخان سۆزه بنزهمه مك.

آجيليخ سالماخ = آرا قاتماق، آرا وورماق، دۆشمىنلىك
آرتيرماق.

آغا كئفينه باخير = كئف چكير، كۆنلوجه ياشاير.

آلچا كيمي = توم - تۇرش، چۇخ تۇرش.

آلاها جان وئرمير = چۇخ بركدير، چۇخ خسييدير.

آباردان باسير = يالان دانيشير، معدە گۆچونه دانيشير.

اۆزدن- گۆزدن سالماخ= آرتیق يالوار- ياخارلا قارشى
طرفى بىر ايشى گۆرمگه مجبور ائلهمك.

اۆزه قاليب= اوتانير يۇخ دئمير.

اۆزو اۆز گۆروب= چوخ اوتانمازدير، آر ديشيب.

اۆزو ايت اۆزودو= اوتانمازدير، اۆزدن گئتمه يندير.

اۆزو قانسيز= اوتانماز.

اۆزو يولا= سۆزه باخان، گۆندريلن ايشه يۇخ دئمه ين.

اۆزومئن گلمير= اوتانيرام.

اوغرو يادينا داش سالير= آرتيق خطا ائتمگه يول گۆستيرير.

آياغى اوزون= هر يئره گئدن، گزه ين.

اىپ گليب دوغاناخدان گئشدى= اىپ دوغاناقدان
كئچدى، ايسته نيلن نتيجه اله گلدى.

اىپين اوزادير= اوزون گئدير، يئرسيز ايددعاسينا اصرار ائدير.

ايت كيمى هورمَح= بۇش يئره هر نه گلدى دئمك.

ايتە دۇندو= آرتيق آجىقلاندى.

ايتە داش آتير= آغزى پيس آدمى ديللنديير، آغزى
پيس آدمى غضبلنديير.

ایکی گۆۋوللو = بیر ایشی گۆمگە شۆبەھەلی اۇلان.

آیننن - قاریننان کسمح = مۆمکون قَدَر قناعت ائله مک.

بۆرکون اوجا قوی = افتخار ائله، باشین اوجا توت (بیری نین اۆزونون و یا یاخین آدمی نین یاراماز لیغینی باشینا قاخراق، تحقیرله دئییلن سۆزلردندیر).

بئینی قالین = باشینا سۆز کئچمه یین، قانماز.

بابالینی یوماخ (وبالینی یوماق) = گوناھینی یوماق، دالیسینجا دانیشماق، غیبتینی ائله مک.

باشی لحد داشینا دیدی = اۆزونه گلدی، یانلیشین باشا دۆشدو.

باشین پیچاغا سۆرتور = سانکی اۆزونه اولومه وئرمک ایستیر.

باشیندا عزرائیل تۆکو وار = چۆخ قۇرخونج دور، هامی اۇندان قۇرخور.

بال کیمی = چۆخ شیرین.

برکتدی = قورتاریبدی (اؤده چۆرییمیز برکتدی: اؤده چۆرییمیز تۆکئیب.

بۆز کیمی = چۆخ سرین.

بوغازی گئن = تاپدیغینی یئین، صاباحین فیکرینده اولمایان.

پامیق کیمی = چۆخ یومشاق

پردى قارالدىب = تجروبه قازانىب، آرتىق امك صرف ائدىب.
پوفله سن يىخىلار = اولدوقجا ضعيفدير، طاقتى يۇخدور.
پول - پول اولماخ (اولماق) = تىكه - تىكه اولماق، سىنىب
اؤوولماق.

پول كىمى اولماخ (اولماق) = قىپ - قىرمىزى قىزارماق،
رنگى اىستىدن و يا زحمتدن آرتىق قىزارماق.

پولاد كىمى = چۇخ برک، چۇخ سرت

پىلخ (پىلک/پولک) كىمى = چۇخ اينجه، چىيىن قاناتى كىمى.

تاباغ اوروجو = گۆن اورتابا كىمى توتولان اوروج، كۆرپه
اوشاقلار دىرنهرك اوروج توتماق اىستهينده اونلارا دئيىلر:
سن تاباغ اوروجو توت - يعنى

تابىت زىنقىر وو = قۇجا آتادان اولموش كۆرپه اوشاق.

تابىت كىمى = چۇخ آرىق (آرتىق آرىق اولان قارا ماللارين
توصيفينده ايشلنن تئرميندير).

تكه لنير = بۇيو كجه ليک ائلىر، يۇغونلوق ائلىر.

توپ داغىتماز = چۇخ، تئزليکله داغىلمايان، هله - هله
داغىلمايان.

توپ وورسان داغىلماز = اولدوقجا چۇخدور، اولدوقجا
سرتدير.

توتون كىمى = چۇخ سرعتله، تۆستو كىمى.

تۆكۈن پۇزمادى = اۈزۈنە آلمادى.

جانى قاشىنير = كۈنلۈ كۈتك اىستير.

جانيم بۇغازىما يىغىشىپ = آز قالير اۈلۈم، جانيم چىخماقدادير، يامان دورومدايام.

جانىمى دىشىمە توتدوم = ان آغير زحمتى قبول ائلەدیم.
اۈلۈمۈمۈ گۈزۈمە آلدیم.

جانىننان كىچر = اۈلۈمە حاضير اولار، مئيداننان قاچماز.

جانىنى بۇغازىنا يىغدىم = چۇخ برکە سالدیم، اۈلۈم حالىنا سالدیم، يىتمىكدەيم، بىلەسىنە اۋستون گلمىكدەيم.

جوۋود(جهود) كىمى = چۇخ پوللو، خرج ائتمەين وارلى.

جىن كىمىدیر = اولدوقجا اللى - آياقلى - هوشلو - باشلى دیر.

جىننىمك = جىننىمك، آرتىق آچىقلانماق، سۇن درجه غضبلىمك.

جىرىم چىخیر = چۇخ برک سوسوزام.

چىراخ كىمى يانیر = اولدوقجا گۈزل و ساغلامدیر.

حامام كىمى = چۇخ اىستى.

حَطَم طى (حاتم طائى) لىك ائلىر = اۈزۈنو حساب - كىتابسىز باغىشلايانلار كىمى آپاریر.

خۇروزلانير = ككەلنير، يۇغونلوق ائلير.
 دابانين چكىر = قۇرشايير، ماراقلانديرير.
 داش كيمى = اولدوقجا برک.
 داشدان يۇموشاخ = هر نه گلدى.
 داشين آتدى = ترك ائتدى، ايلگيسين قيردى.
 داغ كيمى = چۇخ سرت و يئىلمز، مۇحكىم.
 دامارينا دۆشوب = لجليك ائدير، لجاجتىنى بوراخايىلمير.
 دامارينا ديدى = غيرتينه ديدى، آرتيق ائتگيلندى.
 ددهسى نين قانينين قيمتى = اولدوقجا يوخارى قيمت،
 عاغلا گلmez قيمت.
 دليىم، دلەجهيم = ايستهديگيمى ائدهجهيم.
 دۆلدوروبلار = لازيم اولاجاق سۆزلرى اويزديبلر،
 ايستهديكلرينى بئىنينه كئچيريبلر.
 ديينه داش آتدى = مصرف ائديب ييتيردى، يۇخا
 چىخارتدى.
 دىلى اوزون = لازيم اولمايان يئرده دانیشان.
 زفران (زعفران) كيمى = ساپ، سارى، چۇخ برک سارى.

زهر كىمى = برک آجى.

زىرنا چالير = بۇش سۇزلىر دانىشىر.

زىندان كىمى = ۱- چۇخ برک، چۇخ سرت، يئرىندن
ترېشمەين. بورادا منظور «سىندان» و دميرچىلرين اۆستونده
دمير تاپىدادىغى ايش و سىلەسىدىر. ۲- قارانلىق، دارىخدىرىجى،
دۇزولمز دورومو اۇلان مكان.

سۇز چكىر = دانىشىدىر ماقالا بىر سۇزلىر اۋيرنير.

ساچىنى سۆپورگە ائدىب = (قادىنلار بارەدە ايشلنر)
ساچىنى اغاردىب، اغىر زحمتلرە قاتلاشماقلا قۇجالىب.

سو دادى وئرىر = اصلا دادى يۇخدور (شىرىن اۇلمايان
قوۋون- قارىپىزلارا ايشلنر).

سود كىمى = چۇخ ايشىق، آپ- آيدىن، هاوا سۆد
كىمى دىر = هاوا كاملا ايشىقلانىدىر.

سۆمۆك سىندىرىب = اۆلدوقچا زحمتە قاتلاشىب، چۇخ
زحمت چكىب، عۆمور قۇيۇب.

سون بئشىك = عائىلەنىن سۇنونجو اوشاغى.

سويو بولاندىرىر = حقيقت اۆزە چىخماسىن- دئە، آرايا
سۇز اتىر.

سويو قيمتىنە = چۇخ اوجوز، لاپ اوجوز.

شاقيقى سىندىر مىر = دورومو ياخشى اولماسا دا اۆزه
سالمىر.

شوه كىمى = قاب - قارا، دوّم قارا.

عاغلى پرسنگ آپارىر = عاغلى دوّز ايشله مىر.

عاغلى توپوغوندادى = عاغلى باشيندا دئيىل، عاغىلسىز دىر.

عزرائىلا جان وئرمز = آرتىق خسىس دىر، چۇخ قىتمىر دىر.

عزرائىلىنان ال به ياخا = اولوم آياغىندا، اولمكده دىر.

قارا باسىر = خىالاتا دالير، فيكرينه و يا گۇزونه غير عادى -
قۇرخونچ شئىلر گلير.

قارا چالى كىمى = اينجىديجى، سرت انگل.

قارا دابان = داليسىنجا گلن باجى - قارداشلارى دىرى
قالمايان.

قارداش كىمى = چۇخ صميمى.

قارين آغرىسى وئرىر = دانىشىغى ايله اينجىدیر، باش
آغرىسى وئرىر.

قان ائله مه مىشم = آدام اولدورمه مىشم.

قان آپارماخ = آرتىق قانى گئتمكله حالدان گئتمك.

قان كىمى = ايليق، ايسىتى.

قانیم قارالدى = عصى لشدیم، حیدد تلندیم.

قاو(قوۋ) كىمى = چۇخ يۇنگول، يۇنگوللوكدن بالاجا يىل
اسمكله ده يۇرىندىن تۇرىن.

قلى قارا = هۇچ كسه گۇنمەين، اعتماد ائتمەين.

قۇزو كىمى = اولدوقجا آرام و ساكىت.

قوزولارىنان قۇرخىلير = اوشاقلارا قۇشولور، اوزونو
اوشاقلار كىمى آپارير.

قولاغى توكلو = باشينا سۇز گيرمەين، انلاماز.

قولتوغونا قارىيز وئيرير = شيشيردير، باشين شۇر باشينا
بنزهير دئير، دابانلاريني چكىر.

قۇيون كىمى = هاراسۇرنده گۇدير، هۇچ بير ديرنیش گۇسترمير.

قۇرغى كىمى = چۇخ چئويك.

قۇزىل كىمى = چكىده دۇز، چكىده دقيق، بير ذرره ده آغير
و يا يۇنگول اولمايان.

كۇهرا(كهربا) كىمى = ساپ - سارى، سارالميش.

كپك اولوب = (آلما مئوهسى بارهده ايشلنير). آلما كپك
اولوب = آلمانى يۇينده داها خۇر تىلدامير، آغيزدا اوولان كىمى
اولور.

گۇزو آج = طاماهكار، گۇزو دۇيمايان، هر نه ده طاماه

گۈزو اولان.

گۈزو دار = پاخيل، گۈره بيلمەين.

گۈزوم سو ايشمير (ايچمير) = باش توتاجاغينا قليم
شهادت وئرمير.

گۈزومنن اۆد پاريلدادى = اليمدن چىخدىغى اۆچون
گۈرمگى منە آغير گلدى، گۈرنده چۇخ ناراحات اولدوم.
كاش گۈرمويه يديم.

گۈولو - گۈزو تۇخ = قلبدن غنى، طاماهى اولمايان.

مال كيمى = باشا دۆشمەين، اطرافيندا باش وئرنلره اؤنم
وئرمەين.

من حَطَم طئى (حاتم طائى) ديلم = من او قَدَر
باغيشلايىلمرم، اليم او قَدَر ده آچىق دئيل.

ناخيرا قۇدوق قاتير = سۈزه سۈز قاتماقلا حقيقتى
گيزلتمك ايسته يير.

الى آچىخ = ماليندان باغيشلايىلن، وارى اولاراق خسييس
اولمايان.

الى اوزون = اۈزگه مالينا ال اوزادان، اۈزگه مالينى
منيسه مك ايسته يين.

بئىنجى بۆلۈم

اكين و اكينچىلىكلە باغلى بىلگى لر

خيش - هئش - جۆت (Xış - Heş - Cüt) = مۆختلیف یئرلرده همین آدلار و بلکه ده آیری آدلارلا تانیان، یئری اؤکوز ایله سۆرمک اۆچون و چئشیتیلی قطعه لری آرتیق قاراغاج آغاجیندان یۆنولموش، بیر وسیله دیر. آشاغیدا همین وسیله نین چئشیتلی تیکه لرینین آدلارینی سیرالاییریق.

دند (Dənd) = خیش (هئش) و بعضاً ده جۆت آدلانان وسیله نین تورپاغی سۆکن تیکه سی. بو تیکه یعنی دندین باشینا کئچیریلن و دمیردن اولان گواھین و یا گواھین یئری سۆکر. دندین اوزونلۇغو تخمیناً ۸۰ سانتیمتر، قۇطری حدوداً ۱۵ سانتیمتر، گواھین سالینان یئرینده اوجا گتتدیکه آز و کرکی آغزی کیمی یاستیدیر.

بازی (Bazı) = هئش و یا جۆت دئیلن وسیله نین لاپ بۆیوک پارچاسی و بیر اۇجو قاییش واسیطه سی ایله بۆیوندوروغا، بیر اۇجو دا دنده وصل اولان و آرتیق قاراغاج آغاجیندان یۆنولموش، تخمیناً ۳/۵ مئتر اوزونلۇغو اولان آغاج.

قیلش (قیلینج Qılinc) = دند و بازینی بیر بیرینه یابیشدیران حدوداً بیر متر اوزونلۇقلاری اولان ایکی آغاج تیکه لری.

الچک (Əlcək) = ایکی قیلجی بیر- بیرینه وصل ائله نین،

و جۆتجونون ال ايله توتدوغو آغاچ تيكهسى. الجك هئشين
فرمانى كيمى ايشلير، جۆتجو اؤنونا جۆتو بو يان اؤ يانا
چئويرير. جۆت يئره چۆخ باتاراق اؤكوزلرى زحمته سالاندا
و يا داشا، آغاچ ريشه سينه ايليشنده، جۆتجو اؤنو ايمك و يا
چكمكله ايشى يولونا وۇرور.

بۇيوندوروق (Boyunduruq) = اۇباش بو باشى ايكي
اؤكوزون بۇيونا قۇيولاراق، هئش ده قىيش (قايش) دئيىلن
بىر وسيله ايله اؤنا باغلانير و اؤكوزلر يئريديكجه هئش يئرى
سؤكه - سؤكه چكىلر. آغاجدان قايريلمىش ۲ متر اوزونلوقدا
اؤلان بو وسيله يۆنگول اؤلسون دئيه آرتيق قلمه آغاجيندان
قايريلار.

سامى (Samı) = بۇيوندوروغون ايكي باشيندا دلبىمىش
قۇشا دليكلردن كئچن و اؤكوزلرين بۇيونلاريني آرايا آلان
تخمينا ۴۰ سانتىمتر اوزونلوقلارى اؤلان آغاجلار.

سناغى - (سینه باغى sinəbağı - Sənbağı) =
ساميلارين آشاغى سالانان اۇجلاريني اؤكوزلرين بۇيونلارينين
آلتيندان بىر - بىرينه چاتان و بئله ليكله بۇيوندوروغو اؤكوزلرين
بۇيوندا ثابت ساخلايان تخمينا ياريم مئتر اوزونلوقو اؤلان
قزىل و يا باش تۆكوندن تۆخونموش ايپ. بو ايپ مئشىنده
سناغى آدلانير، مئشىنين جنوب - غربينده يئرلشن، آغيزلاردا
«البنگۆلو» دئييلهرك، دؤولت سندرلينده «على بيگلو» يازيلان
كندده «سینه باغى» دئييلير؛ بيزه بئله گليركى، اؤ كندده دئيىلن
دۆزدور. مئشىنده قيساديلاراق سناغى شكلينه دۆشوبدور.
چۆنكى اؤ باغلانديقدا اؤكوزلرين سینه سینه ياخين اۆلور).

گلە (Gələ) = بۇيوندورۇغون آراسىندا دلىنمىش دلىگە چالىنمىش، ۱۰ سانتىمىتىرى ائشىكدە قالان و قىيشى بويان اۇيانا گىتمىكدن ساخلايان تخمىنأ ۳ سانتى متر (يۇغونلۇغو) قۇطرى اۇلان آغاج تىكەسى.

قىيش (قايىش) Qayış (Qayış) ھئشى (خيشى) بۇيوندورۇغا باغلايان و آرتىق اۇكوز كللەسى گۇنوندن كسىلمىش «سىرىم» لردن تۇخونان، بعضأ دە رىزين و يا ايدىن قايرىلمىش حالقا.

ھىجە جۇۋە (Həncə cüvə) = ھئش، قايشدان چىخماسىن، - دئىە، اۇنون بازى سىندا دلىنمىش دلىكلرىن بيرىندىن كىچىرىلن، تخمىنأ ۲۵ سانتى متر اوزونلۇغو اۇلان بير آغاج تىكەسى.

جۇت چۇبۇغو (Cüt çubuğu) جۇتجولرىن اليندە اۇكوزلرى سۆرمەيە گرک اۇلان آغاجدىر. اوزونلۇغو ۱۵۰ سانتىمىتىر، الدە توتولان يۇغون باشىنىن قۇطرى ۲-۳ سانتىمىتر اۇلان بو چوبۇغون جىنسى آرتىق گىلەنار، آلې، قاراغاج، بادام و بونلار كىمى برک آغاجلاردان اۇلسا داھا ياخشىدىر.

تۇپان (Topan) سۆرولموش زمىنى آسان سووارماق اۇچون، ھم دە سۆرنندە قۇيلانمايش تۇخوملار قۇيلانسىن، - دئىە، تۇپان و بعضى يئرلردە مالا آدلانان بو وسيلە ايلە يئرى دۆزلدىرلر (صاف ائدرلر). اۆچ بوجاق شكىلىندە و آغاجدان حاضىرلانمىش بو سادەجە وسيلە اۇكوزلر ايلە چكىلەرک،

سۆرولموش يىردە دۇلاندىرىلار. تۇپانين يىردە سۆرونن تىكەسى اۇجا دورموش تورپاقلارى چۇخور يىرلرە دۇلدورار، كىسكلرى ازَر و يىرى صاف ائلهير. تۇپان نه قدر آغير اۇلسا، يىرى اۇ قدر آرتيق صاف ائلهيلر. بوناگۆره ده جۆتجو بعضاً اۇنون اۆستونه بير اوشاق مينديرر، يانيندا اوشاق اۇلماديقدا اۇنون اۆستونه بير آغير داش قۇيار، بعضاً ده اۇزو بير الينده اۇكوزلرى سۆرمك اۆچون "جۆت چوبوغو"نو ساخلايار، يىخيلماسين دئيه، اۇ بيرى الى ايله ده بۇيوندوروغا باغلاديغى چاتىنين باشقا اۇجوندان يايىشىپ، تۇپان گنده- گنده اۇنون اۆستونده دورار.

سولو بۇغدا، سولو آرپا و دارى كىمى اكينلرين تۇپانى اكيپ سواراندان ايكى- اۆچ گۆن سۇنرا و اكين گۆيرندن قاباق قۇشولمايدير؛ يعنى سواراندان سۇنرا و يىر بير آز قۇرويوب آلا- نم اۇلندا بو ايش گۆرولمهليدير. بئله تۇپانلاردا جۆتجو اۇزو مينمهلى و يا داش و آيرى شئيرله اۇلدوقچا تۇپانى آغير ائلهمهليدير.

تۇپان، يىردە سۆروكلنمكله تئز يىيىليب اينجلمهسين دئيه، برک آغاجلاردان، اۇ جۆملهدن قاراغاج و اييده آغاجيندان اۇلمايدير.

کردى تۇپانى (Kərdi topanı) = کردى- کردى ائيديلمىش يىرلرين تۇپانى اۇلدوقچا قىسا اۇلمايدير؛ يۇخسا کردى بازيلارينين دييلرینی ياخشى توتماز. دئمك کردى اۇلمايان يىرلرين تۇپانلارى بير باش گئدنده ايكى متر يىرى صاف ائديرسه، کردى تۇپانى قىسا اولاراق، بير متر ائنى اولان يىرى صاف ائلهيلر.

کردیوار (Kardivar) = اکین زمیلرینی سۇوارماق اوچون
 اوڭلاردا آرخ و کردی چکیلمه‌لیدیر. بو ایش سۇن وختلاردا
 و بۇیوک زمیلرده ماشین‌ایله اوڭسا دا کیچیک زمیلرده و
 مخصوصاً کئچمیش زامانلاردا، "کردیوار" و یا "کردووار"
 دئییلن وسیله‌ایله اوڭلاردی. کردیوار چکمک آغیر ایشلردن
 ساییلیر. بو وسیله‌ایکی نفرله ایشلنر.

کردیوار دئدیگین، آغاجدان ساپی (توتاغی) اوڭلان
 مؤستطیل شکیلده دمیردن قایریلمیش بیر وسیله‌دیر. ائنی
 تخمیناً ۳۵ سانتیمتیر، بۇیوایسه تخمیناً ۲۰ سانتی متر (ائنی
 بۇیوندان چۇخ) اوڭلان بو وسیله‌نین ایکی دمیر حالقاسی
 دا واردیر. بیر اوڭلاری اوڭ دمیر حالقالارا باغلانان ایکی
 چاتی‌نین باشقا اوڭلاری دا تخمیناً ۳۰ سانتی متر اوڭونلوغو
 اوڭلان بیر آغاجین بئلینه سارینییدیر. کردیوار چکنده بیر آدم
 ایکی الی‌ایله اوڭو تورپاغا وۇرراق، اوڭون اوڭ به اوڭونده
 دایانان آدم دا سۇزو گئدن اوڭ ۳۰ سانتیمترلیک آغاجین ایکی
 الی‌ایله اوڭ باش بو باشیندان یاییشیب اوڭونه ساری چکر.
 بو ایش دایانمادان و لازیم اوڭدوقجا و یانی- یانی قاباغا
 گئتدیکجه داوام ائدر. بو ایش بیر آرخین چکیلمه‌سینه و یا
 کردی بازسی‌نین دۆزلمه‌سینه سبب اوڭلار.

تۇخماق (toxmaq) = بیر آغاج کۇتویوندن کسلیب
 دلینه‌رک آغاجدان اوڭلان توتاغی دا دلیینه کئچمکله «تۇپوز»
 گۇز شکلینده اوڭلان بیر وسیله‌دیر. سۇرولموش زمیلرین
 ایری کسکلرینی دۇیوب ازر و تورپاق ائدرلر.

دیمیریق (Dimiriq) = کردی و کیچیک یئرلرده اوڭلان

كېچىك داشلارى، اوت و آغاج كۆكلرىنى يىغماق اوچون
آغزى دىش- دىش اولان و فارسجا «شكش» آدلانان بو
وسيله دن فايدالانارلار.

بئل (Bel) = اكينچىلر چوخ ايشلك اولان وسيله لر يندن
يىرى بئلدير. اونونلا يئر قازار، آغاج دىيى بئللەر، سۇ باغلايار
و ...

تېچك (Тяпчак) بو گۆنكو بئلر كئچمىشده مئشىنده
«لاپاتقا» آدلانىردىلار. لاپاتقا سۆزو روس دىلىدن گلمه
سۆزلردن دىر. بو بئلر كئچمىشده بو كندلرده ايشلەدىلن بئللەر
گۆره چوخ يۆنگول و ايشلتمەلىدىر. كئچمىشده ايشلەدىلن
بئلر چىيىنلرى (آياق ايله يئره وورولان يئرلىرى) بو گۆنكو
لاپاتقالار ايله فرقلى ايدى. اولارلى آياق ايله يئره وورماق
اولمازدى بونا گۆره ده اولارلىن اولونون اوستوندن بىر تېچك
سالىناردى. بئل ايله ايشلەين آياغىنى او تېچكىن اوستونه
قويوب يئره ووراردى. قايىق شكلىنده اولان تېچك آغاجدان
يۇنولوردو. تخمىنأ ۳۰ سانتىمىتر اوزونلۇغو ۶-۷ سانتىمىتر
اثنى اولوردو. آراسىندا تخمىنأ ۵ سانتىمىتر قۇطرى اولان
دايرىمى دىيى بئللى ساپىنا كئچىر، بئللىن اولونه داينىردى.
ايشلەين آياغىنى اونون اوستونه قويوب يئره ووروردو.

گۆننى بۆلگەسىنده ايشلەدىلن بئلر آرتىق وايقان كندىنده
و تسى شەرىنده قايرىلىردى. تسى بئللىرى اوزونه مخصوص
شكللىرى ايله باشقا يئرلىرىن بئللىرىدن سئچىلىردىلر.

اكين يئرلىرى و اكيلن يئرله باغلى سۆزلر

آرخ: ۱- سۇ آخارقاسى، سۇ آخان يئر. ۲- مۇ، پامادور، قارا بادىمجان، قوون، قارپىز، يئر آلماسى و آيرى سىرا ايله اكيلن اكينلرين سۇ ايچمه يى اوچون اونلارين سىراسى نين قاباغيندا قازيلمىش و سويون چىخان يئرلى اولمايان، دولاندىن سونرا سويو قالىب يئرله باتان اوزون چوخور يئر. ۳- ساي واحدى. مثلا اون آرخ مۇ و يا آلتى آرخ بادىمجان، اون بىش آرخ يئر آلماسى، ايكي يوز آرخ قوون و ...

آغ تورپاق يئر: تورپاقى آغ اولان، آغ و سارى داش قومو اولاراق ايسلاناندا تتر قورومويان و اكين و آغاجى تتر سوسامايان يئر.

آغير يئر: اكيلن توخوملارين آزى گۇيرن و چوخ توخوم آپاران يئر، سواراندا چتين ايسلانان يئر.

آغيز: مۇرەدن سويو زمينه باغلاماق اوچون آچيلان وريان و او ورياندىن گئدن سۇ ايله سواريلان يئر واحيدى.

ايدىدىي: بير آغيز يئر سوارماق اوچون مۇرەنين آرخاسيندا چكىلن كيچيك آرخ.

بازى: ايكي كردي و يا ايكي گۇجكين آراسيندا قالانمىش تورپاق دووار.

پرشوم يئر: ايكي دونه شوملانمىش و اكك اوچون

حاضیرلانمیش داها آرتیق حاضیرلانمیش یئر. اکمک اوچون
سۆرولندن اۇنجه ایکی دۇنه سۆرولموش یئر.

تہ سیز (تکسیز) یئر: اۆز سۆرمہ یہ اویغون و یومشاق
اۆلسا دا تکی قایا و یا زووارا اۆلاراق، جۆت باتمایان یئر (بو
یئر آغاج اوچون اویغون دئییل).

تہلی (تکلی) یئر: دریندن ده سۆرمہ یہ ایمکان وئرن یئر،
اۆز یومشاق التی قایا و زووارا اۆلمایان یئر. (بو یئر آغاج
اکمک اوچون ده اویغوندور).

جیہ: ایکی زمی نین آراسیندا اۆلان سینیر.

خوزان یئر: اکیلہ یین یئر، باشینا یئر، صاحبی اۆلمایان یئر.

دئم یئر: سووارماغا مۆمکونو اۆلمایان یئر، دۆز اۆلما دیغی
اوچون و یا اوجادا اۆلدوغونا گۆره اۆستونه سو چئخمایان
یئر.

زمی: اکین یئر، آغاج اکیلہ میس کش یئر، اکین اکیلن
یئر.

سقّت یئر: برک یئر. تورپاغی تیز برکین یئر، قورو
اۆلارکن سۆرولنده کسک وئرن یئر.

سۆرولو یئر: سۆرولموش یئر، شوملانمیش یئر(هم
سۆرولوب اکیلیمیش، هم ده اکیلک اوچون حاضیرلاماغا
سۆرولموش یئر).

سولو یئر: سووارماغی مۆمکونو اۆلان یئر، دۆز اۆلاراق
چای، بولاق کهریز آخارقاسیندا اۆلان و اۆنلارین سولاری ایله

سووارماغى مۆمكۈن اولان يئر.

شۇخوم يئر: شۇخوملانمىش يئر، شوملانمىش يئر، اكمك
اۋچون سۆرولمكدن اۋنجه بير دۇنه سۆرولموش يئر.

شيرهلى يئر: هر زامان سۆرنده آلتى نملى اولاراق،
تۇرپاغى ھىشه يابيشان يئر.

قارا تۇرپاق يئر: تۇرپاغى قارايلا چالان و بير آز دا يۇمشاق
اولان و تىز سۆرولن يئر، (بو تۇرپاق اكينچىلىك اۋچون داھادا
ياخشىدیر).

قاراناو: سووارما و يا ياغيش ايله ايسلانمىش و ھله ياخشى
ناوا گلەمىش و سۆرولمەلى اولمايان يئر. ناو حدديندن آرتىق
ياش اولان يئر.

قۇم دنە يئر: تۇرپاغى نىن قۇم اولان يئر، قۇمو، قۇمسال
يىردن بير قۇم آز اولان يئر.

قۇم يئر: تۇرپاغى نىن قۇم داھا چۇخ، تۇرپاغى قۇموندان
آز اولان يئر.

قۇمسال يئر: تۇرپاغى قۇم ايله قارىشىق يئر. تۇرپاغى
قۇملو يئر.

قيرمىزى تۇرپاق يئر: تۇرپاغى قيرمىزى اولان، سۇ و
ياغيش دىندە يابيشان يئر. (بو تۇرپاق اكين اۋچون اۇيغون
دئىل).

كۆك يئر: اۆزۈ يوشاق اۇلسا دا آلتى برک اۇلان و سۆرۈلمەيى چتىن اۇلان يئر. بو كىمى يئرلر اكينچىلىيە اويغون دئيىلر.

كۆلش يئر: بوغدا و يا آرياسى بيجىلمىش يئر.

كيار يئر: سۆرۈلمەمىش اكين زميسى (بعضى يئرلردە اكين زميلرينى بير ايل سۆروب اكر، بير ايل دينجە قۇيارلار، يعنى يئرە ياخشى حاصيل يئتيرمەيە حاضيرلىق گلسين، - دئيە، آرادا بير ايل اۇرانى اكەمىش بوراخارلار. بو يئرە «كيار» دئيرلر).

كۆدە: هئىچ واخت سۆرۈلمەمىش، هئىچ واخت اكيلمەمىش و جۆت ديمەمىش يئر، بكر يئر.

كش: سۆرۈلمۈش يئر، يوشادىلمىش يئر، اكين اكىمك اۆچون سۆرۈلمۈش يئر، كۆدەلىكەن چىخىمىش يئر.

كشسىز يئر: اۆزدن سۆرۈلمۈش يئر. دريندن سۆرۈلمەمىش يئر.

كشلى يئر: دريندن سۆرۈلمۈش يئر، اۆزدن دئيىل، بلكە دريندن شوملانمىش يئر.

كردى - كرتى: چتىن ايسلانان زميلردە سو آرتىق دورماقلا يئر ياخشى ايسلانسين - دئيە، ائلەجەدە ياماج اولدوغوندا سو دورمايان يئرلردە سو دايانىب يئرە ايشلەسين - دئيە، دۇرد بوجاق و باشقا شكىللردە كيچىك - كيچىك گۇللر قايريلار. بو كيچىك گۇللرين هر بيرى بير كردى آدلانىر.

كو يثر: تۇرپاغى يانمىش كىمى اۇلان يثر، تۇرپاغى قوۋوشمايان يثر، تۇرپاغى اكين اوچون ياخشى اۇلمايان يثر. (بو سۆز فارس دىلىنە كئچىپ و «كوير» شكىلىنە دۆشوبدور.

كييار يثر: كئچمىشده سۆرولەرك اكين اكيلندن سۇنرا، بىر - ايكى ايله كىمى داها سۆرولمەمىش يثر.

گۆجك: زمى نىن ياماچ (شىبى اۇلان) قىراقلارىندان سۇ آخىپ قىراغا گىتمەسىن - دئيه، زىگزال شكىلىنە يثرى كسپىك - كسپىك ائدەرك سۇيۇن قاباغىنى قالاماق (بو اصطلاح مئشىنە گۆجك آغيزلانير، بلكە دە اصلينە كۆچك و يا گۆزك اۇلسون).

گندىر: اكين زمىسىنە چكىلن اصلى آرخ كى، مۇرەلرە سويو اۇندان آچارلار.

گوى يثر: تۇرپاغى بۆز رىنگ اۇلان و داش قومو اۇلمايان، سۇ دىندە يايىشان تۇرپاق. بو تۇرپاق اكينچىلىك اوچون چۇخ دا اۇيغۇن دئىيل.

گلمە يثر: تۇرپاغى كئچمىش چاغلاردا سئل و ياغىش سولارى ايله گلمىش يثر. بو كىمى يثرلر اكين و آغاچ اوچون داها ياخشى اۇلور.

مۇرە - مورا: سۆرولموش يثرى سووارماق اوچون اورادا چكىلن فرعى آرخ (بو عىبارت مئشىن آغزىندا «مۇرە»، مئشىنە قۇنشو اۇلان «هئرىز» آغزىندا «مورا» گندىر).

ناو يئر: قورو اولمايلاق، زيغ دا اولمايان، آنجاق بير قدر
ياش اولماقلا سورمه يي اويغون اولان يئر.

ناوا گلميش يئر: ياشليغى آزالاراق زيغليقدان چيخميش
و سورولمگه اويغون اولان يئر.

ناوى قاشميش (قاچميش) يئر: قوروماقدا اولان يئر،
رطوبتي آزالميش و سورولمه لي واختى كئچميش يئر.

وريان: آرخدان سويو بو يان او يانا چئويرن يئر.

هئشه نيم يئر = ياغيش و يا سووarmaقلا بير جوت بويو
ايسلانميش يئر، ايسلانماسى كيفايت قدر اولان يئر.

يلاق يئر: سوواراندا تورپاغى سويو چكمه يهر، سويو
قاريشيب آخان يئر. تورپاغيني سو يالايب آپاران يئر.

يؤنگول يئر: اكيلن توخوملارين چوخو گويرن و
سوواراندا تنز ايسلانان يئر.

چيم: آرتىق چۇخ سو گلن آرخلارين قىراقلارىندا چيمن اۆتو گۆيّرر. سويو اصلى آرخدان زمييه باغلاياندا ايسته سهر كى، سويون قاباغينا آتيلان قومو- تۇرپاغى سو يويوب آپارماسين، آرخين قىراغىندا اۆستونده چيمن اۆتو بيتن پالچىقلاردان بئل ايله كسيب سويون قاباغينا قۇيارلار. بونا «چيم» دئىيلىر. (دئىيملرىمىزدە ايشلتدییىمىز چيم سالماق دا انگل ياراتماق، مانع آرايا آتماق، بير ايشين قاباغىنى آلماق كىمى آنلاشيلير).

خاكوودان چىخارتماق = اكيلندن سۇنرا سۇوارىلمايمىش قالمىش و يا قىشدا دۇنوب آچىلمىش و يوشالمىش يئرى يازدا سوارىپ قورتارماق.

خكۆو = يئرى سۆروب اكدن سۇنرا سۇوارماق (بو سۆز بلكه ده فارس دىلينده اولان «خاك- آب» سۆزلىرىن بيرلشمەسى نين قىسادىلمىشى دير).

دن آب = اكين، دن باغلاماقدا اولاندا اونا وئريلن سو (دن سويو).

ديبه دیر = بۇستانين قوونلارى يئتيشنده، كئچن دۇنه لر كىمى آرخلارى سو ايله دۆلدورما ليدىلار؛ يۇخسا بۇستانى سو وورار. سو وورموش قوون شيرين اولماز، هم ده آز زاماندا چۆروير. بونو نظره آلاق ياريمچىق وئريلن سويو،

ہم دہ سو ازلیغینا گۆره قناعت ایله وئریلن سویا «دیبه دیر»
دئیلر.

دیلاب = اکینین ایکینجی سویونا دئیلر.

سوارماق = محصولا سو وئرمک. زمییه سو باغلاماق.

ناؤلاماق = قورو و جۆت باتماز یئری سوارماقلا
سۆرمه لی دوروما سالماق.

وَر سویو = بوستان و باشقا یای حاصیلی آرخلارینا وَر
قویماق اوچون سوارماق. (یای گۆنلرینده آزی اؤن گۆنده
بیر یای حاصیلارینی سوارماق گرکیر. سواراندان نچہ
گۆن سونرا دا یئرین اؤزو قورویور و اورایا داها بئل باتمیر.
وَر قویماق بیر چئشیت بئلله مک دئمکدیر. وَر قویماق اوچون
قوروموش یئرہ وئریلن سو وَر سویو آدلانیر.)

اۋكگل = ايكي اۋكوزله جۆت سۆرنده يۇرولان اۋكوزو
اۋچونجو اۋكوزله ديشمك. اوولجه ايكي اۋكوز قوشاراق،
مثلا اۋچ ساعاتدن سۇنرا ييريني آچيب يئرینه اۋچونجو
اۋكوزو قوشماق و بير ساعات ياريمدان سۇنرا بو دۇرد
ساعات ياريم جۆته گتميشى ده آچيب يئرینه اوولده اۋچ
ساعات ايشلهميش اۋكوزو قوشماق (بئله ليكله اۋچ اۋكوزون
هر بيرى دۇرد ساھت ياريم جۆته گئدر).

بۇستان يىخماق = بۇستان اكيلميش يىرده بۇستانى
پۇزانان سۇنرا بير داھا سۆروب بۇستان آرخلاريني يىخيب
يىرى دۆز ائله مەيه «بۇستان يىخماق» دئيىلر.

پىت = پىت، «هَره» - نين ترسى اولاراق، بير يۇل سۆرولندن
سۇنرا گرگ اولماي اراق بير داھا هامان گۆندە جوتجو و يا
اۋكوزلرين خطاسى ايله سۆرولمك. بئله اولدوقدا يعنى اۋكوزلر
جۆتو سۆرولموش يىره سالدوقدا، جۆتجو سۆرولموش يىردە
گئدن اۋكوزو يىيىن سۆرەرک: - پىت دە - پىت دە، - دئير و
بير داھا اورانى سۆرمەيه يۇل وئرمز.

پىش اولماخ (اولماق): گواھين دندين (هئشين يىرى
سۆكن قىسمتى نين) اولچوسونده اولماق، نه دار، نه ده
گئن گلمك. آرتيق اكينچيلىك دئيملىرىندندير. تزه آلنميش
گاواھين هئشين دندينه ياخشى دۆشنده و اونون اولچوسونده

اۋلندا و يا تزه قايريلمىش ھىشىن دندى قاباقچادان اۋلان
گواھينا ياخشى دۆشندە، (اۋنون قالىپى اۋلندا) «پىش
اۋلور»- دئىرلر. پىش اۋلماسا، يعنى دند گواھىندان يوغون
اۋلسا اۋنو يونارلار و گواھىنين دۆلوسوندان اينجه اۋلارسا،
گواھينا بۆلۈۋوز(بيلرزيك) دئىيلن بير دمير حالقا سالماقلا
اۋنو يىغىب دارالدار و دندىن اۋلچوسونە سالارلار. گواھىن
پىش اۋلماسا دندىن باشىندا قالماز و تئز- تئز چىخار و بعضا
چىخاراق تۇرپاقدا قۇيلانماقلا تاپماغى زحمت آپارار.

پَرشوم = اكيلمك اۋچون دئىيل، يوشاق قالماق و
اكيلن زامانا حاضيرلاماق مقصدىلە سۆرولن يئرە «شوخوم
يئر»، ھامان يئرۈ بير داھا دا سۆروب آرتىق يوشالتماق و
حاضيرلاماغا «پَرشوم ائلەمك» و يئرە «پَرشوم يئر» دئىيلر.

جوت قوشماخ(قوشماق) = يئرۈ سۆرمك اۋچون ايكي
اۋكوزون بۇيۇنلارينا بۇيۇندوروق قۇيارقاق، بۇيۇنلاريني
باغلاماق.

ديند اۋلماق: ھىشىن يئرە گرک اۋلان اۋلچودە برک
باتماسينا دئىيلير. بئلە اۋلدوقدا، ھىشىن «دند»-ى ايلە «بازى»-
سى نين قوۋوشاغى نين آراسينا بير بالاجا چيو چالماقلا ھىشىن
يئرە باتماسيني تنظيم ائدرلر.

زىغ = ياغىش ياغاندان سۇنرا چۇخ ياش اۋلان و سۆرنده
ھىشىن گواھىنينا پالچىق يابىشاندا يئر «زىغ»دير،- دئىرلر.

شوخوم = اكيلمك اۋچون دئىيل، يوشاق قالماق و اكيلن

زامانا حاضیرلاماق مقصدیلە سۆرولن یئرە «شوخوم یئر» و بو ایشە «شوخوم ائله مک» دئییلر.

عوض - عوض ائله مک = بو اؤنون - او بونون مالیندان فایدالانماق، مثلاً بو اؤنون مالی ایله ایشینی آشیراراق اؤنون دا ایشی دۆشنده بونون مالی ایله ایشینی آشیرماق. کندلرده جۆته قۇشمالی اؤکوزو ایکى اۇلماق یئرینه بیر اۇلان آداملارین ایکىسى قرارلاشاراق بیر گۆن بو ایکىسىنین ده اؤکوزونو آپاریب، جۆت قۇشوب اکین یئرینی سۆرر، بیر گون ده او بیرىسى همین ایشی گۆرر. بئله لیکله ایشلرینی یۇللاندىرارلار. بو ایشە عوض - عوض ائله مک دئیرلر (داها چۇخ همین ایشده ایشلنن دئیمدیر).

کسک (کسک) وئرمک = یئرین اۆزۈ قورویاراق سۆرنده تۇرپاق دئیل کسک چىخاندا و یئرین تۇرپاغی یومشانماق یئرینه آرتیق تیکە تیکە قۇپاندا «کسک وئیر» دئیرلر.

کیز تۇتماق = جۆتجو بیر گۆندن آرتیق ایش آپاران یئرده جۆتۈ قۇشانان سۇنرا سۆره جەیی و یا اکە جەیی یئرۈ بللی ائتمک و آیرماق اۆچون جۆت ایله اۇرانین دۇرد طرفینی بیر دۇور دۇلانیب خط سالار. بو ایشە «کیز تۇتماق»، بللی اۇلموش یئرە «کیز» دئیرلر. اکین اکنده تۇخوم سپه جەیی یئرین اطرافینا بیر خط سالماقلا (کیز تۇتماقلا) و تۇخومو سپنده اۇ خطین ایچینه سپمکله، سپندن سۇنرا اۇرانى سۆروب بیتیردیکده، سپدیگی تۇخومون هامىسىنین اکیلدیگینه و سپلمه میش یئردن ده سۆرمه دیگینه آرخایین اولار.

مال اولماق: ھئش يئره ياخشى باتماياندا دئيرلر «جوت مال» اولور. بو دوروم «ديند» اولماغين عكسى دير و جوتجو ھئشين قيليشلارينداكى چيولرله ھئشى تنظيم ائدھيلر؛ يعنى دند ايله بازينين آراسيني بير آز چوخالتماقلا گواھينين ياخشى باتماغينا سبب اولار.

ناو = يئرى سۆرنده آزجا ياشليغينا گۆره سۆرمه لي اولان يئره «ناو» يئر دئيرلر.

ھره قالماق: ھره، قاباق سطرلرده آچيقلانان «پت»-ين قارشيسي-دير. يئرى سۆرنده گواھينين سؤكديوو خطرلر موّعين فاصيله لرله يان-يانا دوشمه ليديلر. بو فاصيله آز اولدوقدا يعنى خط-خطين اوستونه دوشدوكله «پت»، گرکن فاصيله لرى چوخ اولدوقدا، سۆرولمه ميش يئره «ھره» دئييلر.

ھره قويماخ (قويماق) = ايكي خطين آراسيندا سۆرولمه ميش يئر قويماق، ايكي خطين آراسيندا اولمالى فاصيله نى اولچوسوندن چوخ قويماق.

ھره = سۆره- سۆره ايكي خطين آراسيندا سۆرولمه ميش قالان يئر «ھره» آدلانار. ھره قالان يئرى قايداندا اؤكوزلرله توتدورماق ايسته ديكده اورا ياخينلاشاندا، ھر- ھره دئير، و سۆرولمه ميش يئرده گئدن اؤكوزو يئيين سۆرمكله اورانى توتدورارلار.

ھس دؤنمک: اؤكوزلر يئرى سۆره- سۆره گئديب زمى نين

بىللى ائىدىلمىش يىرنىن و يا زىمى كىچىكىدىرسە قىراغىندىن
قايتىماقلارىنا «ھىس» دۇنمىك دىيىلر.

ھىسلەمىك = جۆتو سۆرە- سۆرە گىئىب زىمى نىن او
باشىنا و يا قايتىماق اوچون بىللى ائىدىلمىش يىرە چاتاندا،
ھىسلەمىكلە (ھىس- ھىس) دىمىكلە اۆكۆزلرە يىلدىرلركى، اوردادا
دۇرر وورمالى و گىرى دۇنمەلىدىلر. اۆيرىمىش اۆكۆزلر دە
بونو ائىشىدىن كىمى اوردان دۇور ووروب قايدارلار.

ھىلەمىك (ھىنگلەمىك) = اۆكۆزلرىن بىرى گۆجلو، بىرى
گۆجسوز اولدوقدا گۆجلو اۆكۆزو ھىنگلەيرلر؛ يعنى ھىشى
بۇيوندورغا وصل ائلەين قايشى بۇيوندوروقدا ايكى اۆكۆزون
بۇيونلارنىن اراسىندا اولان مساوى فاصلەدە چالنىمىش «گلە»
دىيىلن آغاچىن اويان- بويانىدىن دىيىل، گۆجلو اۆكۆزون
طرفىندىن سالارلار. باشقا سۆزلە دىسك: ھىشى بۇيوندوروق
واسىطەسى ايلە اۆكۆزلرە چكىدىرن قايشى بۇيوندوروقدا
ھانسى اۆكۆزون بۇيونا ياخىن سالىنسا، او اۆكۆز آرتىق
زىمە قاتلاشار، داھا دۇغروسو او آرتىق گۆجە دۇشر.
اۆكۆزلرىن گۆجو مساوى اولدوقدا قايشى بۇيوندوروغون
اورتاسىندىن و گلەنىن ايكى طرفىندىن آسىلمالى و اۇنونا
اۆكۆزلرىن بۇيونلارنىن فاصلەسى برابر اولمايدىر.

ھوۋگل = يىرى سۆرە- سۆرە او باشا گىئىب- قايدان
يىرە «ھوۋگل» دىيىلر. جۆتجو سۆرە- سۆرە گىئىب ھوۋگلە
چاتاندا اۆكۆزلرە خطابا: -ھوۋگل- ھوۋگل!- دىدىكدە،
تريپىيە اولموش اۆكۆزلر باشا دۇشر، اورداجا يىرىيە- يىرىيە
دۇور ووروب قايدارلار.

ھۇوگلدن دۇنمك = ھۇوگلدن قاييتماق، بو بارەدە
«ھۇوگل» كلمەسى نىن آچىقلاماسىنا باخىن.

ھۇوگلدن قىيىتمك (قاييتماق) = ھۇوگلدن دۇنمك، بو
بارەدە «ھۇوگل» كلمەسى نىن آچىقلاماسىنا باخىن.

ھۇوگلە چاتمامىش دۇنمك = ھۇوگلە چاتمامىش
قاييتماق، يىرى سۆرە- سۆرە گىدىب سۆرولەجك يىرىن
باشىنا چاتمامىش قاييتماق.

آغارماخ (آغارماق) = اكين يئتيشهرك، ياشيلليغىنى
ايتيريب سامان رنگينه چئوريلمك.

اۇراق - اۇراقچا (Oraq - oraqca) = اۇراق و اۇراقچا
آدلانان و اصلينده بلكه ده اۇراق (uraq) يعنى اۇرماق و
وۇرماق وسيلهسى اۇلان بو بيچين وسيلهسى ايله بيچين،
اوت، يۇنجا و ساييره بيچيلر.

باش دۆزمك = اكين كاملاً قيندان چيخماق و باشاقلارى
تاماميله يارپاقدان چيخماق.

باغ: ۱- مئيويه آغاجلارى اۇلان يئر. ۲- بيچيلندن سۇنرا
باشقا يئرە آپاراندا داغيلماسين - دئيە، ايپ و يا باشقا بير شئيە
بير قۇجاق دۇلوسو قدر باغلانميش اوت، يۇنجا، بۇغدا، آرپا،
نۇخود، اۇدون، تيكان، گۆن و . . . ۳- باغلانان شئيلرده ساي
واحيدى؛ مثلاً: اۇن باغ يۇنجا، يۆز باغ شبدر، قيرخ بئش باغ
شئبلە، سگگيز باغ گۆن، اۇن ايكي باغ وليم و يا مۇوره و ...

باغليق: ۱- باغى باغلاماق اۆچون مۇحكّم قاتما و يا
اۇتدان، يا دا كۆلشدين ائشيلميش ايپ كيمي بير شئى. بو
باغليق مئشينهده بعضاً ده «چاو» آدلانار.

پنجه لشمك = بوغدا، آرپا، دارى و بونلار كيمي اكينلرين
گۆيرندن سۇنرا دۇرد- بئش يارپاق اۇلماسى. اكينين

كۆللار يېنىن ۵- ۶ سانتىمىتر اۇجالاراق اله گلمەسى.

تَرُو اۇلماق = اكين آغاراراق هله ده كاملان قوروماماق.

جۇجارماق - جۇجرمك = اكيلن تۇخوم چىتلاياراق
گۇيرمه يه باشلاماق، بيتكى نين ايلك يارپاغى نين تۇخومدان
چىخماغى.

دستە: اكين، اوت و ساييرهنى ال ايله يۇلا- يۇلا و يا
اۇراق ايله بىچە- بىچە يۇلونان و بىچيلن شىلرله ال دۇلندا
و يىره قۇيمالى اۇلندا اۇنا بىر « دستە » دىرلر. مثلاً بىر دستە
بۇغدا، ايكى دستە نۇخود و . . .

سۆتول اۇلماق = اكين، دن باغلاياراق، دنلرين چۇخ دا
بركىمه مەسى زامانى. اكينين دنى سۆدلوک چاغينى آرخادا
قۇياراق، اۇنا چئوريلمكده اۇلماق.

سۆد اۇلماق = اكين، گۇلونو تۇكهرك، دن باغلاماغا
باشلاماق، دنلرين قايىقلارى شكل تۇتاراق، ايچلرينده اۇن
اۇلاجان مادده نين آغ سۆد اۇلماغى.

شلە: نىچە باغ اوت، يۇنجا، آرپا، بوغدا و س. كى، بىر
آدام اىپ ايله آرخاسينا آليب آپارايىلر. بىر آدامين آرخاسيندا
داشينان اوت، يونجا، بىچيلمىش تاخيل و بونلار كىمى باغلىق
و اىپ ايله باغلانان نسنلر. (آرخادا داشينان چووال، تۇرپا و
بونلار كىمى شىلرله شله دىيىلمز).

قيرپ: بىچين بىچركن بۇغازيندان قيرىلىپ زميه دۇشن

بوغدا- آريا سۆنبولو، سىچانلار، بوغدا- آريا سۆنبوللىرى
بۇغازلار يىندان قىرىپ آپارمالارينا «قىرىپ ائله مەك»، زمىيە
تۆكۈل سۆنبوللىرى يىغماغا «قىرىپ يىغماق» دىيىلەر.

قىنا دۇلماق = اكين بوى اتاراق باشاق چىخارماغا ياخين
اۇلماق. باشاقلارى ايچىنە آلان قىن يارپاقلار يىغۇنلا ماسى.

قىندان چىخماق = اكين باشاق چىخارماسى، اكين
باشاغي (سۆنبولو) اۇنو چولغامىش يارپاقدان چىخماق.

كەلتى - دەرگىز (Kəlantı- dərgəz) = كەلتى و دەرگىز
دئىيلن بو وسيله بۇيوك بير اوراقدير. بو وسيله نى آرتىق كىشىلر
ايشلە دەيىلر و يالنىز آياق اۆستە دورماقلا اۇنو ايشلەتمەك اۇلار.
كەلتى ايله اۆت، يۇنجا، شېدر و سايىرە بېچىلر سە، بوغدا، آريا
و سايىرە بېچمەك ياخشى دئىيل؛ چۈنكى بونونلا بېچىلن اكين
ياش اۇلمايلىدەر. قورو بېچىلن تاخىللار بونونلا بېچىلر سە
باشاقلارى اۇوولوب تۆكۈلرلر. كەلتى ايله نىچە اۇراغىن
ايشىنى گۆرمەك اۇلار.

گورىمەك = اكين، آغاراندان سۇنرا قالىب برە
قۇرۇماسى (بونا بعضى يىرلردە «وغم» دئىيىلەر).

گۆيرەمەك = جۆجرەمەك دۇنمىنى آرخادا قۇيۇراق اوزاقدان
ياشلانماسى. اكين تىزە جۆجرەمىش سارى يارپاقلار يىنن
ياشل رىنگە دۇنمەسى.

گۆل آچماق = اكين، دن باغلاماق عرفەسىندە اۇلاراق، آلتىندا
دن اۇلاجان هر بير قىلچىقدا بير آغ و كىچىك گۆلۈن تاپىلماسى.

لۆلەلنمك = بوغدا، آرپا، دارى، مكە و بونلار كىمى اكينلر يارپاقلارین آراسیندان كۆلش اولاجاق بوداغى چىخارتماق. اكينین قىندان چىخماغا ياخىنلاشماسى.

وَر = ۱- بىچىن بىچركن قاباقلارینا توتاراق بىچە- بىچە گىتىدىكلرى يىرە «وَر» دئىرلر. ۲- مخصوص آرخلارین بازىلاریندا اكيلن بوستان محصوللارینىن بىر زامانىدا دا آرخين ايچىندن بىللەيىب محصول كۆللارینىن قاباقلارى و بوغازلارینا تورپاق قالاماغا «وَر قويماق» دئىلىر.

ھامپا: كندەدە اكين يىرى، اكين سۇوارماق اوچون سو پايى اولان كندلى، كندىن كۆوشنىندە پايى اولان آدام ھامپا سايىلر.

يىمە: دستە دستە بىچىلن اكينلرین يىرە قۇيولان باغلانمايش توپالارى. نىچە دستەنى بىر بىرىنىن اۆستونە قۇياندا بىر «يىمە» سايىلار. نىچە يىمەنى دە بىر- بىرىنىن اۆستونە يىغىب بىر باغ ائىرلر. اكينلر، بىچىلركن قۇرو اولدوقلارى اوچون باغلانيرلارسا، يۇنجا، شىدر، شىبلە، چمن اۆتو و آيرى اۆتلارى بىچىندن سۇنرا يىمە- يىمە زمىدە دۆزرلر، اۆنلار قۇروياندان سۇنرا باغلانارلار. يعنى ياش باغلانارلارسا چۆرۈيرلر.

جارجار و اونون چئشيتلى تيكه لرینین آدلاری

جارجار (Carcar) = ایکی اؤکوز ایله سۆرونن بو وسیله بعضی یئرلرده "جنجل"، بعضی یئرلرده ده "جرجر" آدلاناردی. بو وسیله ایله خرمن دؤیردیله. آغاجدان قایریلان بو جارجارین هر تیکه سی نین اؤزونه مخصوص آدی واردیر.

یانوو (Yanov) = جارجارین ایکی یانیندا اولاراق، اونون شاسی سی ساییلیر و آرتیق اییده و یا قاراغاج آغاجیندان یونولموشلار. هر بیرینین ۳۲ دیمیر و بعضاً آغاج دیشی اولان میللرین او باش - بو باشلاری، هم ده جیلوولارین او باش بو باشلاری یانووولارین دلیکلرینه کئچیر. یانوولار، سامانین اؤستوندا یاخشی آخسینلار، سامانی ییغیب قاباغا باسما سینلار - دئییه، او باش - بو باشلاری «ئسکی آياقلىق» لاری (چوب اسکی) کیمی آز جايوخاریا ساری یونولموشلار. قالین تاхта کیمی ایشلنمیش یانووولارین هر بیرینین ائنی ۲۵، قالینلیغی یئددی سگگیز سانتیمتر، هر بیرینین اؤزونلوغو تخمیناً ۲ متر دیر.

جیلوو (Cilov) = تخمیناً ۱/۵ متر اؤزونلوغو اولان و یانووولاری بو باش - او باشدا بیر بیرینه باغلايان، بئله لیکله جارجارین چرچیه سیننی تشکیل ائله ین ایکی آغاج. بونلارین بیرى جارجارین قاباغیندا، بیرى ده جارجارین داليسيندادیر. (بیری یانووولارین قاباق او جلارینی، بیرى ده دالی او جلارینی بیر بیرینه باغلاير).

میل Mil = تخمیناً ۱/۵ اوزونلۇغو اولان، ھەر بىرىنە اوتۇز ايكي دمير ديش چارپاز شكيلده چالينان، اۇ باش بو باشلار يانۇولارا كئىچەرك، جارجار اوكوزلرين وسيله سيله چكىلدىكجە تكر كىمى فيرلانماقلا ديشلرى ايله كولشلىرى قىرىپ - دۇين وردنه شكىلنده ايكي آغاج. ميل آدلانان بو آغاجلار آرتىق قاراغاج و يا قوز آغاجيندان يونولارلار. اۇ باش- بو باشلارين قوطرى ۶، گۇوده لرين قوطرى ۱۲ سانتىمتر، مثلى ديشلرين ھەر بىرين اوزونلۇغو ۲۰ سانتىمتر، يالمانلارين ائى ۶-۷ سانتىمتردير.

قىلىنج Qilinc = ھەر يانۇوون اوستونده و ميللرين كئىچدىگى دلىكلرين آراسيندا اولان فاصيله ده بىر قارش فاصيله ايله اكىلن و تخميناً آلتىمىش سانتىمتر اوزونلۇغو اولان، يوخارى اوجلارى كھلىك دئىيلن كىچىك تاختانين دلىكلرينه كئىچن ايكي آغاج.

كھلىك Kahlík = ھەر يانۇوون اوستونده اكيلمىش قىلىجىلارين ايكيى نين باشلاريني بىر بىرىنە وصل ائلەين و تخميناً ۴۰ سانتىمتر اوزونلۇغو اولان تخته لر.

تاختا Taxta = ايكي باشى كھلىكلرين اوستونه قۇيولان و ھەر باشيندا دلىنمىش دلىگى بىر قىلىنجين كھلىكدن چىخمىش باشينا كئىچىريلن و اوستو جارجار سۆرن آدامين اوتورماغى اوچون نظردە توتولان تخميناً ۱/۶ متر اوزونلۇقدا تاختا. (جارجار سۆرن آدام جارجارين تاختاسى نين اوستونده اوتوروب آياقلاريني ساللايلاق قاباق جىلووون اوستونه قۇيار و يىندە اولان چوبوق (بارماق يۇغونلۇقدا و ۱/۵ متر

اۋزۈنلۈغو اۋلان آغاچ) ايله اۋكوزلرى سۆرر).

جارجار زىنجىرى Carcar zinciri = بو زىنجىرىن
بىر اۋجو جارجارىن قاباق جىلۋونون آراسىنا بىر اۋجو
اۋكوزلرىن بۇيۇنۇدا اۋلان بۇيۇندورۇغون آراسىنا باغلانار.
بئەلىكلە اۋكوزلر دايىرمى شكىلدە و تخمىنأ ۱۰ مەتر قۇطرى
اۋلان يۇردە سىرلىمىش بىچىلمىش بۇغدا آرىا و سايىرەنىن
اۋستۈندە ساغدان سۇلا دۇلاندىقچا، زىنجىر وسىلەسى ايله
جارجارى چكر و خرمنى دۇيرلر.

جارجار بۇيۇندورۇغو =Carcar boyunduruğu
بو بۇيۇندورۇق ايله جۆت بۇيۇندورۇغونون سامىلارى،
گلەسى ھىچ دە فرقلىمەيىر؛ آنچاق جارجار بۇيۇندورۇغونون
اۋزۈنلۈغو اۋلاندان چۇخدور.

خرمن و خرمن دۇيمكە باغلى تئرمينلر و اشياء آدلارى

اكنىچىلر، زميلردە بۇغدا- آرپا و ساييرەنى بىچەرک،
اۇنلارى باغ باغلايىب و يا مخصوص تۇر و يا "خشە"
دئىيلن بۇيوك تۇربالاردا و دۇرد آياقلى حئيوانلارا يۆكلەيەرک
و يا اۇنلار ايله چكىلن داشقالاردا خرمن يئرلرينە گتيرىب
اۇرادا بير- بيرينين اۆستونە قالا ياردىلار.

بوگۆن خرمنلر، خرمن دۇيمک اۆچون حاضىرلانمىش
ماشىنلار ايله دۇيولورلرسە، كئچمىشده "جارجار"، "ۆل" و
بونلار كىمى وسيلەلرلە دۇيولوردو.

بىچىن ايشلىرى قورتارانندان سۇنرا خرمن دۇيمک
باشلاناردى. اۇنلارين هردن ۱۰- ۱۲ يۆكونو(بير ائششەيىن
۱۰- ۱۲ آياقدا گتيرە يىلدييىنى) جارجار ايله دۇيوب دنلرينى
آيىرماق اۆچون دايرىمى شىكلدە و تخميناً ۱۰ مئتير قۇطرى
اۇلان بير يئره سرر، اۆستوندە جارجار قۇشاردىلار.

آغ يئل Aǵ yel = مئشىن و مئشىنين قۇنشوسو اۇلان
كندلردە گۆنوزلر يئل اۇرمو گۆلوندن ميشوو داغلارينا
سارى اسر. بو يئل «آغ يئل» آدلانار. كئچمىشده خرمنى گئجە
سۇورماق اىستەسەيدىلر اۇنو دۇيندن سۇنرا خرمن يئرینين
شىمال حيصەسىندە يىغىب خۇيان ائدر، گۆنوز سۇوورماق

۱- «ۆل» قاراداغ ماحالى و باشقا يئرلردە ايشلىنر و يا ايشلىنرديسە،
گۆننيدە اۇنون يالنىز آدينى ائشيتمىشلر.

ایستەسەیدیلەر، خرمن یئرینین جنوبی قىسمتىندە خوۋيان يىغارديلار. بوناگۆره كى، سوۋوراندا يىل سامانى قونشولارين خرمن يئرلىرىنە آپارماسين. ايندى تراكتور و سايىره ايله خرمن دۇيمك اىستەينلر دە يىلین جهتىنى نظره آلاق تراكتورو قوشورلار.

آغاج شنه Ağac şəna = شنه و بعضاً يابا آدلانان بو چنگل شكىلىندە اولان وسيله آرتيق خرمنده ايشلنر. آغاج شنه ايله خرمن سوۋورماقدا، سامان يىغماقدا، خرمن دۇيولوب نارينلاشدىقدان سونرا آياق سالماقدا، آياق چئویرمكه فايدالانارلار. آغاج شنه نین يئددى ديشى اولور.

آغيزباغى Ağızbağı = خرمن دۇينده و يا هولاسورنده اوکوزلر چوخ دن يئمه سين- دئيه، اولنلرين آغيزلاريني آغيزباغى آدلانان اۋزل بير ايپ ايله باغلایارلار.

آياق (دۈشک) Ayaq (Düşək) = يئرە سريلميش خرمن دۈشک و آياق آدلانار. آياغين آراسيندا كيچيك بير دايرىمى يئر بۇش قالار. اوکوزلرين بيرى بورادا، بيرى ده دۈشگين ائشيك قيراغى ايله دولاناراق جارجارى كۆشلرين اۋستونده سورويرلر.

آياق چۈۋورمك (چئویرمك) Ayaq çevirmək = جارجارين دمير ديشلرى يئر قازيب تورپاغى بۇغدايا آرپايا قاتماسين- دئيه، آياغى قالين ائدرلر. بئله ليكله ديشلرين اوچو تورپاغا چاتماز؛ امما كۆشلرين ده آشاغى قاتى دۇيولمز؛ بوناگۆره اۋست قات بير آز دۇيولندن سونرا اۋزل بير يۈل ايله

اۋنو چئوپىرىپ، اۆست قاتى آشاغىيا سالاراق، آشاغى قاتى
اۆستە چىخارارلار. بىللەلىكلە آشاغى قات دا دۇيولر. آياق
لازىمى قەدەر دۇيولونجە اوچ دۇنە چئوريلمەلىدىر؛ يۇخسا
اۋزو تۇرپاق اولاراق آلتى ايرى قالار. آياغى چئوپىرمەك دە
ايلەك دۇنە دىمىر شىنەيىلە، ايكىنچى، اوچونجو دۇنە آغاج
شىنەيىلە داھا ال وئىشىلى اولور.

آياق سالماق = Ayaq salmaq = جارجار آياغىن(يۈرە
سرىلمىش بوغدا، آريا كۆلش لىرىن) اۆستوندە دۇلاندىقجا
كۆلشلىر و سامانلار اۋنون آلتىندان آخىب اطرافا داغىلار.
بونىگۇرە ھەر آرادان بىر اۋنلارى شىنەيىلە جارجارىن كىچىدىي
يۇلغا آتماق لازىم اولار. اۋنلارى شىنەيىلە جارجارىن قاباغىنا
قايتارماغا آياق سالماق دىيىلر.

پرواز = Parvaz = آياق و دۇشەيىن دۈورەسى مىسىرى
«پرواز» آدلاناراق، بو مىسىردە گئىدن اۋكوزە پرواز اۋكوزو
دىيىلر. پرواز اۋكوزون يۇلو گۇبەك اۋكوزونون يۇلوندان آزى
اوچ قات آرتىق اولور. بونىگۇرە دە داھا يىگىن دۇلانىلىدىر.

پۇفە = Püfə = سامانىن لاپ نارىنى و خرمنى يىللەدىكىدە
لاپ اوزاغا گئىدى سامانىن پۇفەسى و كۇپويو آدلانار.

تىغ = Tig = خرمندە بوغدادان آيرىلمىش سامان يىغىنى
«تىغ» و سامان تىغى آدلانىر.

جىلە = Cilə = اكىن درىلەندىن سۇنرا زمىدن خرمن يىرىنە
گتىرنە كىمى، خرمن يىرىنە گتىرنەندىن سۇنرا دۇينە كىمى
ياغىش ياغىب ايسلاتماسىن و مال حىوان يىئەيىلمەسىن-

دئیە، اۇنلارین باغلانمیشینی مخصوص بیر قایدا ایله بیر-
بیرینین اۆستونه قالایارلار. بو بوغدا- آریا باغلاری تایاسی
مئشینده «جیلە - Cilə» آدلانیر.

چالقى Çalqi = قاشق، چالی و بونلار کیمی برک و
تئز سینمایان و ایلمه یه گۆرتیلردن باغلانان سۆپورگه دیر.
بو سۆپورگه نارین و آغیر شئیلری دئیل، یۆنگول و ایری
شئیلری اۆزدن سۆپورمک اۆچون باغلانار. بونولا خرمن
دئینده، خرمن یئرینده داغیلان سامانلاری، کۆشلری،
باشاقلاری سۆپوررلر؛ هابئله داوارلارا یئدیتمک اۆچون
باغلاردا یارپاقلاری اۆزدن اۆزدن سۆپورمه ان الوئیشلی
وسیله ده چالقیدیر.

خویان Xuyan = خرمن لازیمی قدر دؤیولندن سؤنرا
اۇنو ییغیب "خویان" دئییلن مخروط شکلینده بیر تپه جیک
ا ئدیپ، سؤنرا یئل گلنده، شنه دئییلن وسیله لرله مخصوص
بیر قایدا ایله اۇنو سۆوورار و سامان ایله تاخیلی بیر- بیریندن
آییرارلار. بو ایش "خرمن سۆوورماق" آدلانار.

دۆیج Döyəc = بو آغاجدان اۇلان وسیله ایله هم نۆخود،
کۆروشنه، عدس و بونلار کیمی اکینلری دؤیمک اۇلار، هم
ده پالتار یویاندا آغیر اۇلان پالتارلار او جۆمله دن یۇرقان،
دۆشک، پالتو، پالاس، کیلیم، گبه و ساییره نی تاپدماقلا
چیرکینی چیخاردارلار. بو آغاجین الدە توتولان باشی اینجه
و الدە توتمالی اۇلاراق، او بیرى باشی گئتدیجه یوغون و
انلی اۇلار. دۆیجلرین اوزونلوغو ۶۰ سانتیمتردن بیر متره
کیمی اۇلار.

دمیر شنه Dəmir şəna = دیشلری دمیردن و توتاغی (سایى) آغاجدان اولان شنه دیر. دمیر شنه ایله خرمندە آياق سالماقدا، تزه سالینمیش و هله یاخشى دۇيولمەمیش آياغى چئویرمکده، زمیدن گتیریلیمیش بوغدا، آرپا، دارى باغلارینی قالدیریپ تایایا (جیلەیه) ییغماقدا، دۇیمک ایسترکن دیتمکده، بو گۆنکو دۇورده ماشینا ییغماقدا فایدالانارلار. بو دۇرد دیشلى شنه نین دیشلری ایتی و بیر بیریندن آرالی اولدوقلاری اوچون سۇزو گئدن ایشلرده داها دا الوثریشلیدیر.

دۇنۇج (دۇنوک) Dönük = بعضا بوغدا و آرپانین بعضى سۆنبوللرینین دنلری آغ اۇن اولماق یثرینه قاپ- قارا کۆل کیمی بیر شى اۇلار و اۇندان هئچ جور فایدالانماق اولماز. بونا دۇنوک و «قاراجا» دئییلر.

سۇوورۇخ (سۇوورۇق) Sovuruq = خرمن سۇوورماق، دۇيولمۇش خرمنی شنه ایله اۇزل یۇل ایله هاوایا سۇوورۇب دینینی آیرماغ سۇوورۇق دئییلر. هم ده فئۇدالیزم دۇورونده اکینچیلر خرمنیلرینی دۇیوب خۇیان ییغیردیلارسا، ارباب و یا اۇنون مۇباشیری ایدن وئرمەمیش کیمسه خرمنینی سۇووراییلمزدی. بئله کی هامی دۇیوب بیتیرندن سۇنرا بیر گۆن خرمنلری سۇوورماق ایجازەسى وئریلردی. بۇنا سۇوورۇق وئرمک دئییلردی.

شۇش Şüş = خالص بوغدا- آرپا، ایچینده باشقا بیر شى قاریشیغى اولمایان تاخیل ییغینی. خرمنده ساماندان آیریلیمیش بوغدا- آرپا ییغینی شۇش آدلانیر.

قاراجا Qaraca = بو عيبارت «دۇنوك» عيبارتىندە
آچىقلانىدۇر.

كۆزل Kōzal = جارجار ايله خرمن دۇيندە بعضى
سۆنبوللر لازىمى قدر دۇيولمەمىش قالاردى. بو ياريمچىق
دۇيولموش سۆنبوللر «كۆزل»، بعضى يىرلردە گويا «كۆچل»
آدلانار. كۆزللر خرمنى سۈووراندا، آغير اولدوقلارى اوچون
سامان كىمى يىل ايله اوزاقلاشماز و بوغدالارىن اۆستونه
تۆكولردى. كۆزل ايله قارىشىق اولان بوغلدار اله نىب
آيرىلدىقدان سۇنرا، كۆزللرى يىره سريب دۇرد بىش اۆكوزو
بۇيون بۇيونا باغلایاراق بونلارىن اۆستوندە دولاندىرار،
ازىلمەمىش سۆنبوللرى اۆكوزلر آياقلارى ايله ازردىلر.
اونلارى دا سۈوورماقلا بوغدالارىنى سامانىندان آيىراردىلار.

كۆچل köçal = كۆزل، عيبارتىندە آرتىق آچىقلانىدۇر.

كۆلش küleş = بوغدا- آرپا، دۇيونون سامان اولاجاق
دالارىنا «كۆلش» دىيىلىرسە، بىچىلمىش و دنى آيرىلماق
اوچون دۇيولمەمىش بوغدا- آرپا دا كۆلش دىيىلىر- مثلاً
بىر زمىدن اۆتوز ائششك يۆكو بوغدا و يا آرپا بىچىلىرسە،
دئىرلر:- اۇرادان اۆتوز يۆك كۆلش بىچىلىپ.

گۆبك Göbak = آياغىن آراسىندا دايرىمى شكىلى اولان
بۇش يىره گۆبك، اۇرادا دولانان اۆكوزە گۆبك اۆكوزو دىيىلر.
بو اۆكوز ياواش دولانمايدۇر.

گۆننى بۆلگەسىندە ول آدلى بىر شىي يۇخايدى. خرمنلر

جارجار ايله دۇيولوردو. بو ايش اوچون ده لاپ اويغون اولان يئر، دۆز يئر، برک يئر و چيمن اولان يئرلريدى. بئله كى خرمن دۇيولنده تاخيل تۇرپاغا و داش - قوما قاريشماسين. چوخ كندلرده هر اكينچى نين بير خرمن يئريسى واريدي. دۆز يئرده نظرده توتولموش و ياماج دا اولسا، قازيلىب دۆزنلنميش بو خرمن يئرى بعضا ياز و اختى و ياغينلىق گۆنلرده آياقلانيب بركىدىلردى كى، يايدا خرمن دۇينده جارجارين ديشلىرى و اوكوزلرين ديرناقلارى ايله چوخ دا قازيلماسين. لازيم گلنده يازين ياغينلىق گۆنلرينده اورانين اوزونه، قورويانندان سونرا برک اولان تۇرپاق دا گتيريب سپهرک آياقلایاردیلا.

مئه يئلى meh yeli=مئشین و مئشین قونشوسو اولان كندلرده گئجه لر يئل ميشو داغلاريندان اورمو گولونه سارى اسر. بو يئله مئه يئلى دئييلر. خرمنى گئجه سوووراندا «مئهه توتماق» دئيردیلر. مثلا بيرى خرمنى گئجه سوووراندا، -مئهه توتوبدور، -دئييلردى.

هولا Hola= اوكوزلى بويون- بويونا باغلاماغا «هولا قوشماق» و بويون- بويونا باغلانميش اوكوزلره «هولا» دئييلر. نوخود، كۆروشنه، عدس و بونلار كيمى تئز دۇيولن اكينلىرى هم ده بوغدا كۆزللرينى آرتيق هولا ايله دۇيردیلر. همين اكينلر آز اولسا و هولا قوشماغا دا ديمهسه، اولنارى يئر توكوب دۇيچ ايله دۇيرلر. دۇيچ و يا هولا ايله دۇيولن نوخود، كۆروشنه، عدس (مرجمك) و سايرهنى يابا (شنه) ايله سووورماق يئرینه قريبل ايله ده گۆتوروب يئله وئرمكله دنى سامانيندان آيirmaق مۆمكوندور. دئمك سووورماق باجارمايانلار، اؤنو قريبل ايله يئله وئرمكله ايشى گؤررلر.

آلتىنجى بۆلۈم

حىۋانلارلا باغلى

اهلی حیوانلار یاشلارینا و جینسلر گۆره مخصوص آدلارلا تانییرلار. فارس دیلینده حیوانلارین چوخونا بیر آتا- آنا آدی (یعنی ایکسینه بیر آد) بیر ده بالا آدی قویولوبدورسا، تۆرک دیلینده چئشیتلی حیوانلارین یاشینا و جنسینه گۆره مخصوص آدلاری واردیر. مثلا فارس دیلینده گاو و گوساله دن باشقا بو نوع حیواندا بیر آد یوخدورسا، بیزده اؤنون ارکک- دیشیسی نین آدلاری آیری اولاراق، اولارین دا هر بیرینین یاشلارینا گۆره مؤختلیف آدلاری واردیر. من سۆزو اوزاتماقدان واز کئچهرک، بئله حیوان آدلاریندان اؤرنکلر وئیریم و بونو دا آرتیرمالیام کی بورادا مئشینده ساخلانیلمایان حیوانلار باره ده بیلگی وئرمه ییریک.

اتی یئیلن اؤیرنیلیمیش یوروینلر:

- اؤکوز öküz = جۆته قوشولمالی و بئش یاشا چاتمیش اؤکوز.

- قیسیر امن Qısır əmən = ارکک- دیشیسی نی نظره آلمایاراق آلتی آیلقدان بیر یاشا کیمی بیزو.

- گۆنجه Göncə = ایک یاشینی قورتارمیش و دؤرد یاشا چاتمیش ارکک بیزو.

- دانا dana = بیر یاشلا ایک یاشین آراسیندا اولان

اثرکک بیزوۋ.

- بیزوۋ Bizov = (دیشی - اثرککینه باخمایاراق) دۆنیا
گلدییی گۆندن آلتی آیلیق اولونجا اینک بالاسی.

- بوغا Buğa = دۆلونو آلماق اوچون اخته ائدیلمه میش
اثرکک اوکوز.

- اینک İnək = دوغماق و سۆدونو ساغماق اوچون
ساخلانیلان دیشی اوکوز.

- دۆیه Düyə = گنج و هله بالا دوغورماق واختی
اولمامیش اینک.

- قویون Qoyun = قویونون دیشی جینسی. بالا دوغان
آغ تۆک داوار.

- اثرکک شیشک Erkək şışək = بیر یاشدان ایکی
یاشا کیمی اثرکک قوزو.

- دیشی شیشک Dişi şışək = بیر - یاشدان ایکی یاشا
کیمی دیشی قوزو.

- تۆخلو Toxlu = (دیشی - اثرککینه باخمایاراق) آلتی
آلیقدان بیر یاشا کیمی قوزو.

- قوزو Quzu = (دیشی - اثرککینه باخمایاراق)
۱ - مئشینده و ائله جه ده گۆنئی بۆلگه سینده رنگینه باخمایاراق قویون
نؤوعونه «آغ تۆک»، کچیله «قارا تۆک» دئییلیر.

دوغولدوغو گؤندن آلتی آیلیق اولونجا قویون بالاسی.

- قوچ Qoç = بیر یاشینی آرخادا قویموش دؤلونو آماق
اوچون اخته ائدیلمه میش ائرکک قویون.

- اوچ Öyəc = یکی یاشینی آرخادا قویموش ائرکک
قویون. دؤلونو آماق اوچون اخته ائدیلمه میشینه اوچ قوچ
دئییلر.

- آرمان Ajman = اوچ یاشینی آرخادا قویموش
ائرکک قویون. دؤلونو آماق اوچون اخته ائدیلمه سه آرمان
قوچ دئییلر.

- کچی Geçi = قارا تۆک داوارا کچی دئییلر.

- چیش Çəpiş = بیر یاشینی آرخادا قویموش کچی
بالاسی. دیشیسی دیشی چیش، ائرککی ائرکک چیش
آدلانیر.

- اوغلاق Oğlaq = بیر یاشینا چاتمامیش کچی بالاسی.
دیشیسی دیشی اوغلاق، ائرککی ائرکک اوغلاق آدلانیر.

- چیش تکه Çəpiş təkə = بیر یاشینی بیتیرمیش،
اوچونجو یاشینا آیاق قویمامیش و دؤلونو آماق اوچون اخته
ائدیلمه میش ائرکک اولان کچی بالاسی.

- دؤبور Dübür = یکی یاشینی بیتیریب،
دؤردونجو یاشینا آیاق قویمامیش و دؤلونو آماق اوچون
اخته ائدیلمه میش ائرکک اولان کچی بالاسی.

- دۆبۈر Dübür = يىشى ياشىنى بىتىرىپ، دۇردونجو ياشىنا آياق قويمايش، اخته انديلميش تکه.

- سبىر Sebir = اوچ ياشىنى بىتىرمىش، اخته انديلميش تکه.

قۇيۇن و كئچى يىشى دۆزلىندە ايلک بالاسىنى دۆنيايا گتيرر. بعضا همين حئيوانلار يىندى - سگگيز آيلىقدا بالا توتاراق، بير ياشى اولاندا و يا اون اوچ آيلىق اولاندا بالا دۇغورار بو حئيوانا «يىجک» و بيجکلى يينه دۇغان حئيوان دئيىلر.

مئشىندە اهلى حئيوانلارى باش حئسابى سايارلار؛ مثلاً بيرينين اللى قۇيۇنو اولسا، دئيرلر اللى باش قۇيۇنو واردير، قۇيۇن - كئچى نين قارىشىغى داوار آدلاندىغى اوچون هر ايکيسيندن بيرليکده يۆز حئيوانى اولارسا، دئيرلر يۆز باش داوارى واردير. اون اينگى اولسا، دئيرلر اون باش اينه يى واردير. آنجاق داوارين (قۇيۇن - كئچى نين) تۇپلومو «سۆرو» اوکوز، اينک، کل، جاميش و ائششه يين تۇپلومو «ناخير»، آتين تۇپلومو «ايلخى» آدلانير. قۇيۇن و كئچيه عموميتله داوار دئيىلن كيمي، اوکوز، اينک، کل، جاميش، آت و ائششه يه «قارا مال» (بۇيوک مال - ايرى جته لى مال) دئيىلر. بير آدامين بير اينک، ايکى اوکوز، بير آت، بير ائششه يى اولسا دئيرلر بئش باش قارا مالى واردير.

قۇيۇن - كئچى بئش آيدا، اينک دۇققوز آيدا بالا دۇغورار. قۇيۇن - كئچى نين ياشلاريني ديشلرينه باخماقلا بيلرلر. هابئله

اینه بین بالاسی ایکی یاشا کئچنده آنادان اولاندا آغزینداکی دیشلرین ایکسینی سالیب یئرینه ایکی تزه و ایری دیش چیخاردار. بو زامان دئیرلر بو دانا ایکی دیشدیر. اوچ یاشا کئچنده سۆد دیشلریندن ایکسینی ده سالاراق، یئرینه ایکی تزه و بۆیوک دیش چیخاردار. بو زامان دۆرد دیش گۆنجه ساییلار، دۆرد یاشا کئچنده ایکی دیشینی ده دیشهرک آلتی دیش، بش یاشا کئچنده سۆن ایکی دیشینی ده دیشمکله سگیز دیش اولور و اونون دیش چیخارتماسی بورادا دایانیر. حیوان بو یاشا کیمی بیزو، دانا، گۆنجه سایرلیرسا، آلت انگینی قاقاقدکی دیشلری سگیزه چاتاندا و اولندان سؤنرا اؤکوز ساییلیر. بو حیوانی دۆرد دیش اولاندا جۆته اؤیردرلر و آلتی دیش اولاندا سؤنرا جۆته قوشارلار.

ایستر قویون- کئچی، ایسترسه ده اؤکوز- اینک و کل جامیشین (یعنی گوشه یین حیوانلارین) بو سگیز دیشی یالیز آلت انگینده و قاقاقد اولارلار. بو حیوانلارین آغیزلارینین اؤست انگلرینین قاقاقلاریندا دیشلری اولماز. آنجاق هم آلت انگین یانلاریندا هم ده اؤست انگین یانلاریندا ایریجا دیشلری واردیر. بو اتی- سۆدو شرعاً حلال اولان حیوانلار یئمکلرینی یئیب دویاندان سؤنرا و داها چۆخ یاتیب دینجلمک زامانی یئدیکلرینی بیر داها قارینلاریندا آغیزلارینا قایتاراراق، هم آلت انگلرینین، هم ده اؤست انگلرینین دالیدا اولان دیشلریله بیر داها لاپ نارین دارتیب قارینلارینا قایتارارلار. اولنارین بو ایشینه «گوشه مک» (فارسجا نیشخوار کردن) دئییلر.

قویون و کئچی دوغاندا آرتیق آغری چکسه، یعنی بالاسی

حددىندىن بۇيۇك اۆلدوغو و يا باشقا بىر سببە گۆرە چىتىنلىكلە دۆنييا گىتىرسە، اۆنو آلماز؛ يعنى باشقا حىوانلار كىمى آلتىنا آلىب سۆد امىزدىرمز. حتى بالا يانىنا گلندە كللە ايلە ووروب اۆنو اوزاغا آتار. بئلە اۆلدوقدا يىيەسى او حىوانىن سۆدوندن آزجا بالانىن اۆستونە ساغمالى و ايلە او سۆدو بالانىن اۆستونە سۆرتەلەيدىر. بو ايشى گۆرندىن سۆنرا آنا (بلەكە دە اۆز سۆدونون قۇخوسونو وئردىگى اۆچون) اۆنو ياواش-ياواش مىنمەسە يىب امىزدىرر.

مىشىندە ساخالانىلان قۇيون، كىچى و اينك نۆوعلىرى ايلەدە بىر يۇل و بىر بالا دۇغمالىدىر. ايكى بالا دۇغانى اۆتوز-قۇرخدا بىر، و اۆچ بالا دۇغانىنى نادىر حاللاردا گۆرمەك اۇلار. ايلەدە بىر يۇل دۇغماسا دئىرلر «قۇسۇر» قالەيدىر. البتە قۇيون و كىچى ياخشى اۆتلاقلاردا اۆتلايارسا ايلەدە ايكى دۇنە دە دۇغار.

كىچىلەرىن چۇخو بۇينوزلو اۇلار. بالالارى دا اىستر دىشى اۆلسون، اىستر ائركك، دۇغان گۆندىن دە بۇينوز چىخارتماغا باشلايارلار؛ بئلەكى اۆن گۆنلوكدە بۇينوزلارى بللى اۇلار. آز سايدا كىچىلەر دە بۇينوز چىخارتمازلار. بۇينوزو اۆلمايان كىچىيە «كۇلا كىچى» دئىرلر. كىچىلەرىن ترسىنە اۆلاراق قۇيونلارەن چۇخونون بۇينوزو اۆلماز. چۇخ آز سايداسى كىچىك بۇينوز چىخاردار. بو جىنسىدن اۆلان قۇيونلارەن ائرككلەرى دە بۇينوزلو اۇلار. بۇينوزلو كىچى، قۇچ و اۆكوزون ياشىنى بۇينوزوندان دا سىچمەك مۆمكەندور.

قۇيونلارەن قولاقلارى بعضاً چۇخ كىچىك اۆلور بۇنلارا

«كۆرە قۇيۇن» دىيىلىر. كىچىلەردىن قولاقلىرى چۇخ كىچىك
 اۇلانىنا «كۆرۈش كىچى» قولاقلىرى بىر آز كىچىك و ناودان
 شكىلىدە اۇلانلارينا «بىلە قولاق»، قولاقلىرى چۇخ بۇيۇك و
 ياستى اۇلانىنا «ساللاق قولاق» دىيىلىر.

دۇنيايا گلندە آغىزلاريندا دىشلىرى اۇلان بو حىوانلارين
 ياشلارلى آرتماقلا دىشلىرى كۆھنەلر، اورتا ياشلىلىغى آرخادا
 قۇيدوقدان سۇنرا دىشلىرىننن فاصىلەسى چۇخالار. بىر دىشى
 دۆشرسە قۇجالمىش سايىلار و اۇنو آرتىق ساخلاماغا دىيىل،
 «دىش سالىب» دىر- دىئە، يالنىز اتىنە آلار.

قۇيۇن بۇياسى اىستىر آغ اۇلسون، اىستىر باشقا بۇيالاردا،
 اۇنا مۇشىندە «آغ تۆك»، كىچىننن دە بۇياسى اىستىر قارا
 اۇلسون اىستىر باشقا بۇيالاردا، «قارا تۆك» دىيىلىر.

آت- ائىششەيىن ھەم آلت انگىننن، ھەم دە اۆست انگىنى
 ھەم قاباقدا ھەم دە يانلاريندا دىشلىرى اۇلار. آت- ائىششەك
 يۇدۇيىنى باشاردىغى قدر اوولده چىئەيىب اۇدار و اتى حلال
 اۇلان حىوانلار كىمى اۇنلارلى بىر داھا گوشەيە گتىرمز. اىستىر
 آت- ائىششەك، اىستىرسە دە قۇيۇن، كىچى، اينك، جامىش و
 بونلارين ائركلىرىننن ياشلارينى دىشلىرىنە باخماقلا دىق و
 بىضاً دە تخمىنأ بللى ائتمك اۇلار.

اينك و جامىش جۆتلىشمگە مئىل گۆستردىكدە-
 «كەلدە دىر- كەلە گلىب»، جۆتلىشمگىنە «كەلە دوروب» دىيىلىر.
 قۇيۇن ھەمىن دورومدا اۇلاندا «قوچدادىر» و جوتلىشمگىنە
 «قۇچا دوروب»، كىچى بىلە اۇلدوقدا «تەكە دە دىر» و

جۆتلىشمەيىنە «تەكەيە دوروب»، آت ائىششەيىن و ايتىن دىشپىسى نىن جۆتلىشمگە مئىل گۆستردىيىنە «كۆرسك» دەدىر، «كۆرسەيە گلىب»، جۆتلىشمەيىنە «كۆرسەيە دوروب»، و ارضا اولدوقدان سۇنراسينا «كۆرسكدن چىخدى» دئىرلر.

آت و ائىشك جۆتلىشندن اۇن ايكى آى سۇنرا بالاسىنى دونيايا گتيرر. بو حساب ايله اۇ باشقا اهلى حئيوانلار كىمى ايلده بير يۇل بالا دۇغورايىلمز. بونو دا آرتيرمالىيام كى سۇزو گئدن بو حئيوانلارين هر هانسى اولور- اولسون، بير يۇل بالا دۇغورمالارينا (بالالارينين سايينا باخمىياراق) «بير قارين دۇغماق» دئىرلر. قويون، كئچى، اينك عۇمرونده آلتى- يئددى، نهايت سكگيز قارين دۇغاندان سۇنرا قۇجالىغا آياق قۇيار و داها دۇغماز.

- ائششك Eşşak = داغلىق يئرلردە يۆك داشىماق اوچون
داھا الوئرىشلى اولان حئيوان.

- قودوق Qoquq = ائششەيىن سۆد امر بالاسى، قولان.

- سوپا Supa = ائششەيىن سۆددن آچيلمىش بالاسى.

- قانجىق ائششك Qancıq eşşak = ائششەيىن ديشيسى.

- آت At = ان مينمەلى مينىك حئيوانى.

- ماديان Madyan = آتين ديشيسى.

- داي Day = ھلە مينىلمەلى واختى اولمامىش گنج آت.

- دايچا Dayça = آت بالاسى، قولون.

- پيشىك Pişik = ھامى نين تانيدىغى ائو حئيوانلار يىندان.

- ديشى پيشىك Dişi pişik = بالا دوغان پيشىك.

- ناراكىتى پيشىك Naraketi pişik = ائركك پيشىك.

- بالا پيشىك Bala pişik = اوشاقلىق چاغىنى آرخادا
قويماقدا اولان پيشىك.

- پيشىك بالاسى Pişik balasi = تزه دونيايا گلмыш
پيشىك.

- ایت it = کۆپک، پارق.

- تولا Tula = قولقلاری کسيلمه ميش ایت.

- کۆچوک Küçük = ایت بالاسی.

- دۆرک Dürək = اوشاقلیق دؤورونو آرخادا قويموش ایت بالاسی.

- قانجیق Qancıq = دیشی ایت.

آت- ائششک بیر ایلده، ایت اوچ آیدا، پیشیک جۆتلشندن
ایکی آی سؤنرا دؤغار. ائششهیین ده بالاسی باشقا حیوانلار
کیمی دؤنیایا گلرکن آغزیندا دیشی اولار، آنجاق بیر یاشی
اولاندا اولارین قاباقداکیلارینین ایکیسینی سالیب یئرینه تزه
و بؤیوک دیشلر چیخاردار. بونا «قاپاق آچماق» دئیرلر. بو
حیوانین بالاسی دا اینک و قویون- کئچی نین بالالاری کیمی
دؤرد یاشی باشا وئرینجه ایلده قاپاق دیشلرینین ایکیسینی
سالاراق یئرینه ایری دیشلر چیخاردار. ائششهیین لاپ
گؤجلو و ایشه یارار واختی بئش یاشیندایر. بوناگؤره دئیرلر:
«بئش یاشیندا ائششهیی قارداش- قارداشا ساتماز»؛ یعنی اونو
قارداشینا ساتماغا دا قییماز.

اتی یئیلهمه یین حیوانلار او جۆمله دن آت، ائششک،
ایت، قورد، دؤوشان، تۆلکو و بونلار کیمی حیوانلارین
دیشلرینین جۆتلشمه یه مئیل گؤسترمه یینه «کۆرسه یه گلیب-
و یا کۆرسکده دیر» دئیرلر.

اۋيرنيلمه مېش (وحشى) يۈروين حئيوانلار

مېشېن كۈوشنېندە آشاغىدا آدلارى گلن اۋيرنيلمه مېش حئيوانلارى گۈرمك اولار.

Av	آو(داغ كنجىسى ^۱)	۱
Qoç	قوچ(داغ قوچو ^۲)	۲
Qurd	قورد ^۳	۳
Tülkü	تۈلكۈ	۴
Dovşan	دۈۈشان	۵
Porsux	پۇرسوخ	۶
Tonquz	تونقوز(دۇغوز)	۷
Qaban	قابان(اىركك دۇنقوز)	۸
Tosbağa	تۇسباغا	۹
Ev siçan	اىۋ سىچانى	۱۰
Kor siçan	كۈر سىچان	۱۱
Aqçalisiçan	آقچالى سىچان	۱۲

۱ - بو اتى يئىلن حئيوانىن اىركه يى تكه آدلانار.

۲ - بو اتى يئىلن حئيوانىن دىشىسى ده اىركه يى كىمى بوينوزلو اولور. هم اىركه يى، هم ده دىشىسى نىن باشى قۇچ و قۇيون باشى شكلينده اولاراق، داليدان كىچى و تكه شكلينده گۈرونر(اچىق سۈز بو كى داغ قۇيونو و قۇچونون قۇيروغو قۇيون قۇيروغو كىمى دئىل، كىچى قۇيروغو كىمىدىر).

۳- قورد و باشقا يىرتىجى حئيوانلار يىن بالالار يىنا «اىچ(اىك)» دئىلر.

حئیوانلارین بۇیالاری

بدنلری تۆکایله اۇرتولن یۆروین حئیوانلارین تۆکلری،
سۆرونلرین ده دریلری چشیتلی بۇیالاردا اولورلار. اؤرنک
اۇلاراق:

قویون: آغ، قارا، بۆز، ساری، قیرمیزی، گر(رنگی
قارا اۇلاراق سارییا چالان)، آلا (تۆکلری ایکی بویالی)،
قاشقا(آلنی نین تۆکلری آغ)، چال(آغ و قارا تۆکلری قاریشیق)،
و ... بویالاردا.

کئچی: آغ، قارا، بۆز، ساری، قیرمیزی، گر(رنگی قارا
اۇلاراق سارییا چالان)، قوور(بویاسی قارا اۇلاراق قیرمیزییا
چالان) آلا(تۆکلری ایکی بویالی)، قاشقا(آلنی نین تۆکلری آغ)،
گۆی کئچی، چاغال کئچی(تۆکلری قارا، ساری، قیرمیزی و
باشقا بیر بویادا اۇلاراق، قویروغونون اوجو آغ اولان کئچی)
و ...

اینک و اؤکوز: آغ، قارا، بۆز، ساری، قیرمیزی، گۆی، خینا
رنگی، آلا (تۆکلری ایکی بویالی)، قاشقا(آلنی نین تۆکلری آغ)
و ... بۇیالاردا اولورلار.

ایششک: آغ، قارا، بۆز، ساری، چال(آغ و قارا تۆکلری
قاریشیق)، گۆی، قیزیل(تۆکلری قارا اۇلاراق قیرمیزییا چالان)
و ... بۇیالاردا اولورلار.

آت: آغ، زیل قارا، بۆز، ساری، قیرمیزی، گۆی، ابلغ، قاشقا
و ...

ایت: آغ، قارا، بۆز، آلا، ساری، گۆی ایت و ...

پیشیک: قارا، آلا، ساری، پلنگی، بَنک-بَنک و ...

ایلان: آغ، قارا، چیل، یاشیل، قیزیل، ساری، بۆز(کۆل
رنگی)، تۆرپاق رنگی و ...

دووشان: آلا، بۆز، قاشقا، ساری، قیرمیزی دووشان و ...

يۈرۈن ھىۋانلار ىن بدن عضۈلىرى

يۈرۈن ھىۋانلاردا بدن عضۈلىرى مئشىندە بئله
آدلانىرلار:

– كَلَّه: بۇيۈز، گۆز، گۆزون بېھىي، گۆزون آغى، گۆزون قاراسى، گۆزون چاناغى، آويرد (اۋوورد)، قۇلاق، آغىز، دىل، دۇداق، جۈجىك (جۈجىك) بورون، بورونون دىكلرى، قاش، اۆز، آلين، بئىين، گىچ (بئىيندە اۋلان كىچىك و برك بىر شى (مخ)، قۇيون – كئچى نىن بئىيندە لپە بۇيدا اۋلاراق يئمەيى شرعا حرام سايىلىر). اۋست انگ، آلت انگ، دىش، قاباق دىشلىر، يان دىش (دندان نىش)، آجى دىش (آرخاداكى دىشلىر)، داماق (آغىزىن تاوانى)، بۇيون، بۇغاز، خىرخىرا (آغىز – بورونلا آغ جىيرىن آراسىندا ھاۋا يۇلو)، بۇيونون كۆك (بۇيونون چىيىنلرە يايىشان يىرى)، دۇش، چىيىن، كۆرك، قابىرقا، دىرسك، بىلك، ال، دىرناق، سىرناق (قۇيون – كئچى، اينك – جامىش و بونلار كىمى ھىۋانلاردا دىرناقلاردان يوخارىدا و يۇل گندركن يىرە دىمەين آنجاق دىرناقلار بىزەين قۇشا دىرناقلار)، قىچ (باجاق)، پاچا (قىچلار ىن آراسى)، بۇد، دىز، اۋبنا، (بودون دالى يۇنو) دىزىن قاپاغى، آشىق، قىچىن لۇلەسى، تۇپوق، آياق، دابان، قارىن (شكم – معدە)، بۇغارسىخ (باغىرساق)، آجى بۇغارسىق (آجى باغىرساق)، قىزىل بۇغارسىق، شىرىن بۇغارسىخ، دالاق (طحال)، اۋد (صفرا كىسەسى)، پۇفلەك (مئانە)، آغ جىير، قارا جىير، بۇورك (بۇيرك)، پىي، قۇيروق، اۋرك، قىرخ قات، يۇخولوق،

دامار. حارام ايليك(نخاع)، ساچ اوزادان(بیشیریلسه ده چئینه نیلمه یین دمار)، ایلک(سۆمویون ایچینده اولان یاغ)، بالالیق(رحم)، اتنه(بلکه ده ات آنا= دوغان حیوانلارین)هم ده آروادلارین(بالالیقلاریندا اوشاغین نۆطفه سی باغلانماقلا یارانان و اونون گۆیینه یابیشان و بالانین قانینی تأمین ائدن ات پارچاسی).

اوشاقلار ايله حئيوانلار

الف - ياغدى ياغيشلار

ياغيش ياغاندا اوشاقلار سس سسه وئرهرك دئيرلر:
ياغدى ياغيشلار بانلادى قوشلار
قالدى پيهده حئيوان جاميشلار.

xxx

ب - قارقا دئير: قار قار

قارقالار قاريلداندا اوشاقلار دئيرلر:
قارقا دئير: قار قار
قجله دئير: زهرمار
سئرچه دئير نشين وار؟

xxx

ج - قجله، خئير خبر!

قجله مئشينده خبرچى قوش تانينير، او، گليب دامين
دووارين اوستونده اوتوروب قاققيلدايداندا اونون تزه بير

۱- نه ايشين وار؟ سنه نه اولور؟ سن نيه ديللەنيرسن؟

خبر گتيرديينه ايناناراق دئيرلر:

قجله، جان قجله، ممه سی فینجان قجله
قجله، خئیر خبر! یاغلی سوموک وئیریم سنه

xxx

د- قیدی، بیر «فیقق» ائله!

اوشاقلار کۆرپه اوغلاقلارین (کئچی بالالارینین) آغزینی -
بورنونو اللرینه آلیب، آزجا سیخاراق اوْنا خطابا دئیرلر:

نهن گئدیپ آلا داغا آلا داغدان قارا داغا

امجه یینده سؤد گتیره بۆینوزوندا اوت گتیره

قیدی، بیر «فیقق» ائله!

بو سؤزو دئییب اللرینی اؤنون آغزیندان - بورنوندان
چکەرلر. الی چکن کیمی نفسی بیر آز تیخیلمیش حیوان
فیقق ائله مکله نفسینی آچار. اوشاقلار بئله اینانارلارکی، او،
بونلارین دیلینی باشا دۆشور و بونلارین ایسته یی ایله فیقق
ائله بیر!

xxx

۱- قیدی = اوشاقلارین دیلیجه داوارا دئییلیر. مثلاً اوشاغا بیر داوار
گۆرستمک ایسته دیکده، داواری اوْنا گۆرسه دیب دئیرلر: قیدیا باخ، او
قیدیدیر و ...

ھ - چۆبان ھانسی قىچىندان؟

اوشاقلار كۆرپە اوغلاغىن ساققالىنى الە آلىب دئىرلر:

قىدى، چۆبان ھانسى قىچىندان (چۆبان ھانسى قىچىندان
ووردو و يا وۇرار)؟

كئچى و اوغلاق ذاتىندا اولان خىصلىت اۆزرە بىرى
ساققالىندان ياپىشدىقدا، قاباق آياقلارىنىن بىرىنى يىردن
اۆزوب ساققالىندان ياپىشان ادامىن الىندن قۇرتولۇم - دئە،
آردىجىل اولاراق اۇنا سارى كىرىپ آپارار. اۇنون بو ايشىنە
اوشاقلار بىلە اينانارلار كى، او حىيوان اوشاقلار دىلىنى
قانير، سۇرغولارنىن جواب اولاراق، چۆبان ووردوغو و يا
ووراجاغى قىچىنى گۆرسەدیر.

xxx

و - آچ قاپىنى من گلىم!

«يىر بۆلبولو» دىيىلن و يىردە نارىن تۇرپاقلاردا «قىنف»
شكلىندە قايردىغى يوواسىندا تۇرپاغىن آلتىنا گىرمىش
بۇجەيى توتماق اوچون بارماقلارى ايله اۇنون يوواسىنىن
تۇرپاقلارىنى ياواش ياواش ائشەرك دئىرلر:

آچ قاپىنى من گلىم، آچ قاپىنى من گلىم، آچ قاپىنى من گلىم!

بو سۆزو تكرر دئە - دئە يووانىن تۇرپاغىنى ائشدىكدە،
تۇرپاغىن تىرىدىيىنى دۇيان يىر بۆلبولو خطر حىسس ائدىب
تۇرپاغىن داھادا درىنلىيىنە جومماق اىستەدىكدە اۆستوندە

اۇلان نارىن تۇرپاقلار اىستر اىستەمز تىرپىر. اۇنو توتماق
اىستەين اوشاق بىلە باشادۆشكى، اۇ تۇرپاغى تىرپىمكلە اۇز
يىرىنى گۇرسەدىر و قاپىنى آچىپ، گل دىير!

xxx

ز- اۇچ گىت مەنە پاپىش گىر!

فارسلارىن «كفش دوزك» دىدىيى بۇجك مۇشىندە
«پاپىش» (پاپوش) آدى اىلە تانىنماقدادىر. بو قارا- قىزمىزى
بۇيالى بۇجك آرتىق چاتدانقوش كۇللارىنىن اۆستونە قۇنار.
بلكە دە يىمەيىنى اۇندا و يا اۇندا اۇلان باشقا نارىن حىوانلاردا
تاپار. اوشاقلار بو حىوانى توتوب اللرىنىن آياسىنا (كفەسىنە)
بوراخىپ تكارار بو سۆزو دىرلر:

- ۱ - يىر بۇلبولو باشىندا ايكى بۇينوزو اۇلان، بدنى بىضى شىكىندە،
آرخاسى كركرە كىمى، تۇرپاق رىگىندە آلتى آياقلى و ايرى لرىنىن تقرباً
بىر سانتىمىتر اۇزۇنلۇغو، آلتى- يىددى مىلىمىتر ائنى اۇلان
بىر بۇجكدىر. هاوا ياغىنلىق اۇلمايان آيلاردا يىردە نارىن تۇرپاقلاردا
قايردىغى قىف كىمى يوواسى نىن تىكىندە تۇرپاغا قۇيلانار، يالنىز باشىنى
اشىكىدە قۇيار. بىلەلىكلە اۇرادان گلىب كىچىن حىوانلارىن پوسقوسوندا
اۇلار. اۇنون يوواسى نىن يانيندان گلىب كىچىن باشقا نارىن بۇجكلردن
بىرىنىن آياغى آخىپ اۇنون تۇز كىمى تۇرپاقلارنى دۆشرسە، و يا
بىلمەيەرك يۇلۇنو اۇنون يوواسىندان سالارسا، يىر بۇلبولو اۇنو توتوب
يىر. هاىىلە تۇراتانلار دا اۇنو گۇردوكدە ساغ بوراخمازلار.
- ۲ - بىضى شىكىندە و قىزمىزى بۇيالى، قارا- قارا خاللارى اۇلان و
اۇزۇنلۇغو بىر سانتىمىترە چاتمايان بۇجكدىر. همىن بۇيادا اۇلاراق
بوندان اۇزون اۇلان باشقا بىر بۇجكدە واردىر. اۇنا دا اۇزون پاپىش
دىيىلىر.

اۈچ گىت منە پاپىش گىتير! اۈچ گىت منە پاپىش گىتير!

بۇجىك الين كغەسىندە يىرىيە- يىرىيە گىتيدىب الين قىراغينا
و يا بارماقلارين اۈجونا چاتار. اۈرادا قانادلاريني آچىب
اۈچوب گىتدر. اوشاقلار بئله باشادۆشرلر كى، پاپىش اۈنون
سۆزونه باخاراق اوچوب گىتدى!

xxx

ح- قجله بارەدە ايكي روايت:

۱- دئىيلنلره گۆره قجله اوولجه بزّاز بير كيشى ايميش، او
قَدَر يالان دانىشدى و او قَدَر اكسيك ساتدى، مۆشتريلىر جانا
دؤيوب، توتوب ياريم آرشينيني آليب، اۈزونه سۆخدولار. اۈ
يئنه توبه ائله مديگى اۈچون قجله شكيلينه دۆشدو. اوزون و
ائنسيز قويروغو اۈنون ياريم آرشينيني ايميش.

۲- شېستر شهرينده اۈلان روايته اساساً قجله اوولجه
آدامايدى. دىرناقلارى ايله بيتلنندن سۆنرا(باشيندا و
پالتارلاريندا اۈلان بيتلىرى اۈلدورندن سۆنرا) دىرناقلارى
بيتلى- بيتلى اللرينى خميره ووردو. اۈنون بو ياراماز ايشينه
گۆره آلاّه اۈنو قجله ائلهدى.

هر يئردە گۆرونن كيمي، مئشين كندينين كۆوشينينده ده
بیر سیرا سۆرونن(خزنده) حئیوانلاری گۆرمک مۆمکوندور.
سۆرونن حئیوانلارین ایچینده ایلانلارین داها دا چئشیتلی
نؤوعلری واردیر. بۆلگهده تانینان ایلانلار و باشقا سۆرونلرین
آدلارینی بئله سیرالاماق اولار:

آغ ایلان- بویاسی آغ اولان ایلان دیر.

اوخ ایلانی- تۇرپاق رنگینده اولاراق نازیک، اوزون
اولان، چۆخ تئز آرادان چئخاییلن ایلان دیر. بعضیلری
یایدان آتیلیمیش اوخ کیمی گۆیده اوچدوغونو، هابئله
بدنی نین یاریدان قاباغی یئره دیمهیه رک یاریدان دالیسی نین
سۆرونمه سی ایله گئتمه یینی ده دئییرلر.

قیزیل ایلان- قیرمیزی بویالی ایلان دیر.

کۆرامال ایلان- بویو چۆخ دا اوزون اولمایان، قۇيروغو
دا قیسا اولاراق باشقا ایلانلارین قۇيروغونا گۆره یوغون
اولان ایلان دیر. کۆرامال ایلانی هامی ووروب اولدوره بیلر.
اونون تئز قاچیب جانینی قۇرتارماقدا الی یۇخدور. آرتیق
سو ایلانلاری شکیلنده دیر. دئییلنلره گۆره سو ایلانلارینا تای
اولاراق، سانجان دئییل.

قارا ایلان - بعضی لرین فیکرینجه داها دا زهرلی اولان
ایلانلار داندیر.

جعفرى ايلان - باشى اوچ بوجاق شكيلينده اولاراق، ايتى زهرى اولان ايلانلاردان ساييلىر. بونلاردان علاوه آيرى- آيرى ايلانلارى دا بورادا گورمك مومكوندور

ايلانلار يومورتلاماقلا آرتارلار. ايلانلارين يومورتالارينين رنگى آغ، اوزلىرى اولدوقچا اوزون اولور. ايلان يومورتاسى نين قابيغى تويوق يومورتاسى قابيغى كيمي سوموك و سينان دئيل، پلاستىك كيميدير. بو سطيىرلرين مۇلىفى نين گوردويونه اساسا ايلان يومورتالارينين بالالارى چيخينجا اونلار بير- بيرينين يانينا و اوستونه قالاناراق ندىسه بير- بيرينه ياپشيقلى اولورلار. بلكه ده ايلان اونلارى قىزديرماق اوچون توپلايىپ ياپشيديرير. احتماللا ده بو بير نئوع ايلانين يومورتالارينين دورومودور؛ بلكه باشقا ايلان نئوعلىرى نين يومورتالارينين دورومو بئله اولمور! اينانديغيم آداملارين بيريندن ائشيتدييمه گوره اونون گوردوگو ايلان يومورتالارى منيم گوردوكلريمه تاي دئيلميش. اونون گوردوكلرى گويرچين يومورتاسى كيمي ايميشلر. قابىقلارى دا يومورتا قابيغى كيمي سينيرميشلار؛ آنجاق هم اونون گوردوگو، هم ده بو سطيىرلرين يازارينين گوردوگو يومارتالارين ايچلىرىنده اولان بالالار ايلان بالالار يايدي.

ايلان آغى وئرن (ايلانا آغى وئرن) ايكى ال- ايكى اياغى اولاراق گئىندى ال- اياغى ندىن فايىدانالماقلا ياناشى قارنىنى دا يئره چكن بو حيوان ايلانا گوره قىسا و يوغوندور. بۇياسى بعضاً بوز، بعضاً گويە چالان آغ و... اولاراق، قارنى نين آلتى آرتيق آغدير. قارنى نين يانلارى پاريلدا ياراق گون دىنده گوى قورشاغى كيمي چئشيتلى رنگلرله گورونور. ايلان كيمي

جانى برك و ووراندا قىرىلمايان دئىيل. داش- آغاج و سايره هر يئرinden ديدىكده اوردان قىريلير. بعضيلرين فيكرينجه ايلانلار زهرى او وثيرير. آنجاق بو كنده كيمسه نين اونون اوزوندن ضرر گوردويونو گورن اولماييب. لاپ ايريسى نين اوزونلوغو ۵۰ سانتىمتر، بدننى نين يوغون يئرinen قوڭرى ده ۳-۴ سانتىمتر اولور.

- **كرتنكله** - اوزونلوغو چوخ اولسا ۱۲-۱۵ سانتىمتره چاتان اللرى ادام الينه، آياقلارى مئمون آياغينا بنزهين، باشى نيسبتا يئكه و چالمالى كيمي گورونن سورونلردندير. فارسجاسى آفتاب پرستدير. هر يئرinen كرتنكله سى نين بوياسى او يئرinen تورپاقى رنگينده اولور. يورمورتا يوموتلاماقلا آرتار. مئشينده بو حيوان باره ده اولان ايناما داياناراق اونو گورن اوشاقلار ووروب اولدورلر^۱.

مامالى - باشى - بدننى ايلان باشى - بدنينه بنزهسه ده ايلان كيمي اوزون اولمايير، ان اوزونو ۱۲-۱۵ سانتىمتردن چوخ اولمور. ال - آياقلارى كرتنكله آياغينا بنزهيير. يومورتاسى ايله آرتير. آرتيق تورپاق بوياسيندا اولور. دىلى ايله كيچيك بوجكلرى اولاماقلا قارننى دويورور. فارس دىلينده مارمولك آدى ايله تانيير.

كنچى امن - بو حيوان مئشين كوشنينده قلمهلى بازى دئيلن داغدا اولور. ماماليلار كيمي دورد ال - آياغى ايله يئريسه ده، قارنى يئرده چكىلير. اوزونلوغو ۴۰ سانتىمتردن چوخ

۱ - سوزو گئدن اينام همين كيتابين ايناملار بولومونده «كرتنكله باره ده اينام» عونوانى آلتيندا اچيقلانميشدير.

اۆلماز، بدننى نىن يۇغون يئرىنىن قۇطرى ۴ - ۵ سانتىمىتر
 اۇلار. بۇياسى تۇرپاق بۇياسىنداير. دئىلنلره گۆره داوارلار
 گلىب يانيندان كئچنده آتلىب جئىرماقلارنى كئچىلرىن
 امجكلرىنه باتىرار، اوندان آسىلاراق سۆدونو امر. بئلهلىكله
 ده كئچى نىن امجه يى زهرلەنىب بركىير؛ هم ده سۆدو قان ايله
 قارىشىق اۇلار. بو دوروم نئچه گۆن داوام ائدر و كئچى نىن
 امجه يى نىن آغرىماسىنى اۆنون داورانىشىندان دۇيماق اۇلار.
 بو حئيوان فارسلا رايچينده «بزمچه» آدلانىر

بىلدىگىنىز كىمى بۇجىكلار اولدوقچا چىشىتلى و هر بىرى
 اۇز نۇعونده ده چۇخلو نۇوعلره بۇلونمكدەدير. اۇرنىك
 اولاراق هله بىزىم يىردە اولان قارىشقالارى^۱ نظره آلساق،
 گۇره جەيىك كى، هامىسىنا قارىشقا دىدىگىمىز بو بۇجىكلار نىچە
 نۇوعدور. مثلاً: - بىللىرى آرتىق اينجه و چوخور اولان باشقا
 نۇوعلىرىنە گۇره ايرى قارىشقالار. بو قارىشقا بعضى يىرلردە
 «آتلى قارىشقا» بىزىم يىردە «آت قارىشقاسى» آدلانىر. آنچاق
 اونون كىمى ايرى اولان باشقا قارىشقا نۇوعو ده واردىر، هابىئله
 چۇخ نارىن اولان و ائولردە ده تاپىلان و خىئونالاردان آلىنان
 ياغ ايبىنە گلن سارى قارىشقا، يىنە ده ايرى اولان قانادلى^۲ و
 يىرى گلندە اوچان قارىشقا و سايره. يالنىز قارىشقالار دىيىل،
 چكىرتگەلر، تورآتانلار، تارى دوهلرى، آريىلار، مىلچىكلر،
 ميغىغلار و سايره اۇز ايچلىرىندە ده اولدوقچا چىشىتلىدىرلر.
 هله بونلار بىزىم تانىدىغىمىز و آدلارنىنى اۇيرىندىگىمىز
 بۇجىكلردىلر. سۇزسوز كى تانىمادىغىمىز، و تانىياراق آدلارنىنى
 بىلمەدىگىمىز بۇجىكلر بونلاردان قات - قات آرتىقدير. يىنە
 ده يالنىز بۇيودج (ذرره بىن) ايله گۇرونه بىلن، بلكه اونونلا دا

۱ - بىزىم كىندىمىزدە قارىشقالارى «قارىنچا - قارىنجا» آدلاندىرانلار
 و سۇيله يىلر ده واردىر. قارىشقالارنىن هامىسىنىن بىلى نىن اينجه
 اولدوغونو نظره آلساق، دىيە بىلرلىك قارىنجا سۇزو بلكه ده «قارىنى
 اينجه = بىلى اينجه» سۇزلىرىدىر كى، بىرلشەرك قارىناينجه و ايشلندىكجه
 قىسارالاراق «قارىنجا» شكىلنە دۆشموشدور.

۲ - بعضى لردن ائىشيتدىگىمە گۇره قانادلى قارىشقا هامان ايرى قارىشقا
 نۇوعودور آنچاق قۇجالاندا قاناد چىخاردىر و آزاماندىن سۇنرا دا اولور.

گۈۈنمەين سايسيز - حسابسيز بۇجكلردە واردير كى، بيز ھئچ
بيريىنى تانيماميشيق.

مئشين كۇوشنinde گۇرونن و آدلاريني اويرنه بيلدييم
بۇجكلرين بير سئراسى بونلاردير:

• آت قاريشقاسى

• آرخ دلن

• آت آريسى

• ائششك آريسى

• ائششك چييينى

• اۋيى ننه

• ايت چييينى

• بۇۋه

• بال آريسى

• بيره

• پئسپئسلى

• پاييش

• پۇ.... دئغيرلادان

- تاباق قوشو
- تاختا بيتى
- تارى اينى
- تارى دوه سى
- تور آتان
- تير تير
- چكىرنگه
- چيىن
- دابان سوران
- سو سرى
- شيرنه
- قارا چركدار
- قارقا مينجيغى (حلزون)
- قاريشقا
- قانسوران
- قوزو بيتى
- قولغا گيرن
- قيرخ آياق

- کور آرى
- گنه
- گۆزه پاپىشى
- گۆيجه
- مئيراملى
- موزالان
- ميغميغ
- يئر بۆلبولو
- يئر قوردو
- و ...

اچارلار

قدیم زامانلاردان هر ائوده بیر نئچه تویوق ایله بیر خوروز ساخلانیلاردی کی، گرک اولاندا یومورتاسیندان، اتیندن و خوصیله اوباشدان چاغی خوروزون بانیندان فایدالاناردیلار. بو خوروز- تویوقلار چشیتلی بویالاردا اولوردو. امما ایندی ساخلاماقلاری چنین اولور، چون اوولا تویوق خسته لیلی چوخالیب و تتر- تتر تویوقلار اولورلر، ثانیاً تویوق باسیرماق و جوجه بئجرمه یین زحمتی چوخدور و اوز خرجینی قایتارمیر. چوخو دا هم تویوق آتینی هم ده یومورتانی پول ایله آلابیلرلر. بونا گوره ده ایندی تک- توك ائولرده تویوق ساخلانیلیر.

هابئله تک - توك اؤردک، غاز، هشرخان تویوغو و یاھی (کفتر) دا ساخلایارلار.

آشاغیدا آدلاری چکیلن قوشلاری کؤوشنده و داغلاردا گؤرمک اولار.

Dağ toyuğu	داغ تویوغو	۱
Çilkəhlik	چیل کهلک	۲
Gözəlkəhlik	گؤزل کهلک	۳
Göyərçin	گؤیرچین	۴
Sığırçin	سیغیرچین	۵
Serçə	سرچه	۶

Qumru	قۇمرو	۷
Qarğa	قارغا	۸
Qacələ	قَجله	۹
Qəcir-Qəcil	قَچیر - قَچیل	۱۰
Qara quş	قاراقوش	۱۱
Dağserçəsi	داغ سئرحهسى	۱۲
Bülbül	بولبول	۱۳
Bayquş	بايقوش	۱۴
Bubbu	بوببو	۱۵
Adam aldadan	آدام آلدادان	۱۶
Qız qarqası	قَیز قارغاسی	۱۷
Arı qapan	آرى قاپان	۱۸
Qara qarqa	قاراقارغا(قوزغون)	۱۹
Bıldırcın	بیلدیرچین	۲۰
Bağrı qara	باغرى قارا	۲۱
Bağça xoruzu	باغچا خۇروزو	۲۲
Anqut	آنقوت	۲۳
qırğı	قیرغی	۲۴
Gecə quşu	گئجه قوشو	۲۵
Çaylaq quşu	چایلاق قوشو	۲۶

حئیوان انگللىرىندىن

آشاغىدا گلن حئیوان انگللىرى، خىستەلىكلرى و آفتلىرىنى
مۇشىندە گۆرمەك اولار.

- قىزىل قورت Qızılqurt - بو قىزمىزى بۇيالى
انگل قورت آت، ائششك و بو كىمى حئیوانلارین معدە و
باغىرساقلارىندا اولار. قىزىل قورتلارى اولدوروب حئیواندان
اوزاقلادىرماق اوچون ان الوئرىشلى درمان شىبلله دىر.
شىبلله بىر چىشىت گۆيرتى و حئیوانلارین چۇخ سۇدىيى
يىم اولاراق، قىزىل قورتو اولان حئیوانلارا يىندىدىلسە، اونون
قىزىل قورتلارىنى اولدورەرك قۇوار.

- گنە Gənə - اۋكوز، قۇيون، كىچى و ... كىمى
حئیوانلارین بدنلىرىندە تۆكۈ آز اولان و تۆكۈ اولمايان
يئرلىرىندە درىسىنىن اۆستوندىن يايىشاراق اونون قانىنى
سۇرار. بىللەلىكلە اولجە كىچىك مرجى (عدس)-نىن بىر
لپەسى بۇيدا اولان بو بۇجك اوچ- دۇرد گۆندىن سۇنرا
تۇلوق كىمى شىشىب ايرى لوبيا بۇيدا بىر شىئە چئورلر. بو
كىچىك و دىرناقلا دا اولدورولمەين قهوھاي بۇيالى بۇجك
نئچە گۆن قان سۇراندىن سۇنرا درىسى گىئەلەرك اينجەلش،
بۇياسى دا ايچىندە اولدوغو قانين تائىرىندە كۆل رنگىنە چالار.
بو بۇجەيى كىمىھوى درمانلارلا اولدوررلر.

- قوزو بىتى Quzu biti - آرتىق قوزولار و قۇيونلاردا
گۆرونن بىتلردىن بىر بۇجى بۇيدا اولان بىت چۇخ دا زىيان
وئرىجى سايىلمىر.

- بیت باسماخ (باسماق) Bit basmaq آرتیق آریق قوزولاردا اولار. اۇنلارین تۆکلرینین ایچینده یاشایارق جانلارینین قانینی سورار و دۆزگون یولو ایله اۆلدورولمه سهر. قوزونو اۆلدوررلر.

- تویوق بیٹی Toyuq biti تویوقلارین بدنینه اۇلسا دا، اینسانلاردا اذیت ائله یین بۆجکلردندیر. بو بۆجک آدامین پالتارینا، اۆست-باشینا یئریرسه، پالتارلارینین آلتینا کئچیب بدن یئر. یندیکده بدن قاشیندیرارق، یندی یئرلره قیرمیزی بویالی چیوزه لر چیخار.

- قانسوران Qansoran - میلچه یه بنزه یین، آنجاق چوخ ایری اۇلان بیر قانادلی اذیتجیل حیواندیر. بۆتون حیوانلار و آدامین درسی نین تۆکو اۇلما یان یئرینه قۇناراق، قۇنان کیمی ده اۇرانی دلیب قانینی سورار.

- ایت چیینی İt Çibini - گنه کیمی جانی برک و دیرنا قلا ازیمه یین و اۆلدورولمه یین، لپه ایریلیکده، میلچک کیمی اۇچان و قان سوران بۆجکلردندیر. آرتیق ایتلرین قانینی سئور.

- سۆلۆک Sülük - یای فصلینده دورغون و آز اۇلان سولاردا تاپیلان انگل حیوانلارداندیر. اۆکوز، ایت، قویون، کئچی، اینسان و سایره نین دورغون و یاخشی آخمایان آز سولاردان سو ایچنده بۇغازینا سۆلۆک گتتمک ایمکانی چۆخدور. سۆلۆک اوولجه کیچیک بیر قورت اۇلسا دا، آز زاماندا حیوانین بۇغازینین ایچری سینده قان سۆردوغونا گۆره

آرتىق بۇيويوب حتى حئيوانين بۇغازىنى توتاراق اۋلومونه ده سىب اۋلار. بعضى يئرلرده زلى(زالو) آدلانان بو انگل حئيوان ياپىشىدىغى يىرده چۇخلو بالالار دا دۇغار. ال ووراندا آرتىق سۆروشكن اۋلاراق الدە دورمايان بو سۆلويو اۋلدوغو يىردن چىخارتماق اوچون، حئيوانين آغزىنى آرالايارق، ال سۆروشمەسىن- دئە، بير آز نارين تورپاغى سۆلويون اۋستونه آتارلار. سۇنرا ال ايله ياپىشىپ يىرىندن قۇپارىپ انشىيە آتارلار.

- كىنك Kəpənək - داھا آرتىق سوسوز قالمىش قۇيونلار و قوزولارين آغ جىيرىندە تاپيلان كىنەيە بنزر انگل حئيواندير. حئيوانين اريقلاماسينا، اۋسگورمەسىنە سىب اۋلار. بو گۆن كىمىيەوى درمانلار ايله اۋلدورولور.

مۇزالان Mozalan - بال آرىسى بۇيدا و قانادلى اۋلاراق اوچان بۇجكلردندير. بو حئيوان يالنىز اۋكوزلرين دۆشمانيدير. ايلده يالنىز بير آى بۇيو اۋلدوغو بىلىنر، اوندان سۇنرا نىجە اۋلدوغو، هارادا ايتىپ- باتدىغىنى بىلن يۇخدور. او، خورداد آيى نين ايكىنجى يارىسىندان باشلايارق تير آيى نين اورتالارينادك هاوا يىللى، بولود اۋلمايان گۆنلرده و گۆن بير آز قالخاندان سۇنرا تاپيلار. اۋكوزلرين بىلىنە قۇناراق اۋنون دريسىنى دكر. اورادا تۇخوم قۇيار. ائەبىلكى، اۋكوزە باتىردىغى تىكانى چۇخ زهرلى و ياندىرىجيدير. بوناگۆره كى، اۋكوز اۋنون وئزىلتىسىنى دۇيان كىمى اۋزونو يارغاندن دا آتمالى اۋلارسا آتپ قاجار. اۋنو هىچ نە ايله ساخلاماق اۋلماز. اۋكوزون تىكجە مۇدافىعە وسيلهسى اوزون قويوروغودور.

بوناگۈرە دە موزالاندا قاجىدىدا قويروغونو علم ائدەرك
گۈيە قالدیرارکی، مۇزالان اۆستونە قۇنان آندا اۇنو وۇرسون.

مۇزالان كۈلگە یئردە و یئللی ھاۋادا مالا دیمز. مۇزالانین
اۋكوزون بدینیدە قۇیدوغو تۇخومو گلن ایل بیر مۇزالان
اۇلاراق درینی دلیب ائشییە چىخار.

- بۆزدوم بولاما Büzdümbulama - آرتیق سود
یئین اوغلانلاردا (کئچی بالالاریندا) گۆرونن خستەلیکدیر
بو خستەلییه توتولان اوغلان قویروغونو بولایاراق ملهیب
اۆزونو بو یان- اۆ یانا وۇرار. بئله اۆلدوقدا اۆن قویروغونون
اوجونو بیر پیچاق، تیغ و ساییره ایله بیر آز یاریب قاناتماقلا،
اۆندان بئش- اۆن داملا قان چئخماقلا حئیوانین دورومو
یاخشىلاشار.

- چرتمه Çəratmə - قویونلار و قوزولارین بىردن- بىره
یولوخدوغو خستەلیکدیر. کهلک اۆتولار گۆللەندە قویون-
قوزونو اۆندان قۇروماق گرکدیر. قویون- قۇزو گۆللەنمىش
کهلک اۆتو چۇخ یئىرسە چرتمە تۇتار. بو خستەلییه توتولان
حئیوان بىر- ایکی ساعەتدە اۆلر. بوناگۆره دە خستەلن کىمى
حئیوانین باشینی کسرلر، چرتمە ایله اۆلن جئیوانین اتی
قیرمىزی اۆلار، باغیرساقلاری دا سارالار.

- چىچک Çiçək - قویونلار و کئچىلرین آغىزلارینا،
قارین- باغیرساقلارینا دۆشن یارایا دئیىلیر. بو خستەلییه
توتولان حئیوانلارین دۇداقلاری کۆزمک باغلامىش
کىمى یارالارلا دۆلو اۆلار. ایچرىسىنە دۆشدوکدە اۆن
خستەلنمەسى و آياغى گئتمەسىنە سبب اۆلار.

- خىچ دۆیولمە Xıç düyülmə - کۆریه اوغلانلار و

قوزولا دۇنيايا گلدېكلرى گۆنلردە آرتىق خىج(آغوز) يىتمكەلە
بعضا خىجى قارىنلار يىندا ارىدە بىلمە يەرك قارنى سانجىلانار.
بىللە اولاندا اونا بىر- ايكي قاشىق گرچك ياغى ايچىر مەكلە
قارنىنى يوشادار، اونون آياغى گىتمەكلە قارنى بۇشالار و
سانجىسى تۇخدايار.

- دالاق اولماق Dalaqolmaq - اوكوزلر يىن سۇيوق
دېمە ايلە توتدوغو خىستەلىكىدىر. دىيىلنلرە گۆرە بو خىستەلىيە
توتولان حىوان يىن دالاغى شىش. دالاق اولان حىوان يىن
گۆودەسى نىن ايسىسى آرتاراق توكلىرى بىز- بىز اولار؛ آما
سۇيوقدان تىتە يەرك آغىر نفس آلا. اونو بو خىستەلىكىدىن
قورتارماغا گۆرە، «دالاغىنى وورماق» گركدىر. گۆرگول
(تجروبهلى) مال ساخلايانلار دالاغىن، ايچرىدن هانسى
قايرىغلارلا يايشىدىغىنى بىلرلر. ائشىتىدىگىمە گۆرە دالاق
قاباقدان ساياندا اوچونجو قايرىقا ايلە دۆردونجو قايرىقانىن
آرسىندا و حىوان يىن بىلىندىن دۆرد بارماق آشاغىيا يايشىر.
حىوانى خىستەلىكىدىن قورتارماق اوچون بىر ايتى چووالدوزو
لازىم اولان قىدر(ايكى- اوچ سانتىمىتر) قايرىقلار يىن آراسىندىن
باتىرارلار. چووالدوز درىدن اته، اتدىن دالغا كئچىر. دالاغىن
بىر اوزونو دىلر. چووالدوزو بوراخدىقدا باتدىغى يىردە
فىرلانار. اونو فىرلادان دالقادان بۇشالار يىلدىر. چووالدوز
چىخاندىن سونرا اوندان بىر- نىچە داملاقان چىخار و حىوان
خىستەلىكىدىن قورتولار.

- دوشانجىل اولماق Dovşancıl Olmaq - ائششك،
اوكوزون توتلدوغو بىر خىستەلىكىدىر. حىوان دوشانجىل
اولدوقدا گۆزلى سۇلار، توكلىرى پىرسىيار. دوداقلارى،

قارنى و قۇيروغونون دىيى شىشر. تۆكلىرى بىز- بىز اۇلار و
 حىتى يايىن اىستى ھاواسىندا دا اوشودويو بللى اۇلار. اۆكوزون
 آغزى- بۆرنوندا سو گلر. بو خستەلىيە توتولان حىوانى
 موعالىجە ائتمەيە بىر دستە كۆلش و يا باشقا قورو بىتگىيە
 اۆد ووروب اۆنون قارنىنىن، بۇغازىنىن آلتىنا و اۆزونه توتار،
 تۆكلىرى بىر آز اۆتولر؛ هم ده بىر اوجو يانىق (اوجوندا كۆز
 اۇلان) چۆپايله اۆنون قۇيروغونون دىيىنى دىكسىندىرلر.
 بئەلىكلە اۆ حىوانىن خستەلىيى توختىار.

- ساققوو اۇلماق Saqqov Olmaq - اوشومك
 و سۇيوق دىمكلە آت- ائششك، قاتىرلارنى توتولدوغو
 خستەلىكدىر. ساققوو اۇلمانىن بلىرتىسى حىوانىن نفس آlanda
 خىر يىلداماسىدىر. بۇنون موعالىجەسى اۆچون بىر قەدر سامانى
 سودا قاينادىب، اىستى- اىستى اۆنو بىر تۇربادا حىوان باشىنا
 وورارلار(حىوانىن باشىنى ايچىندە قاينامىش و اىستى
 سامان اۇلان تۇربايا كىچىرلر). قاينامىش سامانىن بوخارى
 حىوانىن بورنونا گىتمكلە خستەلىگى توختىار(دئمك حىوانا
 سامان بوخورو وئىرلر).

- شىرنە Şirnə - آرتىق ائششكلىر و آتالارنى توتولدوغو
 خستەلىكدىر. قىشدا آجلىق چكىمىش و باشقا حىوانلارنى سامان
 يىملرىنىن ايرى اۇلاراق يىيىلمەدىكلرىنى(نشقوتلارنى)
 و قالىقلارنى يىمىش آتالار و ائششكلىردە گۆرونر. شىرنە
 تۆتموش آت- ائششەيىن تۆكلىرى تۆكولر.

- قوتورلوق Qoturluq - قىشدا آجلىق چكىمىش قۇيون
 و كىچىلرىن توتولدوغو درى خستەلىيىدىر. بو حىوانلار يازدا

گۆی اۆت اۆتلاياندان سۇنرا داشىدىقلارى خىستەلىك اۆزە چىخار؛ بىلەكى، گۆنۈ- گۆندىن درىلرى بۆزۈش، قۇرويار، كىچىل كىمى قۇواق وئىر، و تۆكلىرى تۆكۈلر. قوروموش درى چاتلايلاق قانى چىخماسىن- دىيە، اۇنا گرچك ياغى سۆرتىلر. آلتىدان تىزە درى گىلىكىچە كۆھنە درى كىچك كىمى اۆۈۈلۈپ تۆكۈلر و نىھايىتدە خىۋان درىسىنى دىيىشمىكلە ساغلاملىغىنى الدە اندەبىلر.

- كۆپ Köp- قۇيۇن و اۆكۈزلىرىن يازدا تىزە يۇنجا، آت يۇنجاسى، آلا يۇنجا كىمى گۆرتىلردىن يىمەسى ايلە باش وئىر خىستەلىكىدىر. سۆزۈگىدىن بىتىگىلردىن چۇخ يىمىكلە كۆپىن خىۋانلارنى، قارىنلارنىن آلتىندىن بىر قىدر تۆك يۇلماقلا و يا قۇلاقلارنىدىن بىر آز كىسىپ قان چىخارماقلا مۇعالىجە ائتمىك اۇلار.

آۋىتداق Avitdaq - قۇيۇنلارنى توتۇلدۇغۇ خىستەلىكىدىر. بو خىستەلىگە توتۇلان قۇيۇنۇن آۋىردى گىنلر- بىلەكى گوشەيندە يىمىكلرى قارىنىنا قايىتماق يىرنە آۋىردىنا تۇپلاناراق آۋىردى سۇن درجە شىشەر. بو خىستەلىگى تۇختادماق اۋچون اۋنۇن آۋىردىنا تۇپلاشان يىمىلرى يىرە بۇشالدىندىن سۇنرا آۋىردىن گىنلىمىش درىسىنى ائشىكىدىن بىر يىرە يىغىپ يۇرقان اىگنەسى ايلە تىكەرەك اۋستونۇ دە داغلايىرلار. بىلەلىكلە آۋىردى تىكىلن يىردىن بىتر، آرتىغى زامان سۆرسىندە (نئچە ھەفتەدىن سۇنرا) قورويۇپ قۇپۇپ يىرە دۆشەر.

اىششەيىن خىرتىخ (خىرتىق) اولماسى - Eşşəyin xırtıq olması
 اىششەيىن خىرتىق اولماسى دالى آياغى نىن بىلگىندە تاپىلان سۆمۈك سۈرۈشمەسىدۇر. سۈرۈش سۆمۈگۈ يىرتىنە قايتارماق اوچون بىر آشيق و يا آشيق بۇيدا داشى خىوانىن بىلگى نىن دالىسىندا اولان چۇخور يىرە قۇياراق دىرناغىنى اونون اۆستۈنە بۆكرلر بىلەلىكلە سۈرۈش سۆمۈك يىرتىنە دۆشر.

باغارح (باغارك) - Bağarək
 چاتىلسا، قاباق آياقلارنىن ايچرى اۆزلىرىن داملارلارى شىشەر. اونو وړدنه كىمى بىر آغاچ ايله سىغاللايىب، شىشىنى ياتىرتماقلا تۇخدادارلار.

قوش كىچەر quş geçər - بو خستەلىك اوكوز، ائششك و قۇيۇندا تاپىلار. خستەلىگىن بلىرتىسى خىوانىن يۇل گئدە - گئدە دالىسى نىن بۇرولماسىدۇر. بو خستەلىگى تۇختادماق اوچون خىوانىن بىلىنە اوچ داغ قۇيماق گركدىر. بىرىنجى داغىن يىرى، مالىن بىلى نىن قۇيروغونا بىر آز قالمىش، ان اوجا و ايكى اۇيان - بو يانىندا اولان اۇنبا سۆمۈكلرىنىن آراسى، ايكىنجى نىن يىرى اۇندان تخمىنأ ايكى - اوچ سانتىمىتر قاباغا سارى (خىوانىن بۇينونا سارى)، اوچونجونون يىرى دە ايكىنجى داغدان ايكى - اوچ سانتىمىتر قاباغا سارىدۇر.

تركى دۆشمك Tərki düşmək - ائششەيىن بۇينۇندان آسىلسالار و يا بۇينو اۆستۈنە آغىر يۆك قۇيولسا اونون تركى دۆشر يعنى يۇل گئدندە قاباق آياقلارى بۆدرەيىب اۆزو اۆستە يىرە يىخىلار.

پۆسۈرقان Püsürqan - ئششكلىرىدە تاپىلان خستەلىكىدۇر. بو خستەلىيە توتولان حىوانىن قاباق آياقلارىنىن بىلىكەن بوخارىسى ائله قاشىنار كى حىوان آغزىنى سالىب، اۋز قىچىلارنى گمىرەك و درىسىنى سۇيماق زۇرۇندا اولار. بو خستەلىين باشقا درمانلارى اولسا دا، بىرى دە ادام سىدى گىدىر. يعنى بىر ادام نىچە گۆنە كىمى، گۆندە نىچە دۆنە حىوانىن آغىز آتدىغى يىرلەر ايشەمكە اونون خستەلىينى تۇختادايىلر.

چاشىرا دۆشمەك Çaşıra düşmək - بو خستەلىك كىچىلەردە اولار. كىچى چاشىر آدىلى بىتگىدن چۇخ يىرسە خستەلرنر، اۆلمەسە دە سۆدو قۇرويار.

آغىيا دۆشمەك Ağıya düşmək - آغى بىر چىشيت زەرلەيىجى اۆتدور. آرتىق شۇراكتلردە بىتر. قۇيون، كىچى، اۋكوز، كل - جامىش و ... حىوانلار اونو يىرسە اۆلرلر. شۇراكتلردە ساخلىنىلان حىوانلار كۆرپەلىكەن او بىتگىنى تانىراق آغىزلارنى وورمازلار. باشقا يىرلرین حىوانلارنىن دا ياشلى اۆلانلارى هاردانسا بو بىتگىنى تانىيار و يىمزلر؛ آنچاق كۆرپەلر و چۇخ گىنجلرى يىيەرەك آغىيا دۆشەرلر، آغىيا دۆشەن حىوانا واختى كىچمەمىش نىچە قاشىق دۆشاب اىچىرتمكە اۆلومونون قاباغىنى آلماق اولار.

دېباغ Dəbbağ - اۋكوز، قۇيون، كىچى و ... كىمى حىوانلارین هم آياقلارى و دىرنالارنىن اطرافىنا هم دە آغىزلارنى دۆشەن يۇلۇخوجو خستەلىكلردندۇر. دۆشەدۇيو يىرى يارا ائله يىر. آياقلارنى دۆشەرسە، حىوان داها يىريەيىلمىر.

آغیزینا دۆشدۈكده يئم يئيه ييلمير. حیوانین آغزینین سویو آخار. آیاقلارینا دۆشنده، اؤنۈ آهک ایله مۆعالیجه ائدرلر. یعنی حیوانی نئچه آددیم تۆز آهک ایچینده دۆلاندیرارلار.

قودورماخ (قودورماق) Qudurmaq: بو خسته لیک آرتیق ایتده و ائششکده گۆرونر و باشقا یئرلرده «قۇدوز اولماق» دئییلیر. قودورموش ایت و ائششک آرتیق قاپاغان اولار. عادی داورانیشینى ایتیرر. بلکه ده بو قودورماخ کلمه سى اصلینده «قورد اولماخ» و قودوروب یعنی «قورد اولوب» کلمه لرینین بیرلشیب قیسالما سیندان مئیدانا گل میشدیر.

یئلینه دورماخ (دورماق) Yelina durmaq - سۆد وئرن حیوانلاردا گۆرونن خسته لیکدیر. چئشیتلی نندلره گۆره حیوانین یئلینی برکییر و شیشر (عفونت ائدر). سۆدۈنده قان و عفونت گۆرونر. خسته لیک تۆختایاندان سؤنرا سۆدۈ قوروماسا دا آزالار.

دۆنمەخ (دۆنمەك) Dönmək - سۆد وئرن حیوانلار، اۆزلیکله ده کئچی لرده گۆرونن یولوخوجو خسته لیکلر دندیر. یابین ایستی گۆنلرینده باش وئیرر. بو خسته لیگه یولوخان حیوانین سۆدۈ قان ایله قاریشیق اولار و اؤ سۆدۈ داها یئمک اولماز. بو خسته لیگین مۆعالیجه یولو اولورسا دا ائشیتمه میشم، آنجاق نئچه گۆندن سؤنرا اؤز- اؤزونه تۆخدیار.

ائششه یین گۆزونه آغ گلەمک

Eşşəyin gözünə ağ gəlmək

- ضربه دیمک و یا بئلینه آغیر یۆک چاتیلماقلا ائششه یین گۆزونه آغ گلر؛ یعنی گۆزونون بۆتون آغی و قاراسی نین

اۆستونو آغ توتار و حئیوانین گۆزو کۆر اۇلار. بو دورومو اوولکی حالا قایتارماق اۆچون او حئیوانین گۆزونه تورش آیران پوفله مک گرکدیر. بئله کی تورش آیرانی بیر نفر آغزینا دۆلدوروب بیر- ایکی دۆنه اۆنون گۆزونه پوفله یر. البته بو ایشی یالنینز پوفله مکله دئییل، هر وسیله ایله اۆنون گۆزونه دۆلدورسالار، بیر- ایکی گۆنده گۆزون آغی گئدر.

یامانناماخ (یامانلاماق) yamanlamaq آغیر یۆک چاتیلیمیش ائششه یین قاسیغی عفونت ائده رک دئشیلر و اوزون سۆره اۆندان چیرک گلر. بونا یامانلاماق دئییلر.

حئیوانلاری چاغیرماقدا ایشلن و حئیوانلارا خطاب سۆزلر

ائششهیین آنقیرتماغینی ایسته دیکده: هیرررررر-
هیرررررر!

ائششهیی چاغیراندا: کوف- کوف!

ائششهیی ساخلاماق اوچون: هو بوش!

ائششهیین سۆرنده و یئگین گئتمگین ایسته ینده: آغاجی
اۆستونه قوزایارق و یا وورارق: هیئن و یا هو ش!

اۆکوزو ساخلاماق اوچون: او^۱- هو!

اۆکوزو سۆرنده و یئین گئتمه یین ایسته ینده آغاجی
اۆستونه قوزایارق و بعضا وورارق: او هو دئیلر.

اۆکوزو، اینه یی ائششهیی سوواراندا اؤنوسو یانینا آپاریب
و یا سویو قابدا اؤنون قاباغینا قویارق دوداقلارلا چالینان
مخصوص فیشقا چالارلار.

اۆکوزو، اینه یی، اینه یین بالاسینی چاغیراندا: بیجی- بیجی!

اوزاقدا اولان ایتی چاغیراندا: جوخ- جوخ^۲ (البته بئله
واختدا «و» سسینی مۆمکون قدر اوزادارلار).

۱- بو «او» آرتیق اوزانمالیدیر.

۲- «جوخ- جوخ» عیبارتینده «و» سسی اۆلدوقجا اوزادیلار

ایتی، قورد، اوْغرو و یا هر نه یی توتماق و یا قووماغا تحریک ائندند: توتاجاغینی و یا قوواجاغینی اوْنا گۆسترک: **قوْیما ها، قوْیما ها!** دئیرلر.

پیشگی چاغیراندا: پیش - پیش!

خۇروز- تۇيۇغو يۇوالارىنا دۇلدوراندا: **اين- اين، اين- اين** و يا **اين ها، اين ها!** دئىرلر. خۇروز- تۇيۇقلارى و جۇجەلرىنى چاغىراندا **هامىسىنا: جۇرو- جۇرو!** دئىرلر.

خۆروزلاری دۇيوشدورنده: ھا تۆه-تۆه، ھا تۆه-تۆه،
آریا- بوغدا ھا تۆه-تۆه!

داوارلاری ایچری و داما دۆلدوراندا: کۆم- کۆم، کۆم- کۆم- کۆم- دئیرلر.

سۈرچەلرى قۇۋاندا اۇجا و اوزون سىسلە: قۇۋوۋوۋش!²

۱- کیش کلمه سینده «ش» سسی اولدوقجا اوزادیلار

۲- قوش کلمه سینده «و» سسی اۆلدوقجا اوزادیلار.

قارقانى قۇواندا آجىقلى و اۇجا سسله: قارقا!

قۇيون- كئچىلىرى سۇواراندا اۇنلارى سو كنارىنا آپارار و
يا سويو قاباقلارىنا قۇيaraq: قوررئى! سۇيله يرلر.

قۇيونو و قۇزونو چاغيراندا: قۇزو- قۇزو!

قۇچو چاغيراندا: قۇچو- قۇچو!

كئچى و اۇغلاغى چاغيراندا دئيرلر: قىدى- قىدى!

تكهنى چاغيراندا: تكه- تكه! و يا دقه- دقه!

ياخيندا اۇلان ايتى چاغيراندا: قۇچوخ- قۇچوخ! و يا
قۇچوخ!

اوزاقدا اۇلان ايتى چاغيراندا: جۇخ- جۇخ!- دئيه
سسلىرلر.

ايسته سسلر قۇچلارى و يا تكه لرى دۇيوشدورلر اۇنلارى
قارشى- قارشىيا سۆرهرك: هيررور- هيررور! دئيرلر.

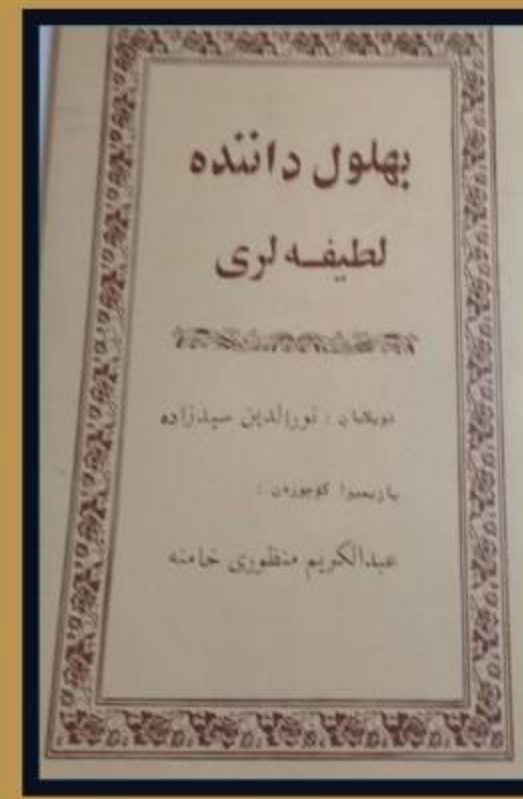
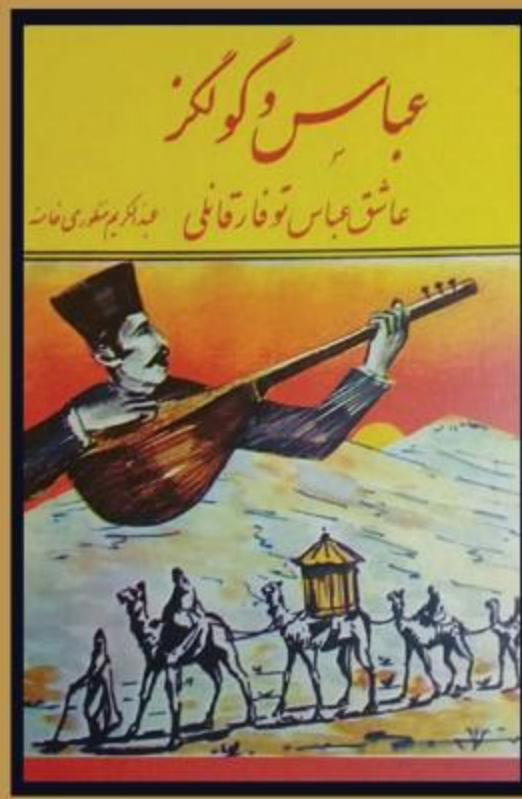
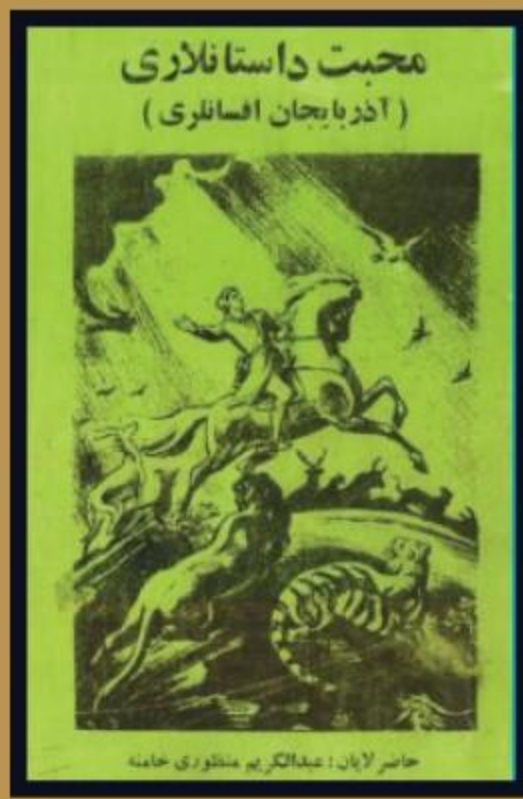
ايسته سسلر قۇچ گليب كله سىنى اللرينين كفه سىنه وورسون
يعنى قۇچو اۇز اللرينين كفه سىله دۇيوشدورمك ايسته ديكده،
الين كفه سىنى آينا توتان كيمى قۇچا سارى توتاراق: هيررور-
هيررور دئيرلر.

۱- بو كلمه ده «ر» سسى اۇلدوقچا اوزادىلمايدير.

توپلانیب یاییملانان ماتریاللارین جغرافیاسی

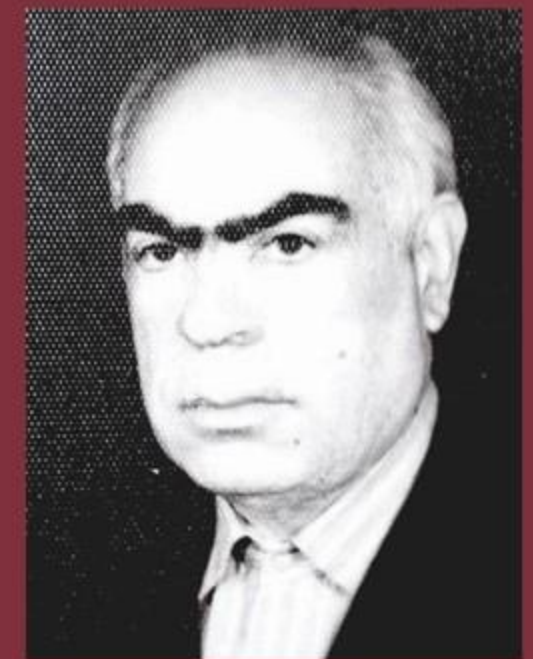

× شبستر (مئشین کندي)

استاد عبدالکریم منظوری خامنه‌نین اثر لریندن نمونه‌لر

عبدالکریم منظوری خامنه

علی اکبر اوغلو گونش ایلی ۱۳۰۸ ده خامنه‌ده آنادان اولموش، ایلک تحصیلاتینی خامنه‌ده، اورتا مکتبی تبریزده دانشسرا و ششم ادبی دیپلومو آلاقلا بیتیرمیش، اعلاچی شاگرد اولدوغوتا گوره، ۱۳۲۷-جی ایلهده معلملیگه قبول ائدیلمیش، همین وظیفه‌ده فرانسه دیلینی تکمیل اویرنیب، خامنه‌ده معلملیکله یاناشی عومومی کتابخانانین هم بانى لریندن هم ده فخری کتابدارى اولموش، خامنه «شیر و خورشید سرخ» جمعیتی نین، هم ده تهراندا «خامنه مهدیه قرض الحسنه» صاندیغی نین بانى لریندن اولموش، ۱۳۴۴-جو ایلهده تهران دانشگاهیندا ادبیات رشته‌سینده قبول اولاراق لیسانس آلمیشدیر. تهراندا دبیرستان معلمی اولاراق، کیریل خطینی اویرنندن سونرا «باکی» دا چاپ اولان کتابلاری الینه دوشدو کجه، کؤچورموش، چئویرمیش، چاپ ائتدیرمیشدی. ۱۳۶۹-جو ایلهده تهرانین علامه طباطبایی دانشگاهیندا تورک دیلی- ادبیاتینی درس وئرمه‌یه چاغیریلیمیشدیر. «وارلیق» درگیسی نین اوزون ایللر امکداشی و ۱۲ ایل بویو، فخری تاییستی اولموشدور. جوانلیقدان چوخلو نشریه‌لرله امکداشلیق ائتمیش، سایى یوزدن چوخ کتابلار، پیسلر، نوماییشنامه‌لرین یازانی، کؤچورنی، فرانساجادان چوخلو کتابلارین چئویرنی اولموشدور. فولکلور ساحه‌سینده تاپماجالار، اصلی- کرم، عباس- گولگز، عاشیق قوربانى- پری، مزه‌لی احوالات، محبت داستانلاری، بهلول داندی لطیفه‌لری و باشقا اثرلرین توپلایانی و یایمیلایانی ایدی. اوستاد منظوری خامنه ۱۳۷۶ جی ایلهده تهراندا دونیاسینی دیشمیشدیر.

www.azelbilimi.com
E_mail.info@azelbilimi.com

موسسه غیرانتفاعی آذربایجان ائل بیلیمی

سایتلماز
غیر قابل فروش